

T. C.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ

**FAHREDDİN ER-RÂZÎ'DE PEYGAMBERLERİN
İSMETİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

İbrahim YILMAZ

Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ

Danışman

RİZE

2019

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 142701026-İbrahim YILMAZ tarafından hazırlanan *Fahreddin Er-Râzî'de Peygamberlerin İsmeti* başlıklı bu çalışma, 03.07.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. S. Sabri YAVUZ

Kabul/Red

Üye: Doç. Dr. Namık Kemal OKUMUŞ

Kabul/Red

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Züleyha BİRİNCİ

Kabul/Red

28 / 07 / 2019

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 03/07/2019

İbrahim YILMAZ

ÖN SÖZ

Peygamberler, Allah tarafından seçilip ilâhi elçilikle görevlendirilen insanlardır. Allah'tan aldıkları vahiyler, direktifler ile yaşadıkları toplumda insanların hayatının aksayan yönlerini düzeltmek, insanca bir yaşamın nasıl olması gerektiğini öğretmek, bozulan nizâmı tesisi etmek için hiçbir tehdide aldırmandan risaletleri boyunca uğraş vermiş kutlu elçilerdir.

Peygamberlerin yaratılış/biyolojik bakımından diğer insanlardan farkı yoktur. İlk İnsan Hz. Âdem ve Allah'ın nâmütenâhi kudretinin bir delili olan Hz. İsa'nın dışında diğer hepsi bir anne-babanın çocuklarıdır. Ancak deruhte ettikleri risalet görevi gereğince onlar insanlara bildirmek için aldıkları ilâhi direktifleri en mükemmel şekilde hayatlarına yansıtan bu konuda insanlara örnek olan mümtaz şahsiyetlerdir.

Çalışmada Kur'an'ı Kerim'de peygamberlerin hayatları hakkında geçen kıssalardan Kur'an bütünlüğünü gözetmeksizin sadece ilgili ayetlerin zahiri manasına göre hüküm çıkaran ve bu şekilde peygamberlerin masumiyeti aleyhine iddiada bulunan Haşviyye grubunun ileri sürdükleri iddiaların Râzî tarafından nasıl ve hangi gerekçelerle geçersiz kılındığı ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışma sürecinde bana rehberlik eden danışman hocam Sayın Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ'a müteşekkirim. Ayrıca çalışma esnasında sıkça kendisine müracaat ettiğim ve tecrübelerinden yararlandığım değerli hocam Sayın Doç. Dr. Namık Kemal OKUMUŞ'a ve tezin imla düzenlemesine katkı sağlayan edebiyat öğretmeni Bayram KUS'a teşekkür ederim.

İbrahim YILMAZ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	5
ÖZET	7
ABSTRACT	8
GİRİŞ	10

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KAVRAMSAL AÇIDAN İSMET	14
A. İsmet'in Anlamı.....	14
1. İsmet'in Lügat Anlamı	14
2. İsmet'in İstilah Anlamı	15
II. İSMET NÜBÜVVET İLİŞKİSİ.....	15
III. İSLAM İNANCINDA İSMET	18
A. Mu'tezile'de İsmet İnancı	18
B. Şîa'da İsmet İnancı	21
C. Mâturîdiyye'de İsmet Anlayışı.....	23
D. Tasavvufta İsmet Anlayışı.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

I. FAHREDDİN ER-RÂZÎ'NİN İSMET ANLAYIŞI.....	31
A. İsmet Anlayışı	31
B. Peygamberlerin İsmeti.....	32
1. İsmetin İşlevsel Alanı	32
a) İtikâda İlişkin Konulardaki İhtilaflar	33
b) Tebliğe İlişkin Konularda Peygamberlerin İsmeti	33
c) Fetvaya İlişkin Durumlar	34

d) Peygamberlerin Fiil ve Hareketlerine İlişkin Durumlar	35
2. İsmetin Vakti	36
C. Peygamberlere Nisbet Edilen Zelleler ve Yorumları	44
1. Âdem (a.s.) ve İsmet Sıfatı	44
2. Nûh (a.s.) ve İsmet Sıfatı	55
3. İbrâhim (a.s.) ve İsmet Sıfatı	57
4. Yakûb (a.s.) ve İsmet sıfatı	73
5. Yûsuf (a.s.) ve İsmet Sıfatı	76
6. Eyyûb (a.s.) ve İsmet Sıfatı	83
7. Şuayb (a.s.) ve İsmet Sıfatı	84
8. Mûsa (a.s.) ve İsmet Sıfatı	87
9. Dâvud (a.s.) ve İsmet Sıfatı	92
10. Süleyman (a.s.) ve İsmet Sıfatı	98
11. Yûnus (a.s.) ve İsmet Sıfatı	104
12. Lût (a.s.) ve İsmet Sıfatı	108
13. Zekeriyya (a.s.) ve İsmet Sıfatı	110
14. İsa (a.s.) ve İsmet Sıfatı	112
15. Muhammed (a.s.) ve İsmet Sıfatı	117
SONUÇ VE ÖNERİLER	159
KAYNAKÇA	162
ÖZ GEÇMİŞ	167

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Salih Sabri YAVUZ

Hazırlayan: İbrahim YILMAZ

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 168

ÖZET

FAHREDDİN ER-RÂZÎ’DE PEYGAMBERLERİN İSMETİ

Peygamberlere iman, İslâm dininin temel esaslarından birisidir. O yüzdendir ki, dinin esaslarından birisini teşkil etmesi bakımından peygamberler hakkında doğru bilgiye ihtiyaç vardır. Bu gerekçeyle, bu çalışmada İslâm inancına göre peygamberlerde bulunan özelliklerden “ismet” sıfatı ele alınmaktadır. Nitekim çalışmamızda ilk olarak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için ilgili kavramın anlam ve mahiyetine dair bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra ise, ismet sıfatının ekoller bazındaki anlaşılma şekillerine geçilmiş ve ismet kavramı bu sayede kelam ekolleri ve tasavvuf düşüncesinin perspektifinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Görüldüğü gibi bu çalışmanın asıl teması, Fahreddin Râzî’nin Peygamberlerin ismet sıfatı hakkındaki görüşleridir. Zira Fahreddin Râzî, farklı eserlerinde ismet konusunda açıklamalarda bulunmuş, ayrıca sadece bu konuya tahsis ettiği *İsmetü’l-enbiyâ* adlı bir eser de telif etmiştir. Onun ismet hakkındaki düşüncesini ortaya koymaya yönelik olan bu çalışmada Râzî’nin ilgili eserlerinden faydalanılarak, konu hakkındaki genel düşüncesi açıklanmaya çalışılmış, muhtelif grupların peygamberlerin masumiyeti aleyhine ileri sürdüğü iddialara Râzî’nin yaptığı eleştiriler ve verdiği cevaplar konu edilmiştir. Ayrıca çalışmada Râzî’nin iddiaları cevaplarken kullandığı akli ve nakli delillere de yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Râzî, peygamber, ismet, günah, hata, uyarı, kınama.

Recep Tayyip Erdoğan University Graduate School of Social Sciences

Department: Basic Islamic Sciences

Dissertation Type: Master's Dissertation

Advisor: Prof. Salih Sabri YAVUZ

Author: İbrahim YILMAZ

Year: 2019

Pages: 168

ABSTRACT

THE ISMAH OF THE PROPHETS IN FAHREDDIN ER-RAZI

Belief in prophets is one of the fundamental principles of Islam. Therefore, there is a need for accurate information about the prophets in order to constitute one of the pillars of religion. For this reason, in this study, according to the belief in Islam, the characteristics of the Prophet "ismah " is considered. As a matter of fact, in our study, information about the meaning and nature of the related concept is given in order to better understand the subject. Later, the concept of Ismah was studied from the perspective of Kalam schools and Sufism.

As you can see, the main theme of this study is the opinions of Fahreddin Razi about the prophets ' ismah. Fahreddin Razi made statements about Ismah in his various works, and only a work named Ismetü'l-Enbiya has been published. In this study, which aims to reveal his opinion on Ismah, the general idea of the subject was tried to be explained, and the criticisms made by Razi and the answers given to the claims of various groups against the innocence of the prophets were discussed. In addition, the study included evidence that Razi used to answer the allegations.

Keywords: Razi, Prophet, Ismah, sin, error, warning, condemnation.

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selam
a.g.e.	: Adı geçen eser
bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle celalühü
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
krş.	: Karşılaştırınız
mad.	: Madde
M.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm Tarihi
sad.	: Sadeleştiren
S.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

Dinin kaynağı Allah Zülcelal'dir. İnsanların bu kaynağa ulaşabilmeleri ise ancak bir peygamberle mümkündür. Bunun dışında hiçbir yol yoktur ki gerçek olarak dinin hakikatine ulaştırması mümkün olsun.

Allah Teâlâ'nın doksan dokuz isminden birisi el-Hâdi'dir.¹ El-Hâdi hidayet eden/yol gösteren anlamına gelmektedir. Hidayetin en özel manası Allah Teâlâ'nın peygamber göndermek ve kitap indirmek suretiyle insanlara hak ve hakikati bildirmesidir.

Hak Teâlâ kullarına istikamet yolunu göstermek üzere peygamberler göndermiştir. İnsanları hidayete kavuşturarak, bütün sapık anlayışlardan ve bâtıl inançlardan kurtarmayı murat etmiştir.

Allah c.c. kulları arasından dilediği, layık gördüğü kimseye risalet görevini tevdi ederek² onu dinini, şeriat ve ahkâmını anlatmaya memur kılmıştır.

Akli muhakeme yoluyla yaratılmış olandan hareketle Yaratana ulaşmak mümkündür. Firavun'un "*Alemlerin Rabbi nedir?*"³ sorusuna Hz. Musa'nın "*Eğer gerçeğe inanmaya yatkınlığınız varsa biliniz ki O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin rabbidir.*" "*O, sizin de rabbiniz, geçmişteki atalarınızın da rabbidir.*" *Şayet aklınızı kullanırsanız anlarsınız ki O, doğunun, batının ve bu ikisi arasında bulunanların rabbidir.*"⁴ şeklindeki cavabında bunun mümkün olduğunu Kur'an insanlara bildirmektedir. Aksi taktirde Hz. Musa'nın sözlerinin Firavun ve ahalisi nezdinde bir değeri olmazdı.

Din, şeriat ise insanın duyuları yoluyla bilebileceği hususlardan değildir. Böyle olmadığı için de bunları bildiren, öğreten bir peygambere ihtiyaç vardır. Teoride böyle olmakla beraber gerçekte de insanoğlunun hayat serüveninden

¹ 20/50; el-Hac 22/54; el-Kasas 28/56; eş-Şûrâ 42/52; el-İnsan 76/3.

² bk. eş-Şûrâ 42/13.

³ eş-Şu'arâ 26/23.

⁴ eş-Şu'arâ 26/24, 26, 28.

hareketle bu apaçık ortadadır.⁵ İlk insan Hz. Âdem aynı zamanda Allah Teâlâ'nın ilk elçisidir.⁶

İman esaslarından birisi peygamberlere imandır. Peygamberler hakkında doğru bir inanca sahip olabilmek için de öncelikle onlar hakkında doğru bilgiye ihtiyaç vardır. Zira insanlar bazı saiklerle peygamberler hakkında yanlış, batıl inançları benimsemiştir. Yahudi ve Hıristiyan inanışlarında bunu görmek mümkündür.⁷ İslam dini insanları bu şekilde hatalara düşmekten korumak için peygamberler hakkında açık bilgilere yer vermiştir.⁸

Peygamberler her şeyden önce bir insandır.⁹ İnsanoğlu ise hatadan ari olamaz. Peygamberler bu ulvi ve kutsal görevi eksiksiz olarak yerine getirebilmeleri için Allah tarafından üstün özelliklerle donatılmıştır.

Peygamberlerin insan olmasının yanında onlarda bir takım sıfatların bulunması gerekli ve zorunludur. Yaşadıkları toplumda büyük dönüşümler gerçekleştirmiş olmaları da ancak bu üstün sıfatlarla mümkün olmuştur.

Peygamberlerin güvenilir, doğru, akıllı ve zeki, kendisine vahyedileni eksiksiz tebliğ eden ve hatadan korunmuş olmaları -ismet- asli özelliklerindendir.

Peygamberlerin ismet sıfatları (İsmetü'l-enbiyâ) İslam tarihi açısından ilk dönemlerden itibaren ilim adamlarının eserlerinde yer almış bir konudur. Peygamberlerin masumiyeti konusu tefsir ve hadis literatüründe, kelam kitaplarının nübüvvet bahislerinde ele alınmıştır. Bunun yanında Şerîf el-Murtazâ'nın (öl. 436/1044) *Tenzihü'l-Enbiyâ*, Nureddin es-Sâbûnî'nin (öl. 580/1184) *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ* ve Fahreddin er-Râzî'nin (öl. 606/1210) *İsmetü'l-enbiyâ* gibi sadece bu konuda telif edilmiş, müstakil çalışmalar da vardır.¹⁰ Bu eserlerde konunun mahiyeti müellifler tarafından ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır.

⁵ bk. Yûnus 10/47; en-Nahl 16/63; el-Fâtır 35/24.

⁶ bk. Âl-i İmrân 3/33.

⁷ bk. et-Tevbe 9/30; Kitabı Mukaddes, Tekvin, 19/30-38; II. Samuel, 11/1-26.

⁸ Bekir Topaloğlu, Y. Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi, *İslam'da İnanç Esasları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998), 166.

⁹ İbrâhim 14/11; el-İsrâ 17/93; el-Kehf 18/110; el-Enbiyâ 21/7; el-Mü'minûn 23/23-24; el-Furkan 25/20; Fussilet 41/6.

¹⁰ bk. Mehmet Bulut "İsmet" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 2: 136.

Peygamberlerin masumiyetinin kapsamı, mahiyeti nedir? Bu korunmuşluk peygamberin bütün hayatını ve her türlü söz ve davranışını içine alan sınırsız bir korunmuşluk mudur? Peygamberler dışında bu sığata malik insanlar var mıdır? Bu ve benzeri sorular ismetin çerçevesini oluşturur. İsmet kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için bu soruların cevaplanması gereklidir.

İtikada ilişkin konularda ümmet, peygamberlerin bütün hayatları boyunca küfür ve şirkten masum olduğu konusunda ittifak etmiştir.¹¹

Peygamberler, tebliğ ettikleri hususlarda bilerek yalan konuşmaktan ve vahiy adına bir şey gizlemekten korunmuşlardır. Buna dair muhkem olan Kur'an nasları vardır.¹² Kur'an'ın bu ifadelerinde peygamberlerin kendilerine vahyedilmiş olanın dışında bir şeyi Allah'a nisbet edemeyecekleri açık bir şekilde beyan edilmiştir.

Diğer konularda ise mezheplerin farklı kabülleri bulunmaktadır. İslam Kelam alimleri nübüvvet için önemli olan ismet sıfatının mahiyeti ve peygamberlerin hangi tür fiil ve uygulamalarının bu sıfatın kapsamı dahilinde olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Örneğin peygamberler hakkında büyük-küçük günah meselesi mezhepler arasında ihtilaflıdır. Çalışmanın birinci bölümünde 'İslam İnancında İsmet' adlı başlık altında bu ihtilaflar ve sebep olan saikler ortaya konulmaya çalışıldı. Bu doğrultuda bazen mezhebin genel kabulü, bazen de mezhebin önde gelen şahsiyetlerinin tikel bazda açıklamalarına yer verildi.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak Fahreddin er-Râzi'nin ismet hakkındaki genel görüşüne yer verildi. Daha sonra Haşeviyye ve Fudayliyye grubunun peygamberlerin masumiyeti aleyhine ileri sürdüğü iddialara Râzi'nin verdiği cevaplar *İsmetü'l-enbiyâ*, *el-Erbe'in*, *Mefâtihu'l-gayb* adlı eserlerindeki

¹¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409/1988), 26; çev. Hasan Fehmi Ulus, *Peygamberlerin Masumiyeti* (İstanbul: İlim Yayınları, 1986), 19; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. *Tefsîr-i Kebîr* (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013), 2: 397. Râzî *el-Erbe'in fî usûli'd-dîn*, nşr. Mahmud Abdul Azîz Mahmud (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 319; Râzî, *el-Muhassal Efkaru'l-mütekaddimîn ve'l-mütehhiriîn mine'l-'ulemâ-i ve'l-hukemâ-i ve'l-mütekellimîn*, nşr. Taha Abdurrauf Said (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Ezheriyye, t.y.), 219; çev. Hüseyin Atay, *Kelama Giriş el-Muhassal* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002), 245. Adudüddin el-İcî, *el-Mevâkıf fî İlmi'l-keîâm* (Beyrut: Âlimu'l-Kütüb t.y.), 358-359; Seyyid Şerif Cürcânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015) 3: 490.

¹² bk. Yûnus 10/15; el-Hâkka 69/44-47; el-İcî, *el-Mevâkıf* 358; Cürcânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, 3: 488.

görüşleri ekseninde karşılaştırmalı olarak aktarılmaya çalışıldı. Bu bölümde Râzî'nin görüşlerinin yanısıra yeri geldikçe Ehl-i Sünnet imamı Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, (öl. 333/944) adalet ve tevhid ehlî/Mu'tezilî Ebu'l Kâsım Cârullah ez-Zemahşerî, (öl. 538/1144)) Şii Şerîf Murtazâ, Zâhiri İbn Hazm el-Endelusî, (öl. 456/1064) gibi farklı ekollerden olan alimlerin görüşlerine de yer verildi. Bazı konular bu alimlerin görüşleri doğrultusunda karşılaştırmalı olarak aktarılmaya çalışıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. KAVRAMSAL AÇIDAN İSMET

A. İsmet'in Anlamı

1. İsmet'in Lügat Anlamı

İsmet, Arapça bir kelime olan “a-s-m” (عصم) fiilinin mastarıdır. Lügatta “durdurmak, engel olmak, alıkoymak, korumak, himaye etmek” anlamlarına gelir. Örneğin; “أَنْ يَعْصِمَهُ مِمَّا يُؤْبِقُهُ” / harap olmaktan, yok olmaktan kurtarmak,” “عصمه الطعام / yemekten korudu,” gibi. İsmet kelimesi bu anlamların yanısıra “tutmak, tutunmak, ip, bağ, nikah akti, iffet, kolye”¹³ gibi anlamlara da gelir.

Kur'an-ı Kerim'de bu kökten gelen kelimeler “âsım” (عاصم) “koruyucu, kurtarıcı” manasında kullanılmıştır. Örneğin; “Allah seni insanlardan koruyacaktır.”¹⁴ “Onları Allah'a karşı koruyacak kimse yoktur.”¹⁵ ve “(Oğlu) ‘Beni suda koruyacak bir dağa sığınırım’ dedi. (Nûh ise) Bugün Allah'ın emrinden, merhamet sahibi Allah'tan başka koruyacak kimse yoktur, dedi.”¹⁶

Bunların yanında yine bu kökten gelen “i'tisam” (إعتصم) “bağlanmak, sarılmak, tutunmak”,¹⁷ “isti'sam” (استعصم) “iffetli namuslu olmak”,¹⁸ ismet'in çoğulu olan “isam” (عصم) da “nikah akdi”¹⁹ manasında Kur'an'da yer almaktadır. Hadis-i şeriflerde de “âsım” (عاصم) “koruyucu” ve “masum” (معصوم) “korunmuş” manasında kullanılmıştır.²⁰

¹³ Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, nşr. Abdullah Ali Kebir vd. (Kahire: Dâru'l Me'ârif, t.y.), 4: 2967; Seyyid Muhammed Murteza el-Hüseyni Zebîdî, *Tâcû'l-‘ârus min cevâhîri'l-kâmus*, nşr. Abdulsettar Muhammed Ferrac (Kuveyt: Matbâ'âtü'l Hukûmet, 1965), 98-102.

¹⁴ el-Mâide 5/67.

¹⁵ Yûnus 10/27.

¹⁶ Hûd 11/43. Ayrıca bk. el-Ahzâb 33/17; el-Mü'min 40/33.

¹⁷ Âl-i İmrân 3/101, 103; en-Nisâ 4/146, 175; el-Hac 22/78.

¹⁸ Yûsuf 12/32.

¹⁹ el-Mümtetine 60/10.

²⁰ *Buhârî*, “İman”15, “Kader”, 16; *Müslim*, “İman”, 36.

2. İsmetin İstilah Anlamı

İsmetin ıstılâhi olarak değişik tanımları yapılmıştır. İbn Manzûr (öl. 711/1411) ismeti “Allah’ın, kulunu cezalandıracağı kötü şeylerden koruması, ona engel olması” diye tarif eder.²¹

Başka bir tanıma göre ismet, sahibinin günah işlemesine engel olan nefsâni bir melekedir.²² İsmet melekesi nefsin özünde yer ederse, o nefis Allah’a itaatte olan mutluluk ile isyanda olan bedbahtlığı iyice bilirse bu ilim ruhun alışkanlığının gereğini yapmaya ona yardım eder. İsmet melekesi peygamberlerin vahyin gereklerini yapmaları konusunda destekleyici bir etkidir.²³

Ta’rifat’ın müellifi Cürcânî de (öl. 816/1413) ismeti, “masiyete gücü olmakla beraber sahibini ondan sakındıran meleke”²⁴ şeklinde tarif eder.

Başka bir tarife göre ismet, Allah Teâlâ’nın peygamberlerini temiz bir yaratılışa sahip kılıp onlara nefsi ve bedenî üstünlükler lütfetmesi, kalplerine sekînet indirip koruması, nusretiyle onları kararlı kılmasıdır.²⁵

Kaynaklarda ismet, “İsmet’ül-mü’sime” (العصمة المؤتممة) ve “İsmetü’l-mükavvime” (العصمة المقومة) olarak ikiye ayrılır. İsmetü’l-mü’sime’de fail Allah’tır ve nefsi günaha girmekten koruyan O’dur. İsmetü’l-mükavvime’de ise fail kuldur ve kendi gayretiyle masiyetten uzak durur, günahıtan kendini korur²⁶ şeklinde de târif edilmiştir.

II. İSMET NÜBÜVVET İLİŞKİSİ

Nübüvvet, müteâl, yaratıcı varlık olan Allah’ın; O’nu her yönüyle ihâta edemeyecek, sınırlı idrak gücüne sahip kıldığı insanoğlunu, hem kendisinin varlığından haberdar etmek, hem de ona yüklemiş olduğu sorumlulukları ve ödevlerini bildirmek için Allah’ın kelim sıfatının sonucu olan bir makamdır.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘arab*, 4: 2976.

²² Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî’l-fünûn ve’l-‘ulûm*, “İsmet”, nşr. Ali Dehruç (Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996), 2: 1184.

²³ Râzî, *el-Muhassal* 217-218; çev. Hüseyin Atay, *a.g.e.*, 245; el-Îcî, *el-Mevâkıf*, 366; Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî’l-fünûn*, 2: 1183.

²⁴ Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta’rifât* (Mısır: Matbâ’âtî’l-Hayriyye, h. 1306), 65.

²⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Mu’cemü’l-müfredatü elfâzı’l-kur’ân*, çev. Abdülbâki Güneş, Mehmet Yolcu, *Kur’an Kavramları Sözlüğü* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 705.

²⁶ Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâtî’l-fünûn*, 1184; Cürcânî, *et-Ta’rifât*, 65.

İnsan her ne kadar mârifetullahı akıl yoluyla ulaşabilirse de, mâkûlâtın ve mahsûsâtın dışındaki ahkam ve şerâî konusunda vucûbiyetin delili nakildir.²⁷ Bu peygamberliğin gerekliliğini ifade eder.

Allah'ın doğrudan kullarıyla konuşmak suretiyle, buyruk ve yasaklarında doğrudan insanı muhatab alması mümkün değildir.²⁸ Allah bu makam için seçkin insanlar belirlemiştir.²⁹ Nübüvvet makamına seçilen peygamberin bu makamı elde edebilmek için herhangi bir çabası, gayreti söz konusu değildir. Nübüvvet makamı bütün yönleriyle Allah tarafından verilen, vehbî bir olgudur; çalışmayla elde edilebilecek kesbî bir olgu değildir.³⁰

Allah, insanlara kendileri gibi bir beşeri peygamber seçip göndermiştir.³¹ Beşer olmaları hususunda peygamberlerin diğer insanlardan bir farkı yoktur. Onlar da doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Bazen sevinir bazen hüzünlenirler. Bunlar beşeriyetin fitratında mündemiç olan insani, doğal hallerdir. Ancak nübüvvet makamına seçilen kişinin yalancı, güvenilmez, hevasına düşkün, keyfi davranan birisi olması, onu insanlar nazarında itibarsızlaştırıp taşıdığı misyonun maslahatlarını yerine getirmede zaafiyete uğrattır. İnsanlara dünyevi ve uhrevi konularda rehberlik edecek, onlara hem bu dünyada huzurlu yaşamının yöntemini hem de ebedi ahiret yurdu için kurtuluşun reçetesini verecek olan kişinin ilahi buyruk olarak vâz ettiği konuları ilk önce kendi hayatına tatbik etmesi ve

²⁷ Mehmet Kalaycı, *Tarihsel süreçte Eş'arilik Mâtürîdîlik İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 307. Eş'ari gelenekte bu konuda farklı anlayış söz konusudur. Onlara göre hüsn-kubuh ancak vahiyyle bilinebilir. bk. Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Pınar yayınları, 2012), 75. Eş'arilere göre insanın teklifle muhatab olabilmesinin kriteri nakildir. Abdulkahir el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037-38) bu konudaki mezhebinin görüşü olarak yer verdiği ifadelerine göre, akıl sahibi her hangi bir kimse için şeriat gelmeden önceki iyi veya kötü davranışlarından dolayı ödül veya ceza söz konusu değildir. Akıl sahibi kimse şeriat gelmeden önce alemin yaratılmış olduğuna, yaratıcının birliğine ve yaratıcı olduğuna, ezeliliğine, sıfatlarına, adalet ve hikmetine akıl yürütme -istidlal- yoluyla ulaşır iman ederse mü'min olur. Ancak bundan dolayı sevap kazanamaz. Allah dilerse lütfuyla muamelede bulunur. Aynı şekilde istidlal yapıp sonucunda kafir olursa yine cezaya müstehak değildir. Bu durumu Bağdadi, sevap ancak taatle mümkündür. Taat ise emre bağlıdır. Ceza günah için söz konusudur. Bir şeyin günah olabilmesi için de ya nehyedilmiş ya da emredilene aykırı, muhalif olması gerekir şeklinde formüle etmiştir. bk. Abdulkahir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, nşr. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1423/2002), 40-41.

²⁸ Ebu'l-Muin en-Neseî, *Bahru'l-keîlâm*, çev. Ramazan Biçer, *Mâtürîdî Akâidi* (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010), 93.

²⁹ el-En'âm 6/124.

³⁰ Topaloğlu vd., *İslam'da İnanç Esasları*, 168; S. Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*, 26-27.

³¹ el-İsrâ 94-95.

söylemine uygun şekilde yaşaması gerekliliği akıl sahipleri için bedîhi bilgi niteliğindedir. Bu sebeple ilâhi buyrukları tebliğ etme görevine memur edilen bu kişinin öncelikle kendisinin bunları içselleştirip hayatına yansıtması, bunların yaşanabilirliği hususunda insanlara örnek olması gereklidir.

Peygamberlerin gûnahtan tamamen masum olmaları akli olarak mümkün değildir. Çünkü övgüye muhatab olabilmenin, emir ve nehiy, sevap ve ikâbın anlamlı olabilmesi için fiillerin özgür irâde ile olması gerekmektedir.³² Naklen de durum böyledir. Zira “*Ben de sizin gibi bir beşerim. Ancak bana vahyedilmektedir.*”³³ ayeti Nebi’nin ümmet gibi kendisinden de masiyet ortaya çıkabileceğine delalet etmektedir.

Ümmetleri için üsve-i hasene³⁴ olarak gösterilen peygamberlerle ümmetleri arasında bu bakımından, yani masiyet işleme hususunda bir ortaklık olması gerekmektedir. Aksi takdirde peygamber Allah tarafından kendisine güvenilmediği için mi ismet sıfatıyla birlikte gönderilmiştir? O takdirde Allah peygamberinin yapamayacağı bir şeyi mi ona tâbi olmalarını istediği kullarından istemektedir? Bu Allah’ın adaleti gereği muhaldir. Allah insanlara kendileri gibi bir beşer göndermiştir.³⁵ Bu bakımdan peygamberler de günaha meyledebilecek bir ıstıtaat mevcuttur. Onların masum oluşu günah işlemeye muktedir olmadıklarından değil, almış oldukları vahyi en etkin bir şekilde içselleştirip, kendilerini gûnahtan korumalarıdır. Onların masumiyeti vahyin terbiyesine uymalarıyla olmuştur.

Peygamberin sıfatları olarak formüle edilen sıdk, emânet, fetânet, tebliğ gibi niteliklerin hepsi ismet kavramında mündemiçtir. İsmet sıfatı bunlardan müteşekkil bir kavramdır.³⁶ Bunlardan birisinin yokluğu tam manasıyla ismet halinin olmasına engel oluşturur. İsmetin bunlardan birisinden yoksun oluşu Allah’ın peygamber göndermedeki maksadının oluşmasına engel olur. Bu durum da akıl sahipleri nezdinde muhaldir.

³² Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhâti’l-fünûn*, 1184; İcî, *el-Mevâkıf*, 366.

³³ Fussilet 41/6.

³⁴ bk. el-Ahzâb 33/21; el-Mümtehine 60/4, 6.

³⁵ el-En‘âm 6/9; el-İsrâ 17/95; el-Furkan 25/7-8; Fussilet 41/6.

³⁶ Tahsin Görgün, *Nübüvvet İnsanlığa Rahmet*”, *İslam’a Giriş -Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar-* içinde ed. Bünyamin Erul (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 163.

Peygamber beşer olması münasebetiyle hata yapma imkanından tamamen uzak değildir. Çünkü mutlak manada hatadan uzak olmak sadece Hak Teâlâ'nın vasfıdır. O'nun bu konuda da ortağı yoktur. Peygamberler beşer olmaları sebebiyle hata yapabilirler. Ancak Allah Teâlâ Kur'an'da da ifade olunan âtab ayetleriyle onları hemen ikaz etmiş, bu hatalarından onları uzaklaştırmıştır. Elçiler de bu uyarıları dikkate alarak anında hatalarından dönmüşler, Allah'tan af dileyip hallerini düzeltmişlerdir.³⁷

Peygamberlerin masumiyeti konusunda sadece kelam alimleri değil diğer islami ilimlerle uğraşanlar da kendi ilimlerinin perspektifinden bu konuyu değerlendirmeye almışlar, bu konuda söz sarfetmişlerdir. Söz gelimi kelamcılar konuyu peygamberlerin vahyi tebliğ etme noktasında yalan, tebdil, tağyir ve tahrif konusundaki ismetleri açısından ele alırken hadis alimleri, ismetin kapsamını daha da genişletip özellikle vahy-i gayr-i metluv anlayışından yola çıkarak nübüvvet ve vahyin, peygamberin söz, davranış ve ses çıkarmama gibi istisnasız bütün hayatını kuşattığı ekseninde değerlendirmişlerdir. Usûl-ü fıkıhçılar da hadisçilerin anlayışına ek olarak konuyu peygamberlerin ictihadda bulunup bulunmadığı, bulunmuşsa yanılıp yanılmadığı temelinde konu edinmişlerdir.³⁸

III. İSLAM İNANCINDA İSMET

İslam inancında ismet konusunu önce Kelam'ın en temel ekollerinden olan Mu'tezile, Mâtürîdiyye, Şîa ve Tasavvufî düşünce çerçevesinde değerlendirmeye çalışıp, daha sonra Râzî'nin anlayışını vermeye çalışacağız. Bu konudaki diğer önemli bir kelâmî düşünce ekolü olan Eş'âriyye'nin görüşlerine kendisi de bir Eş'âri olan Râzî'nin görüşlerinin incelendiği bölümünde yer vereceğiz.

A. Mu'tezile'de İsmet İnancı

Mu'tezile'ye göre ismet, Allah'ın sadece peygamberlerine özel bir lütfudur. İsmet sıfatı sahibinin büyük günah işlemesine engel olur. Bunun yanında

³⁷ el-Enfâl 8/67; et-Tevbe 9/43; Sâd 38/21; et-Tahrîm 66 /1; Abese 80/1.

³⁸ Adil Bebek, "Peygamberlerin Korunmuşluklarına Dair," *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 17 (2006): 19-37.

ismet sahibi olan peygamberin masiyete gücü vardır. O, hür iradesiyle kendisini gûnahtan sakındırır.³⁹

Eş'âri'nin aktarımına göre Mu'tezile; Allah'ın küfür, fîsk ve büyük günah işleyen birisini peygamber olarak göndermeyeceği hususunda icma etmiştir. Onlar, peygamberlerin büyük günah işlemeyeceği ancak onlardan küçük günahın sadır olabileceği görüşündedirler. Ancak küçük günahın, taammüden mi yoksa bilmeden, hata yoluyla mı meydana geldiği hususunda görüş ayrılığı vardır. Bir kısmı küçük dahi olsa kasıtlı olarak peygamberlerin masiyet işlemediğini savunurken diğer kısmı ise küçük günahı peygamberin kasıtlı işleyebileceği şeklinde görüş belirtmişlerdir.⁴⁰

Mu'tezile peygamberlerin ismetini mûcizeyle ilişkilendirir. Onlara göre Allah Teâlâ peygamberlerini kendisinin koyduğu çerçeve dahilinde insanların faydasına olanları gerçekleştirmek, bunları korumak ve insanlardan zararı uzaklaştırmak gibi İslam dininin maksadı olan maslahatları bildirmek için göndermiştir. Elçisinin kabul edilmesini zorunlu kılmak, iddiasının doğruluğunu ortaya koymak için onun elinde mûcize meydana getirmiştir. Böyle bir makama seçilen, yüksek mertebeleri hak eden birisinin üstün ve onurlu olması ve istihfaf (küçük görülme, hafife alınma, saygıya layık olmama) ve hakarettten uzak olması gerekir.⁴¹

Mu'tezile'ye göre peygamberin ismetinin illeti, Allah'tan tebliğ ettiği konularda hüccet olması dolayısıyla galat, sehiv ve diğer konularda kendisini nakzeden, onun taşımış olduğu misyonu zedeleyici hususların haklarında caiz olmamasıdır.⁴² Mu'tezile mezhebinde günahın tenfîr (nefret uyandıran) özelliği taşımaması önemlidir. Onlar peygamberlerden sadır olan bir fiilin bundan uzak olması gerektiği tezini dillendirmişlerdir.

³⁹ Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1996/1416), 780; İbn Ebu'l Hadid, *Şerhu Nehcü'l-belâğa*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Cîyl, t.y.), 7: 8.

⁴⁰ Ebu'l Hasan Ali b. Hasan el-Eş'ârî, *Makâlâtü'l-islamiyyîn ve ihtilafu'l-musallîn*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdul Hamid (Kahire: Mektebetü'l-Nehzati'l-Misriyye, 1950), 1: 276-277.

⁴¹ Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhid ve'l-adl*, thk. Mahmud Muhammed Kasım (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, 1956), 15/1: 300.

⁴² Kâdî Abdülcebâr, *el-Muğnî*, 20/1: 91-92.

Mu‘tezile’den Ebû Ali el-Cubbâi (öl. 303/916) peygamberlerden kasdi olmamak şartıyla unutmama, gaflet ve ictihad yoluyla meydana gelen hataları caiz görür. Ona göre kasdi olan fiilde tenfir unsuru vardır. Haram olduğunu bilerek bir fiile yönelmek tenfire sebep olur.⁴³

Ebû Hâşim el-Cubbâi (öl. 321/933) ise peygamberlerden sadır olabilecek kasıtlı küçük günaha cevaz verir. O da günahın nefret ettirici ve küçük düşürücü olmaması şartını ileri sürmüştür.⁴⁴

Kâdî Abdulcebbâr (öl. 413/1025) nübüvvetten önce peygamberlerden büyük günahın sadır olmasına cevaz vermez. Bunun sebebi olarak da tenfir unsurunu zikreder. Peygamberlerin bu konulardan uzak olmaları gerektiğini düşünür. Ona göre peygamberlerin bunlardan uzak olmaları insanlar tarafından onlara olan güveni artırıcı bir sebeptir ve davalarının kabul edilmesini kolaylaştıran bir etkidir.⁴⁵

Kâdî Abdulcebbâr peygamberlerin insanları masiyetten uzaklaştırmak için Allah tarafından görevlendirildiklerini, bu amaçla gönderilen birisinin sözleriyle eylemleri arasında tutarsızlık olduğunu iddia etmenin peygamberin kendisini nakz etmesi anlamına geldiği için şaşılacak bir durum olduğunu söyler ve bu durumun onlar için söz konusu olamayacağını belirtir.⁴⁶ Allah peygamberlerini dinini ikmal etmek, şeriatını bildirmek; kullarını, mükafat ve îkabından haberdar etmek için hikmetli elçiler olarak görevlendirmiştir. Allah’ın kitabında onlardan hiçbirisi hakkında kefire işlediklerine dair bir delil yoktur. Onlar hakkında böyle bir şey söylemek uygun değildir.⁴⁷

Kâdî Abdulcebbâr küçük günah konusunda ise nefreti çekmeyecek, Allah’ın velayetini kaybettirmeyecek vasıftaki zelleleri caiz görür. Ona göre nafileleri terk etmek bu gruba girer. Bunlarda nefrete sebep olacak bir şeyin olmadığını ve hiçbir beşerin bunlardan uzak olamayacağını söyler. Ancak o peygamberden kasıtlı bir şekilde kötü, küçük dahi olsa bir günahın ve kırgınlıkla

⁴³ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, 15/1: 310.

⁴⁴ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, 15/1: 310.

⁴⁵ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, 15/1: 304.

⁴⁶ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, 15/1: 303.

⁴⁷ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, 15/1: 303.

söylenmiş bir sözün tenfir unsuru taşımasından dolayı sadır olamayacağını ifade eder.⁴⁸

B. Şîa'da İsmet İnancı

Şîa'da genel manada ismet, sahibini günaha girmekten engelleyen akıl kuvveti, nefiste bulunan sahibini günahattan alıkoyan meleke olarak tarif edilmiştir. Bu gruba göre de ismet sahibi davranışında özgür iradeye sahiptir. Fiilleri ihtiyaridir. Aksi takdirde sevaba nail olamaz.⁴⁹

Şîa'da peygamberlerin masumiyeti konusu onların imamet düşüncesiyle ilişkilidir. Onlar masumiyeti sadece peygamberlere ait bir özellik görmeyip buna imamlarını da ortak ederler.

Eş'ârî'nin, 'Râfizîler' adını kullanarak bu grubun ismet hakkındaki imanlarına dair vermiş olduğu bilgiye göre, Şîa ismet konusunda iki farklı gruba ayrılmıştır. Birinci grubun görüşüne göre peygamberler Allah'a karşı âsi olabilirler. Onlar peygamberin bedir günü fidye hususunda böyle bir masiyet işlediğine inanırlar ve bunu görüşlerine delil getirirler.⁵⁰ Ancak bu gruba göre imamlar için böyle bir durum mümkün değildir. Çünkü resul hata yaparsa Allah onu vahiyle düzeltir. Ancak imama ne vahiy ne de melek gelir. Peygamberin isyan etmesi mümkün iken imamlar masumdur. Zikredilen bu görüş İmamiyye Şîa'sı'nın önderlerinden Hişam b. Hakem'in (öl. 179/795) görüşüdür. Ancak onun bu konudaki görüşleri mezhebin genelinin düşüncesini yansıtmaz.⁵¹

Diğer grubun görüşü ise, peygamberler ve imamlar Allah'ın hüccetleri oldukları için hepsi zellelerden masumdur şeklindedir. Bu gruba göre eğer onların yanılması ve masiyet işlemeleri mümkün olsaydı bu konuda kendilerine uyanlarla eşit durumda olurlardı. Onlara uyanlar günah işleyebilirler. Eğer imamların günah işlemesi mümkün olsaydı onlara ihtiyaç olmazdı.⁵²

Peygamberlerin masumiyetine dair eser yazmış olan Şii müellif Şerif el-Murtazâ eserinde İmâmiyye Şîa'sı'nın görüşüne yer vermiştir. Müellifin

⁴⁸ Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 15/1: 309.

⁴⁹ Mehmet Bulut, *Ehli Sünnet ve Şîa'da İsmet İnancı* (İstanbul: Risale Yayınları, t.y.), 30.

⁵⁰ el-Enfâl 8/67, 68.

⁵¹ Eş'ârî, *Makâlât*, 116.

⁵² Eş'ârî, *Makâlât*, 116.

aktardığına göre İmamiyye Şîa'sı ismet konusunda, 'peygamberler nübüvvetten önce ve sonra büyük küçük her türlü günahattan masumdur. İmamlar da bu konuda peygamberler gibidir'⁵³ şeklinde bir inanca sahiptir.

Şîa İmâmiyye mensupları nezdinde önemi büyük olan ve *el-Kafi* olarak bilinen kitabın yazarı olan ve Şeyh Sâduk adıyla maruf İbn Babeveyh el-Kummî'ye (öl. 381/991) göre de melekler, nebiler, resuller ve imamlar masumdur. Onlar her türlü lekeden temizdir. Küçük veya büyük günah işlemezler. Allah'ın kendilerine emretmiş olduğu hususlarda O'na karşı gelmezler. Onların günahsızlıklarını inkar eden kimse onları tanımadığı için böyle düşünür. Bu durumda olan cahil kimse kafirdir. Onlar masum olup bütün işleri başından sonuna kadar kemal ve ilim sıfatıyla vasıflandırılmıştır.⁵⁴

Şîa'nın bir diğer kolu olan Zeydiyye fırkasına göre, Allah insanlara sorumluluklarını ve ahkâmını bildirmek için peygamberler göndermiştir. Peygamberlik kurumunda insanlar için büyük maslahatlar vardır. Böyle bir görev verilen elçinin bazı özelliklere hâiz olması gerekir. Bunlar; tebliğe müteallık konularda, fillerinde ve yaratılışlarında olan özelliklerdir.

Peygamberler Allah'tan tebliğ ettikleri hususlarda tebdil, tağyir ve tahriften münezzehtir. Peygamberlerin görevi Allah'ın vahyini bildirmek ve insanları irşad etmek olduğu için ve aksi durumda amaç gerçekleşmemiş olacağından onlar için tebdil, tağyir ve tahrif mümkün değildir.

Zeydiyye fırkasına göre peygamberlerin büyük günah işlemesi imkansızdır. Onlar büyük günahattan masumdurlar. Bu grup görüşlerini ispatlamak için akli ve nakli deliller öne sürmüşlerdir. Onların akli-burhâni delillerine göre eğer peygamberler büyük günah işleseydi Allah nezdindeki kıymetleri düşerdi, kavimleri arasında da itibarları olmazdı. Akli-kıyâsi olarak 'peygamberlerin taammüden büyük günah işlemeleri onların şahitliklerini iptal eder. Şehâdeti kabul olunmayanın davasına güven olmaz' şeklinde bir delil ortaya koyarlar.

⁵³ Seyyid Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ* (Beyrut: Müesssetü'l-Âlemi'l-Matbûât, 1988), 15.

⁵⁴ Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh el-Kummî, *Risâletü'l-îtikadâti'l-imâmiyye*, çev. Ethem Ruhi Fırlalı, *Şii İmamiyyenin İnanç Esasları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978), 113.

Bu grup nakli delil olarak da, Kur'an'da Hz. İbrâhim, Hz. İshak, Hz. Yakup, Hz. Zekerîyya ve Hz. Yahya ile ilgili olan “Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler kıldık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılmayı, zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize hep kulluk ettiler.”⁵⁵ ve “Onlar, hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize yalvarırlardı; onlar, bize karşı derin saygı içindeydiler.”⁵⁶ ayetlerini kullanmışlardır.⁵⁷

Küçük günah meselesinde Zeydiyye günahın tebliğe müteallık konularda olamayacağını ve bir soğan çalmak gibi insanların nefretine sebep olacak bir fiil olmaması gerektiğini düşünür.⁵⁸

Zeydiyye fırkasına göre ismette fâil Allah'tır. Bu görüşlerine, “Sana sebat vermemiş olsaydık, andolsun ki, az da olsa onlara meyledecektin.”⁵⁹ ve “Biz onları özellikle ahiret yurdunu düşünen ihlaslı kimseler kıldık.”⁶⁰ ayetlerini delil getirirler. Zeydiyye'ye göre Allah bu konuda peygamberlerine gizli bir lutufta bulunarak günah ve kabahat işlemelerine mani olmuştur. Eğer Allah'ın onlara bu lütfu olmasaydı, onlar masiyet ve kabahat işlemekten uzak olamazdı.⁶¹

C. Mâtûrîdiyye'de İsmet Anlayışı

Mâtûrîdi ekolün önderi olan Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî (ö. 333/944) ismet konusunda ‘İsmet mihneti (kûlfeti) kaldırmaz’ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bunun anlamı peygamberin gûnahtan masum oluşunun iradi olmasıdır. Peygamber günah işlemekten aciz değildir. Yani ismet onu taate zorlamadığı gibi günah işlemekten de aciz bırakmaz. İlâhi imtihanın gerçekleşmesi için onda masiyet işleyecek kudret mevcuttur. Günahlardan korunmuş olma sınava tâbi tutulma ilkesini ortadan kaldırmaz. Ancak Allah (c.c.) tarafından bir lutuf olan ismet onu iyiliğe sevkeder.⁶²

⁵⁵ el-Enbiyâ 21/73.

⁵⁶ el-Enbiyâ 21/90.

⁵⁷ Ahmed Mahmud Subhî, *fî ‘İlmi’l-keîâm ez-zeydiyye* (Beyrut: Dâru’l-Nehdati’l-Arabiyye, 1413/1991), 3: 231-233.

⁵⁸ Subhî, *fî ‘İlmi’l-keîâm*, 3: 234.

⁵⁹ el-İsrâ 17/74.

⁶⁰ Sâd 38/46.

⁶¹ Subhî, *fî ‘İlmi keîâm*, 3: 234.

⁶² Ebû Mansûr el-Mâtûrîdî, *Te’vîlâtü’l Kur’ân*, çev. Bekir Topaloğlu vd. (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 1: 254, 4: 33, 5: 89, 6: 35-36; Nureddin Sâbûnî, *el-Bidâye fî usûlü’l-dîn*, nşr.

Mâturîdî peygamberler için küçük günahı mümkün görmüş ve küçük günahlardan ve sürçmelerden hiç bir insanın uzak kalamayacağını ifade etmiştir.⁶³

Ona göre Hz. Mûsa'nın Kur'an'da ki “*Ey Rabbimiz! Bize sabırlar ver ve müslüman olarak canımızı al!*”⁶⁴ ve Hz. Yûsuf'un “*Beni müslüman olarak öldür ve beni sâlihler arasına kat!*”⁶⁵ şeklindeki dualarının işaret ettiği durum peygamberlerin korunmuş olmalarına rağmen günah işlemekten korkmalarıdır. Bu durumdan emin değillerdi. Korunmuş olmak (ismet), onlar için günah işleme korkusunu gidermediği gibi küçük hatalara düşmelerinin de önünde engel değildir.⁶⁶

Mâturîdî ekolü adına bu konuda görüşlerine yer vereceğimiz bir diğer alim ismet konusunda *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ* adında müstakil bir eser telif eden Nûreddin Sâbûnî'dir (öl. 580/1184).

Bekir Topaloğlu (İstanbul: el-Mektebetü'l hanefiyye, 1396/1979), 54; çev. Bekir Topaloğlu, *Mâturîdiyye Akaidi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 114.

⁶³ Mâturîdî, *Te'vilât*, 6: 35-36; 5: 341. İmam Mâturîdî'ye dair yer verdiğimiz bu görüşün gerekçesi, onun *Kitâbu't-tevhîd* adlı eserinde günahların dindeki konumu ile ilgili olarak Harici ve Mu'tezile'ye cevap sadedinde yer verdiği açıklamasında yer almaktadır. Onun bu açıklamasına göre, küçük günah sebebiyle bile insanları tekfir eden Hariciler gurubunun bu telakkilerinin yanlış olduğunun delili peygamberlerin bu tür bazı günahları işlemiş olmalarıdır. Eğer bu konudaki Harici anlayış doğru olsaydı tekfire sebep olan bu günahlar sebebiyle nübüvvet mertebesi iskat olurdu. Peygamberler hakkındaki bu inanç ise sahibi için peygamberi inkar anlamı taşımaktadır. Kur'anda muhtelif şekilde yer alan ve bazı peygamberlerin ümit ve korku halinde Allah'a niyazda bulunduklarını haber veren ayetler Mu'tezilenin küçük günahların bağışlanacağı ve bunlardan dolayı cezalandırma eyleminin hikmet dışında olduğu şeklindeki düşüncelerinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü iddia edilenin aksine ayetler peygamberlerin kendilerinden sadır olan zelleler sebebiyle Allah'tan bağışlanmak istemiş olduklarını ortaya koymaktadır. Peygamberlerin günahları da hikmet açısından azaba sebep olmayacak olsaydı o zaman onlar bu şekilde olan dualarında haddi aşmış ve Allah'ı zulümle nitelemiş olurlardı. bk. Mâturîdî, *Kitâbu't-tevhîd*, nşr. Fethullah Huleyf (İstanbul: Mektebetü'l-İslamiyye, 1979), 328; çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İsam Yayınları, 2016), 525-527. Peygamberlerin söz konusu olan bu dualarınının bazıları şu şekildedir: “*Nûh rabbine şöyle seslendi: “Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette haktır. Sen hâkimlerin en âdilisin. Allah buyurdu ki: “Ey Nûh! O senin aileden değildir. Çünkü o kötü bir iş yapmıştır. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum. Nûh dedi ki: “Ey Rabbim! Ben, senden hakkında bilgi sahibi olmadığım bir şeyi istemekten yine sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve esirgemezsen, kaybedenlerden olurum!”* Hûd 11/45-47; (Musa) “*Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim; beni bağışla!*” el-Kasas 28/16. Ayrıca bk. İbrâhîm 14/35-41; el-Enbiyâ 21/83-88; eş-Şuarâ 26/83-89.

⁶⁴ el-A'râf 7/126.

⁶⁵ Yûsuf 12/101.

⁶⁶ Mâturîdî, *Tevîlât*, 6: 35-36.

Sâbûni peygamberlerin ismeti ile ilgili olarak Kur'an'ın “*Allah, elçiliğini kime vereceğini çok iyi bilir.*”⁶⁷ ayetinden hareketle peygamberlerin kendine has bazı özelliklerinin bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre ancak bu sıfatlara haiz olan, Allah ile kulları arasında elçi olabilir.

Sâbûni'nin sözünü ettiği sıfatların ilki peygamberin yaşadığı asırda insanların en akıllısı ve de en güzel ahlaka sahip olması gerekliliğidir. Bunun yanında peygamber olan kişinin görevini yerine getirirken kendisine engel teşkil edecek her türlü olumsuz sıfattan arı olması gerekir. Eğer kendisinde böyle bir durum var ise Hz. Mûsa örneğinde olduğu gibi Allah onu izale eder.⁶⁸

Sâbûni'ye göre peygamberler söz ve fiillerinde kendisinin kıymetini düşürecek hatalardan korunmuştur. Bunun yanında eğer onlardan kasıt olmaksızın bir hata sadır olursa Hak Teâlâ tarafından hemen uyarılırlar.⁶⁹ Peygamberlerin bütün halleri mükerrerem/saygıdeğerdir. Onların masiyetten korunmuş oldukları sabittir ve bu bütün hallerinde gereklidir. Aksi durumda risaletleri geçersiz olurdu. Şayet peygamberlerin günah işlemesi mümkün olsaydı vahiy hakkında şüphe meydana gelirdi. Onların sözüne güvenilmez, ilahi hüccet gerçekleşmemiş olurdu.⁷⁰

Sâbûni ismetin zamanı konusunda ise nübüvvet dönemini esas almaktadır. Ona göre nadir olmak şartıyla peygamberlerin risaletleri öncesi günah işlemeleri mümkündür. Risalet döneminde bu durumları iyilik ve istikamete dönüşür.⁷¹

D. Tasavvufta İsmet Anlayışı

Tasavvufî düşüncede peygamberler için ismet sıfatının varlığı gereklidir. Bunun yanında onlara göre ismet sıfatından farklı olmakla birlikte veliler için de hıfz sıfatı vardır. Buna malik olan veli günahlardan mahfuzdur.

Mahfuz: ‘Allah Teâlâ’nın kişiyi söz, fiil ve iradede kendisine muhalefetten koruması’ anlamında tasavvufî bir terimdir. Buna göre mahfuz sıfatına malik olan kişiden ancak Allah’ın razı olacağı fiiler meydana gelebilir.⁷²

⁶⁷ el-En‘âm 6/124.

⁶⁸ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 53; çev. Topaloğlu, *a.g.e.*, 114.

⁶⁹ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 53; çev. Topaloğlu, *a.g.e.*, 114.

⁷⁰ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 55; çev. Topaloğlu, *a.g.e.*, 115; Sâbûnî, *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*, nşr. Mehmet Bulut (Beyrut: Dâr ibn Hazm, 1435/2015), 32.

⁷¹ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 55; çev. Topaloğlu, *a.g.e.*, 115.

Sûfilerin bu konudaki açıklamalarına geçmeden önce konuyla ilişkili olduğu için onların veli kavramına yükledikleri anlamı ifade etmek gereklidir.

Abdulkerîm el-Kuşeyri (öl. 465/1072) veliyi etken ve edilgen bir kişilik olarak tasvir eder. Onun bu konuda getirdiği açıklamaya göre veli kelimesi fe‘il vezninden biri fâil diğeri mef‘ul olmak üzere iki anlama gelebilmektedir.

Veli kelimesi ismi fail (etken) kabul edildiği takdirde manası, ‘araya isyan ve günah hali girmeksizin devamlı olarak itaat ve ibadet eden kimse’ olur.

Veli kelimesinin meful (edilgen) olması durumunda ise anlamı, ‘daimi ve ebedi olarak Hak Teâlâ tarafından korunan, himaye edilen kimse’ olur.

Kuşeyrî’nin görüşüne göre veli lafzı ismi mef‘ul kalıbında kabul edildiği takdirde veli’yi koruma işini Allah üzerine almıştır. Veli olan kulu için Allah ondan kendisinin razı olmadığı fiillerin meydana çıkmasına sebep olan hızlanı yaratmaz. Veli kuluna kendisine taatte bulunması için tevfikini devam ettirir. Allah’ın A’raf suresinde buyurduğu “*O salih kullarının işini üzerine alır.*”⁷³ ayeti de ona göre bu duruma işaret etmektedir.

Kuşeyrî’ye göre kişi ancak bu iki manada olan velilik vasfına haiz olduğunda veli olabilir. Veli olan kişinin son haddine varıncaya kadar en mükemmel şekilde Hak Teâlâ’nın hukukuna riayet etmesi, Allah’ın ise velisini emniyet ve darlık vaktinde muhafaza etmesi gerekir. Peygamberlerin masum olmaları şartına karşılık veliler için mahfuz -korunmuş- olmak şarttır. Şeriatın aleyhinde olduğu kimse veli değil ancak kandırılmış, aldatılmış kimsedir.⁷⁴

Kuşeyrî’ye göre velinin mahfuz olması şart olmakla beraber bu, peygamberlerin masumiyetiyle eşdeğer değildir. Ona göre veliden şer, fesat, afet

⁷² Abdürrezzâk el-Kâşânî, *İstulâhâtü’s-sûfiyye*, nşr. Müfîk Fevzi Ekber, (Dimeşk: el-Hikmet, 1995/1415), 90; Tehânevî, *Keşşâfu istulâhâti’l-fünûn*, 2: 1488.

⁷³ el-A’raf 7/196.

⁷⁴ Abdulkerim Kuşeyri, *er-Risaletü’l-kuşeyriyye* nşr. Abdulhalim Mahmud, Mahmud bn. Şerif (Kahire: Dâru’ş-Şab, 1409/1989), 436, 565-566; çev. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1999), 348, 437. Veli kavramına dair bu açıklama Hücvirî’nin *Keşfu’l-mahcub* adlı eserinde de yer almaktadır. bk. Ali b. Osman Cullâbi Hücvirî, *Keşfu’l-mahcub*, çev. Süleyman Uludağ, *Keşfu’l-mahcûb; Hakikat Bilgisi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1996), 327.

ve hatanın sadır olması mümkündür. Velinin mahfuz olmasının anlamı bu günahlara devam etmemesi demektir.⁷⁵

Sufiyyeden Kuşeyrî'nin çağdaşı olan ve *Keşfu'l-mahcub*'un müellifi Ali b. Osman Hucvirî'ye (öl. 470/1077) göre, veli peygamberler gibi masum değildir. İsmet sahibi olmak veli için şart değildir. Ancak veli, velayetinin sakıt olmasına sebep olacak küfür ve şirk gibi büyük günahlardan mahfuzdur. Allah onu bunlardan korumuştur.⁷⁶

Hucvirî'nin aktarımına göre Tasavvufun öncü isimlerinden Hakim Tirmizî (öl. 320/932), Cüneyd Bağdadî (öl. 297/909), Ebü'l-Hüseyîn en-Nûri (öl. 295/908), Haris el-Muhâsibî (öl. 243/857) gibi zevat da bu görüşü benimsemişlerdir.⁷⁷ Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî (öl. 283/896), Ebu Süleyman ed-

⁷⁵ Kuşeyrî velilerin mahfuz olması durumu ile ilgili iki farklı hikaye aktarmıştır. Bu hikayelerin ilkinde göre Cüneyd Bağdadî'ye (öl. 297/909) 'Arif zina eder mi?' diye bir sual sorulmuş bunun üzerine o: "*Allah'ın işi takdir edilmiş bir kaderdir.*" (el-Ahzâb 33/38) ayetini okuyarak kaderinde varsa bunun meydana geleceğini mümkün görmüştür. (bkz. Kuşeyri, *Risaletü'l-kuşeriyye*, 566) Kuşeyrî'nin bu konuda yer verdiği diğer hikaye ise şu şekildedir: Bayezid-i Bistâmî (öl. 261/874) veli olarak vasıflanan birisini duymuş, onu ziyaret için bulunduğu mescide gitmiştir. Ancak bu kişinin kibleye karşı tükürdüğünü görünce bu durumun veli olan birisine yakışmayacağını belirterek ona selam dahi vermemiştir. Ona göre bu durum şeriatın adabına muhaliftir. Veli olan kişi böyle davranmaz. bk. Kuşeyrî, *Risaletü'l-kuşeriyye*, 436-437. Bu hikayeyi Hucvirî de *Keşfu'l-mahcub* adlı eserinde aktarmıştır. bk. Hucvirî, *Keşfu'l-mahcub*, 334-335. Bu hikayenin yanında Hucvirî, Bayezid-i Bistâmî ile ilgili olarak farklı bir hikayeye daha yer vermiştir. Bu anlatıya göre Bayezid-i Bistâmî'ye "Veli kimdir?" diye bir sual sorulmuş, o da cevaben "Veli emr ve nehy altında sabreden kimsedir. Velinin kalbinde Hakk'ın muhabbeti arttığı ölçüde O'nun emrine karşı gönlünde beslediği saygı hissi artar, O'nun, nehyinden bedenini daha fazla uzaklaştırır." cevabını vermiştir. bk. Hucvirî, *Keşfu'l-mahcub*, 334. Kuşeyrî'den aktardığımız yukarıdaki hikayelerin ilkinde Cüneyd Bağdadî, veli için ezelde takdir olunduğu takdirde zina gibi çirkin bir fiili mümkün görürken; diğer hikayedeki Bistâmî, veli diye nitelen zatın kible yönünde tükürmesine bile tahammül göstermemektedir.

⁷⁶ Hucvirî, *Keşfu'l-mahcub*, 342.

⁷⁷ Hucvirî'nin Hakîm Tirmizî hakkında öne sürdüğü bu görüş Tirmizî'nin genel olarak veliler hakkındaki görüşü için doğru ise de onun 'Hatmü'l-velaye' ile ilgili düşüncesi hakkında geçerli değildir. Çünkü Hakîm Tirmizî'ye göre Hatmü'l-velaye sahibi olan kişide Hz. Muhammed'deki sıdku'n-nübevvet mührüne karşılık sıdku'l-velayet bulunur ve bu sebeple şeytan ona yaklaşamaz. Artık nefsinin de onda hiçbir payı yoktur. bk. Hakîm Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*, nşr. Abdulvarit Muhammed Ali, (Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1426/2005), 33; çev. Salih Çift, *Hatmü'l-evliya; Veliliğin Sonu* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 120. Tirmizî'nin görüşüne göre kalpler için nihai nokta olan ferdaniyyet mülküne Allah'ın ulaştırdığı kimseden -Hatmü'l-evliya- sıfatlar yok olmuş söz ve ibareler ortadan kalkmıştır. Bu makama eriştirilmiş bir kimse artık Allah'ın elindedir. bk. Hakîm Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*, 26; çev. Çift, *a.g.e.*, 110-111) Hakîm Tirmizî ismet konusunda Hz. Muhammed'i diğer peygamberlerden üstün görmektedir. Tirmizî'ye göre Allah Teâlâ elçileri olan peygamberlerden Hz. İbrahim'i dostlukta, Hz. Musa'yı kelam'da, Hz. Davud'u sena ile (Zebur), Hz. İsa'yı da ölüleri diriltme hususunda birbirinden üstün kıldığı gibi Hz. Muhammedi de hata yapmaması ve bunu aklından dahi geçirmemesi için günahlardan koruma

Dârânî (öl. 215/830), Hamdûn el-Kassar (öl. 271/884) gibi muamele ve mücahede ehli olan sûfî zevât ise, ‘velayette taate devam etmek şarttır;’ görüşünü benimsemişlerdir. Bu gruba göre eğer taate devam edilmemesi sonucu kebiire/günah kalbe yerleşirse veli velayetten azledilir.⁷⁸

Bunun yanında Hucvirî mahfuz olan evliyanın meleklerden üstün olduğu görüşünü ileri sürmüştür. O bu düşüncesinin gerekçesi olarak ise “Sufilerin cumhuru ile ehli sünnet mensupları, masum olan peygamberler ile mahfuz olan veliler meleklerden daha üstündür görüşünde ittifak içerisinde.” şeklinde bir iddiada bulunmuştur.⁷⁹ Bunun sonucunda Hucvirî’ye göre mahfuz olan veliler, tıpkı peygamberler gibi, Cebrail ve Mikail (a.s.) gibi büyük meleklerden üstündür. Masum olmayanlar da hafaza meleklerinden daha üstündür.⁸⁰

Sufilerin bu konudaki açıklamalarına dair son olarak Tasavvuf’un temel kaynaklarından *et-Ta’arruf* adlı eseriyle tanınan mutasavvıf, fıkıh ve hadis âlimi olan el-Kelâbâzî’nin (öl. 380/990) açıklamalarına yer vereceğiz.

Kelâbâzî eserinde peygamberlerin ismeti konusunda ileri sürülen sûfî anlayışlara ve aralarındaki farklara işaret etmektedir. Bunlar:

a) Cüneyd Bağdadî, Ebü'l-Hüseyîn en-Nûrî ve diğer bazı büyük sufilere göre peygamberler üzerinde cereyan eden bazı zelleler sadece onların zahirleri üzerinde meydana gelmiştir. Peygamberlerin sırları ise bu sırada tamamen Hakk’ın müşahadesiyle meşgul bulunmaktaydı.

Bu gruptaki sufiler söz konusu görüşlerini Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Adem ile ilgili olan “*Biz daha önce Âdem’den söz almıştık, fakat o unuttu; biz onda yeterli bir kararlılık görmedik.*”⁸¹ ayetine dayandırmışlardır. Bu gruba göre önceden azm ve niyet edilmeyen ameller hükümsüzdür. Azm ve iradeye dayanmayan işler amel değildir. Hak Teâlâ da ‘fakat Adem unuttu. Biz onu azm ve kast etmiş olarak bulmadık’ ifadeleriyle ağaçtan yeme işinin gerçek manada

(ismet) ve kalp hayatı hususlarında diğer peygamberlerden üstün kılmıştır. bk. Hakîm Tirmizî, *Hatmü'l-evliyâ*, 28; çev. Çift, *a.g.e.*, 113-114.

⁷⁸ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcub*, 342.

⁷⁹ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcub*, 359.

⁸⁰ Hücvirî, *Keşfu'l-mahcub*, 361-362.

⁸¹ 20/115.

Hiz. Âdem'in fiili olduğunu kabul etmemiştir.⁸² Yine bu gruba göre Hak Teâlâ'nın zellelerinden dolayı peygamberlerine ihtarda bulunması, başkalarına - peygamberlerin dışındakilere- günah işledikleri zaman nasıl af dileyceklerini öğretmek içindir.⁸³

b) Peygamberlerin meseleleri hatalı yorumlamaları sebebinden kaynaklanan zelleleri vardır. Onlar bu durumda, üstün konuma ve ulu mertebelere sahip olmaları nedeniyle yaptıklarından dolayı Allah tarafından itab olunurlar. Bu durum ise ümmetin iyi amellerde bulunup günahlardan sakınmak gibi eğitilmesine yönelik olumlu manada bir takım neticeler ortaya koyar.⁸⁴

c) Peygamberlere nisbet olunan zellelerin anlamı onların sehiv (yanılmak) ve gaflet (dalgınlık) halinde evla olan davranışı terketmiş olmalarıdır.⁸⁵

Kel b zi'ye göre peygamberlerin büyük günahlardan masum oldukları konusunda ittifak vardır. Bunun yanında onların k  k günahlardan da korunmuş oldukları ileri s r lm ştir. Vel yet-i h ssa⁸⁶ makamında bulunan kimse de beşeri özelliği olan nefساني arzularının kendisinde var olması durumunda dahi nefساني afetlerden mahfuzdur. şeytan onu kandırmaya yol bulamaz. Kel b zi bu görüşüne Kur'an'ın “şüphesiz, azgınlardan sana uyacak olanlar dışında kullarım üzerinde senin h kimiyyetin olmayacaktır.”⁸⁷ ayetini delil getirmiştir. Ona göre bu ayatte ifade edilen şeytanın aldatamayacağı kimselerden kasıt, vel yet-i h ssa makamında olanlardır. Bu açıklamalarının yanında Kel b zi yine de velinin peygamberler gibi büyük ve k  k g nahtan masum olamayacağını ifade etmiştir.

⁸² Muhammed İşhak Kel b zi, *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, nşr. Ahmed şemseddin (Beyrut: Daru'l-k t bu'l-ilmiyye, 2011), 77-78;  ev. Süleyman Uludağ, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 116. Burada görüş sahiplerinin ayeti iddialarının lehine olacak şekilde manalandırdıkları ortadadır. “فنبی ولم نجد له عزما / *Fakat o unuttu. Biz onda yeterli bir kararlılık görmedik.*” (20/115) ifadelerinde yer alan ve kendisine emredileni yerine getirme hususunda Hiz. Âdem'in bir hatasını ifade eden “عزما” “kararlılık” kelimesini onlar: Hiz. Âdem'in ‘yasaklanan fiili işleme konusunda azmi olmadığı’ şeklinde bir anlama tevil etmişlerdir.

⁸³ Kel b zi, *Ta'arruf*, 77-78;  ev. Uludağ, *a.g.e.*, 116.

⁸⁴ Kel b zi, *Ta'arruf*, 78;  ev. Uludağ, *a.g.e.*, 117.

⁸⁵ Kel b zi, *Ta'arruf*, 78.  ev. Uludağ, *a.g.e.*, 118.

⁸⁶ Kelabazi'ye göre velilik; Vel yet-i  mme ve vel yet-i h ssa olmak üzere iki  eşitir. Vel yet-i  mme, imanı sayesinde insanı Allah'a düşman olma halinden çıkaran ve bütün inananları kapsayan veliliktir. Bu tür vel yet bütün inananlar -mü'minler- için söz konusudur. (el-Bakara 2/257) Vel yet-i h ssa ise, Allah'tan kula yönelik olarak, ihtisas, (tahsis etme) ıstıf  (seçme) manasına gelen özel veliliktir. bk. Kel b zi, *Ta'arruf*, 82-83.  ev. Uludağ, *a.g.e.*, 124-125.

⁸⁷ el- Hicr 15/42.

Ona göre veliden her iki nevi g nahtan birinin meydana gelmesi mümkündür. Ancak veli günahının sonrasında i ten, samimi bir pi manlıkla tevbe eder.⁸⁸

Kelâbâzî'nin bu ifadelerinden onun burada özel konuma yükselttiği veli için dahi (vel yet-i h ssa) büyük küçük her nevi günahı mümkün gördüğü sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak o eserinde sufilerin fena-beka anlayışlarına açıklama getirirken buradaki g r   lerinden farklı ifadeler  ne s rm   t r.

Ona göre Tasavvuf ıstılahında ki  inin haz ve arzulardan fani olması anlamına gelen fena makamına ulaşan kimsenin/kulun sevk ve idaresini bizzat Hak Te    kendisi üzerine almıştır. Dini vazifelerinin ifasında ve Hakka uyma konusunda kula yön veren Allah'tır. Bu durumda olan kimse Allah'a kar   olan mükellefiyet konularında mahfuzdur. Bu durumda olan kimse için günaha girme yolları kapanmıştır. İsmet denilen şey de budur. Kelâbâzî'ye göre “*Ben kulumun i iten kulağı gören gözü olurum...*”⁸⁹ şeklinde Hadis-i kudsi olarak mervi olan rivayet de bu durumu açıklamaktadır.⁹⁰

Sonuc olarak Sufiler ismet konusunda her ne kadar teorik olarak velilerin korunmu luğunu (mahfuz) peygamberlerlerin ismet sıfatıyla e  değer görmeseler de bazı anlayışları bu teorik görüşün sınırları dışındadır.

⁸⁸ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 82-83.  ev. Uludağ, *a.g.e.*, 124-125.

⁸⁹ *Buhârî*, “Rikak”, 38.

⁹⁰ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, 142-143;  ev. Uludağ, *a.g.e.*, 200-201.

İKİNCİ BÖLÜM

I. FAHREDDİN ER-RÂZÎ'NİN İSMET ANLAYIŞI

A. İsmet Anlayışı

Fahreddin Râzî, ismet kavramına kendisi bir tanımlama yapmayıp, bu kavram için yapılmış olan önceki tanımları iktibas ederek, konunun mahiyetine dair açıklamalar getirmiştir.

Râzî açıklamasında masumluğa inananlar içerisinde, ismet hakkında masum olanın isyan edemeyeceği görüşünde olanlar ve isyanın onun (masum olan) için mümkün olduğunu savunanlar olmak üzere iki farklı iddianın olduğunu belirtir. İsyanı masum için mümkün görmeyenlerin görüşüne göre, masumun isyandan âri olması, bedeninde veya ruhunda isyana atılmasının imkansızlığını gerektiren bir özelliği dolayısıyla olduğu, masumun bedeni özellik bakımından başkasıyla müsâvi olduğu, ancak onun taate kudreti olup, isyana olmadığı şeklindedir. Bu görüş özelde Eş'âri'nin kendisine aittir.⁹¹

Eş'âri gruptan olup hür iradeyi savunanların görüşüne göre ismet, bunu zorla yaptırmamak şartıyla Allah'ın insanda yarattığı bir nesne olup, bunun sayesinde insanın isyana kalkışmayacağını bilmesidir.⁹² Bu grup görüşlerini akli ve nakli delillerle desteklemeye çalışmışlardır. Masumun fiil işlerken hür iradeye sahip olduğunu savunanların akli delillerine göre, eğer masum olan kişi onların (hür iradeyi iptal edenler) iddia ettikleri gibi fiil işlerken hür değilse masumluğundan dolayı övülmeye hak kazanamazdı. Onun için emir, yasak, sevap, günah anlamsız ve gereksiz olurdu.⁹³ Bu grup nakli delil olarak da “Ben sizin gibi bir beşerim.”⁹⁴, “Allah yanında başka tanrılar yapma.”⁹⁵, “Eğer Biz seni

⁹¹ Râzî, *el-Muhassal*, 217-218; çev. Atay, *a.g.e.*, 244; İbn Ebu'l Hadid, *Şerhu nehcü'l-belâğa*, 7: 8.

⁹² Râzî, *el-Muhassal*, 217; çev. Atay, *a.g.e.*, 244.

⁹³ Râzî, *el-Muhassal*, 218; çev. Atay, *a.g.e.*, 244-245.

⁹⁴ el-Kehf 18/110.

⁹⁵ el-İsrâ 17/39.

*sağlamlaştırmamış olsaydık and olsun onlara meyledecektin.*⁹⁶ ayetlerini zikreder.

Hür iradeyi savunanlar masumluğa konu edilen kişinin,

a) Bedeninde ve nefsinde fücordan men eden alışkanlık haline gelmiş bir özelliğin bulunmasını,

b) Bu kimsenin isyanların zemmedilmeye, taatlerin övülmeye sebep olduğunun bilmesinin gerekli olduğunu,

c) Bu ilimlerin Allah'tan devamlı gelen açıklama ve vahy ile desteklenmesi gerektiğini,

d) Bu kimseden unutmak yoluyla ya da kendisine yaraşanı terk etme nevinden bir iş sadır olsa, onun bundan dolayı azarlanması gerekliliğini, masumiyetin sebebi olarak görürler.⁹⁷

B. Peygamberlerin İsmeti

Râzî'nin peygamberlerin ismetine dair özel olarak bu konu hakkında yazdığı '*İsmetü'l-enbiyâ*' adlı bir eseri vardır. Bu eserin yanı sıra tespit edebildiğimiz kadarıyla Râzî bu konuyu '*el-Muhassal, Me'âlimu usûli'd-dîn, el-Erbe'in fî usûli'd-dîn ve Mefâtihul'l-gayb*' adlı eserlerinde işlemiştir.

Râzî peygamberlerin ismetine dair kaleme aldığı '*İsmetü'l-enbiyâ*' adlı eserinin mukaddimesinde eserini yazma sebebi olarak Haşviyye'nin peygamberlere isnat etmiş olduğu suç ve günahları peygamberlerden berteraf etmek, onların görüşlerinin yanlışlığını ortaya koyup reddetmek olarak açıklamıştır. Ancak çalışmanın ileriki kısımlarında da belirteceğimiz üzere peygamberlere günah isnadında bulunanlar sadece bu grupla sınırlı değildir. Bazı konularda bunlarla ortak görüşte olanlar vardır.

1. İsmetin İşlevsel Alanı

Râzî peygamberlerin ismet sıfatlarının kapsamına dair, ismetin işlevselik kazandığı alanlar ile ilgili olarak ileri sürülen görüşlerin temelde dört farklı alanla ilgili olduğunu belirtmektedir. Bunlar:

a) İtikâda ilişkin konulardaki ihtilaflar,

⁹⁶ el-İsrâ 17/74.

⁹⁷ Râzî, *el-Muhassal*, 218; çev. Atay, *a.g.e.*, 245.

- b) Tebliğe müteallik konularda, peygamberlerin vahyi tebliğ etme hususundaki alanla ilgili ihtilaflar,
- c) İsmetin fetvayla ilişkili olan durumu,
- d) Peygamberlerin fiil ve hareketlerinin mahiyyeti ile ilgili olan görüşlerdir.

a) İtikâda İlişkin Konulardaki İhtilaflar

Râzî, ümmetin büyük çoğunluğunun peygamberlerin küfür ve bidattan masum oldukları görüşünde ittifak halinde olduğunu ancak Haricilerden Fudayliyye kolunun bundan müstesna olduğunu belirtir. Fudayliyye peygamberlerin küfre düşebilecekleri görüşündedir. Çünkü onlara göre peygamberler günah işleyebilirler. Günahın her nevi de küfür olduğu için peygamberler küfre düşebilir.⁹⁸ Bunun yanında Râfîzî İmâmiyye fırkası da peygamberlerin takıyye yoluyla küfür izhar etmelerini mümkün görmüştür.⁹⁹ Râzî, Rafizilerin ‘İslamiyeti izhar etmek ölüme sebep olacaksa onu açığa vurmak kendisini tehlikeye atmaktır, bu davranış doğru değildir’ diyerek savundukları görüşlerin yanlış olduğunu, bu düşüncenin dinin büsbütün gizli kalmasına sebep olacağını ifade eder. Râzî’ye göre, eğer bu görüş doğru olsaydı, buna en uygun zamanın risâletin ilk ortaya çıktığı dönem olması gerekirdi. Çünkü o dönem bu tehlikenin en fazla olduğu dönemdir. Bu durumda da hiçbir peygamber risaletini açıklayamazdı. Halbuki gerçek şudur ki Nemrut zamanında Hz. İbrâhim, Firavun zamanında Hz. Mûsa bütün tehlikelere rağmen hakkı ortaya koymaktan geri durmadılar.¹⁰⁰

b) Tebliğe İlişkin Konularda Peygamberlerin İsmeti

Tebliğe ilişkin konularda peygamberlerin ismet kapsamında olmadıklarını ileri sürenler, “*Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın.*”¹⁰¹, “*Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu*

⁹⁸ Râzî, *el-Muhassal*, 218; çev. Atay, *a.g.e.*, 245; Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 26; çev. Ulus, *a.g.e.*, 19; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 397.

⁹⁹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 26; çev. Ulus, *a.g.e.*, 19; Râzî, *el-Erbe’in*, 319; Râzî, *el-Muhassal*, 218; çev. Atay, *a.g.e.*, 245-246; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 397.

¹⁰⁰ Râzî, *el-Muhassal*, 218; çev. Atay, *a.g.e.*, 246.

¹⁰¹ el-A‘lâ 87/6-7.

şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir.”¹⁰² ve “Gaybı Allah bilir, gizlisini kimseye açmaz; Ancak elçi olarak seçtikleri başka. Allah, onların her türlü durumlarını ilmiyle kuşattığı ve her şeyin sayısını belirlediği halde, rablerinin mesajlarını tebliğ ettiklerini ortaya çıkarmak için elçilerin önlerinden ve arkalarından gözcüler gönderir.”¹⁰³ ayetlerini iddialarına referans yapmışlardır.

Râzî peygamberlerin risaletleriyle ilgili olan tebliğ görevlerinde kasıtlı veya kasıtsız hiçbir şekilde tahrifatın ve ihanetin olmadığı konusunda ümmetin icma ettiğini, eğer bunun aksi düşünülürse hiçbir şeriata ve şeriatın hükmüne güvenin olamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁴ Bu konuda ilgili ayetlere Râzî’nin vermiş olduğu cevapları çalışmanın ilerleyen bölümünde ilgili peygamberin masumiyetinin açıklandığı kısımda dikkatlere sunmaya çalışacağız.

c) Fetvaya İlişkin Durumlar

Râzî, fetvalarla ilgili meselelerde alimlerin, peygamberlerin bilerek hata yapmalarının caiz olmadığı konusunda ittifak halinde olduklarını ancak bu hususlarda sehven hata etmeleri durumunda ise ihtilaf olduğunu, bir kısım alimlerin bunu caiz gördüklerini, diğer bir kısmının da sehven hatayı dahi mümkün görmediklerini belirtmiştir.¹⁰⁵

Peygamberlerin fetvayla ilişkili konularda ismetine muhalefet edenler de olmuştur. Bu düşüncede olanlar görüşlerine Hz. Davud ile ilgili olan; “*Bir zamanlar, (zarar görmüş) bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başı boş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz onların hükmüne tanıktık.*”¹⁰⁶ ayetini ve Hz. Peygamber’in Tebük gazvesine katılmamak için kendisinden izin isteyenlere izin vermesi üzerine yaptığının hatalı olduğu bildiren “*Allah seni affetti de, doğru söyleyenler sence*

¹⁰² el-Hac 22/52.

¹⁰³ el-Cin 72/26-228.

¹⁰⁴ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 26; çev. Ulus, a.g.e., 20; Râzî, *el-Erbe’in*, 319; *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 397.

¹⁰⁵ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 26; çev. Ulus, a.g.e., 20; Râzî, *el-Erbe’in*, 319; *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 398.

¹⁰⁶ el-Enbiyâ 21/78.

belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?"¹⁰⁷ şeklindeki ayeti referans yapmışlardır. Bu ayatlarla ilgili Râzî'nin görüşlerini çalışmanın ileriki kısımlarında, ilgili peygamberin masumiyet konusunun işlendiği yerlerde aktarmaya çalışacağız.

d) Peygamberlerin Fiil ve Hareketlerine İlişkin Durumlar

Râzî bu konuda ümmetin beş farklı düşüncede olduğunu bildirmiş bu konudaki görüşleri ve görüşlerin sahiplerini zikretmiştir. Râzî'nin beş farklı görüş olarak zikrettiği bu düşüncelerin üç tanesi Mu'tezile fırkasına mensup alimlerin farklı görüşleridir.

Mu'tezilenin çoğunluğu peygamberlerin kasıtlı olarak büyük günah işlemelerini caiz görmezler. Kasıtlı da olsa ileri derecede olmamak şartıyla küçük günahın onlardan sadır olması bu gruba göre mümkündür. Ancak Ebu Ali Cubbâi (öl. 303/916) peygamberlerin ictihad hataları dışında kasıtlı olarak ister büyük olsun ister küçük olsun hiçbir günahı işlemeyecekleri kanaatindedir. Yine Mû'tezîli bir alim olan Ebû İshak İbrâhim b. Seyyar en-Nezzam (öl. 231/845) peygamberlerden ne kasıtlı olarak ne ictihad hatası sebebiyle ne de hata yoluyla hiçbir şekilde günahın sadır olmasını caiz görmez. O sadece dalgınlık ve unutkanlığın onlar için mümkün olabileceği görüşündedir. Ancak Nezzam'a göre peygamberler bilgilerinin mükemmelliği dolayısıyla, unutma ve dalgınlığa düşmeleri sebebiyle ilahi itâba uğrarlar. Bu nedenle son derece dikkatli olmak zorundadırlar.¹⁰⁸

Râzî'nin bahsettiği bir diğer görüş, dini konularda akıl yürütmeyi reddeden ve nasların zahirine göre hüküm veren, bu tutumlarından dolayı da teşbih ve teciime varan düşünce sahibi Haşviyyedir.¹⁰⁹ Bu gruba göre peygamberler büyük, küçük günah işlemeye teşebbüs edebilirler.¹¹⁰

Râzî'nin eserlerinde bu konuda yer verdiği diğer görüş de Şîa'nın ismet anlayışıdır. Bu fırka peygamberlerin kasıtlı olarak, ictihada dayalı olarak ve de

¹⁰⁷ et-Tevbe 9/43.

¹⁰⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 27; çev. Ulus, *a.g.e.*, 21; Râzî, *el-Erbe'in*, 319-320; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 398.

¹⁰⁹ Metin Yurdağür, "Haşviyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 16: 426.

¹¹⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 27; çev. Ulus, *a.g.e.*, 20; Râzî, *el-Erbe'in*, 319; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 398.

dalgınlık ve unutma sebebiyle büyük ve küçük günah işlemeyeceklerine hükmederler.¹¹¹

2. İsmetin Vakti

Peygamberlerin masumiyeti konusunda İslam düşüncesinde ve inancında peygamberlerin ismet özelliğine sahip olduğu zaman hakkında, hayatları boyunca ismet özelliğine sahip olduğu ve ismet özelliğinin peygamberlikten sonra başladığı şeklinde iki farklı kanaat mevcuttur.

Râzî peygamberlerin nübüvvet görevine seçildikten sonra kasıtlı olarak büyük, küçük günah işlemekten masum olduklarını ancak unutma yoluyla olursa bunun caiz olabileceği görüşünü ileri sürmektedir.¹¹²

Râfîzîlere göre peygamberler doğumdan ölümüne kadar masumdurlar.¹¹³ Yine bu grup peygamberlerin bi‘set’ten önce kafir olamayacakları gibi imamların da imamlıktan (devlet başkanlığı) önce kafir olamayacaklarını iddia ederek bu düşünceleriyle Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in halifeliğinin geçersiz olduğuna dair olan görüşlerini ispatlamaya çalışmışlardır.¹¹⁴

Mû‘tezîli bilginlerinin çoğunluğuna göre peygamberlerin masumiyet dönemi buluşa girmelerinden itibaren başlar. Yine bu grubun çoğunluğuna göre peygamberler nübüvvetten önce de küfürden ve büyük günden korunmuşlardır. Onları bu günahlarla ilişkilendirmek nübüvvetten önce de câiz değildir.¹¹⁵

Ehl-i sünnet alimlerinin çoğunluğunun ve Mu‘tezile’den Ebu Huzeyl el-Allâf (öl. 235/849) ve Ebu Ali el-Cubbâî’nin görüşüne göre peygamberler için nübüvvetten sonraki vakitte ismet vacipdir. Peygamberlikten önce onlardan günahın sadır olması ise caizdir.¹¹⁶

¹¹¹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 27; çev. Ulus, *a.g.e.*, 21; Râzî, *el-Erbe’in*, 320; *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 398.

¹¹² Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 28; çev. Ulus, *a.g.e.*, 21-22; Râzî, *el-Erbe’in*, 320; *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 399; *Me‘âlimu usûli’d-dîn*, nşr. Nizâr Hammâdî (Kuveyt: Dâru’z-ziyâ, 1433/2012), 127; çev. Nadim Macit, *İslam İnancının Ana Konuları* (Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1996), 99.

¹¹³ Râzî, *el-Erbe’in*, 320; *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 399.

¹¹⁴ Râzî, *el-Muhassal*, 220; çev. Atay, *a.g.e.*, 247.

¹¹⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 398.

¹¹⁶ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 28; çev. Ulus, *a.g.e.*, 21-22; Râzî, *el-Erbe’in*, 320; *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 398. Râzî isim belirtmeden Ehl-i Sünnet’in çoğunluğunun peygamberlerin risaletlerinden önce büyük günah işlemelerini caiz gördüklerini, bu görüşlerine de Hz. Yûsuf’un kardeşlerinin durumunu delil getirdiklerini belirtmiştir. Ehl-i Sünnet’ten diğer bir grubun ise peygamberler için nübüvvetten önce de büyük günahı caiz görmediklerini ve Hz. Yûsuf’un kardeşlerinin

Peygamberlerin bisseten önce küfürle ilişkilendirilmeleri konusunda Mu'tezile, küfürde 'teneffür' (تنفر) 'hoşlanılmayan bir şey' bulunduğu için, aklen böyle bir şeyi imkansız görür.¹¹⁷ Bunun yanında Ebu'l-Hasan el-Eş'âri'nin görüşlerini sistemleştiren alim olarak bilinen İbn Furek'e¹¹⁸ (öl. 406/1015) göre peygamberlerin nübüvvetten önce küfre düşmeleri aklen caiz ise de bu hiçbir zaman vuku bulmamıştır.¹¹⁹ Râzî ve diğer Ehl-i Sünnet alimlerine göre böyle bir şeyin vuku'u aklen imkansız değildir. Allah'ın kafir olan bir kimseye iman nasip edip daha sonra ona risalet görevi vermesi Râzî'nin de içerisinde bulunduğu bu gruba göre aklen caizdir. Ancak bu grup mümkün olan bu durumun Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s.) hakkında meydana gelmediği görüşündedirler. Onlar söz konusu bu görüşlerine dayanak olarak da "Sizin arkadaşınız, ne saptı ne de azdı."¹²⁰ ayetini delil getirirler.¹²¹ Ancak Râzî Necm suresinin ilgili ayetini tefsir ederken 'Allah'ın peygamber olarak göndereceği kimseyi küçüklüğünden itibaren inkardan, hırsızlık zina ve yalan söylemeyi alışkanlık haline getirmekten koruduğu' şeklinde de bir görüş beyan etmiştir.¹²²

Râzî, peygamberlerin nübüvvet görevine seçildikten sonra kasıtlı olarak büyük ve küçük günah işlemekten masum olduklarını ancak unutma (sehven)

peygamberliğini kabul etmediklerini ifade etmiştir. bk. Râzî, *el-Muhassal*, 220; çev. Atay, *a.g.e.*, 247. Râzî'ye göre ise Hz. Yûsuf'un kardeşleri peygamber değillerdi. Şayet peygamber olmuş olsalar bile bu hadiseyi peygamberliklerinden önce yapmışlardır. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 170-171.

¹¹⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 23: 216.

¹¹⁸ Yûsuf Şevki Yavuz, "İbn Furek," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19: 495-498.

¹¹⁹ Râzî, *el-Muhassal*, 220; çev. Atay, *a.g.e.*, 247.

¹²⁰ en-Necm 53/2.

¹²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 23: 216.

¹²² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20: 483. Râzî'nin, Hz. Peygamber'in hiç bir zaman küfür içerisinde olmadığına dair delil olarak ileri sürdüğü söz konusu ayet doğrudan bu konuyla ilgili değildir. Bu ayet, Hz. Salih'in kavminin ona söylediği "Ey Salih! Sen bundan evvel bizim içimizde ümit beslenen akli başında biriydin. Sen babalarımızın ibâdet ettikleri şeylere ibâdet etmekten bizi engelliyor musun? Ve şüphe yok ki, biz kendisine bizi davet ettiğin şeyden bir şüphe içindeyiz." (Hûd 11/62) ayetiyle aynı konuya işaret etmektedir. Çünkü ayetteki mana müşriklerin Peygamber efendimizin söylediklerine şaşkınlıkları ve kabul etmemeleridir. Râzî'nin Hz. Peygamber hakkında kastettiği mananın bu ayetten çıkarılması ancak zorlama bir tevile mümkündür. Bu konuda daha önce yer verdiğimiz Mu'tezile'nin düşüncesi -günahta teneffür unsuru bulunması- bizce daha muteberdir. Râzî'nin burada bu küfür/inkar durumunun meydana gelmediğini sadece Hz. Peygambere indirgemesi bir tarafgirlik örneği olup görüşleri arasındaki çelişkiye işaret eder. Ayrıca buradan Râzî'nin 'peygamberlerin masumiyeti nübüvvetten sonra gereklidir' genel görüşünden de bir sapma olduğu ortaya çıkmaktadır.

yoluyla günah işleme olursa bunun caiz olabileceğini ifade etmektedir.¹²³

Çalışmanın bu kısmında Râzî'nin yukarıdaki ifadeleri üzerinden nübüvvet zamanında peygamberlerin masumiyetlerine dair olan görüşlerini hangi akli ve nakli deliller üzerinde bina ettiğini aktarmaya çalışacağız.

1. Râzî peygamberlerin insanlar içerisindeki üstün konumuna işaret ederek delilini ispatlamaya çalışır ve delilini şöyle temellendirir. Allah'ın kulları üzerindeki nimetlerin en büyüğü nübüvvettir. Peygamberler bu en büyük nimete mazhar kılınmışlardır. Şayet onlardan büyük günah sadır olursa bu onları ümmetin günahkarlarından daha aşağı bir mertebeye indirirdi ki bu doğru değildir. Çünkü Allah'ın nezdindeki durumlarına göre onlardan çıkacak günah daha çirkin daha tiksindiricidir. Peygamberler böyle durumda hemen kınanmayı ve gelecekte de azabı hak etmiş olurlardı. Bu durum onlar için mümkün değildir.¹²⁴

2. Peygamberler nübüvvetleri dönemlerinde günah işlemiş olsaydı şehadetleri günah işleyip fasık olan insanların şehadeti durumuna düşerdi ve şehadetlerinin kabul edilmemesi gerekirdi. Fasığın şehadetinin kabul edilmemesi, Allah'ın “*Ey İman edenler! Bir fasık size haber verirse iyice araştırın.*”¹²⁵ buyruğu gereğidir. Nasıl olur da basit dünya işlerinde şahitliği kabul edilmeyen birisinin kıyamete kadar devam edecek olan din hakkında şahitliği kabul edilir? Böyle bir durumun Râzî'ye göre düşünülmesi imkansızdır.¹²⁶

3. Râzî ‘*emr-i bi'l ma'ruf nehy-i ani'l münker*’ bağlamında meseleyi temellendirmeye çalışır. Ona göre peygamberlerden büyük günah meydana gelmesinin kabulü halinde bir çelişki ortaya çıkar. Şöyle ki; Allah'ın iyiliği emretmek kötülükten sakındırmak emri vardır. Bu durumda peygamber de günaha meylerse onu engellemek gerekir. Bu durum ise ona eziyet verir. Ancak Allah Teâlâ kitabında peygambere eziyet edeni lanetlediğini bildirmektedir.¹²⁷ Bu

¹²³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 28; çev. Ulus, *a.g.e.*, 21-22; Râzî, *el-Erbe'in*, 320; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 399; *Me'âlimu usûli'd-dîn*, 127; çev. Macit, *a.g.e.*, 99.

¹²⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 28; çev. Ulus, *a.g.e.*, 22; Râzî, *el-Erbe'in*, 320; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 399; *Me'âlimu usûli'd-dîn*, 127; çev. Macit, *a.g.e.*, 99.

¹²⁵ el-Hucurât 49/6.

¹²⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 28-29; çev. Ulus, *a.g.e.*, 23; Râzî, *el-Erbe'in*, 320-321; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 399.

¹²⁷ el-Ahzâb 33/57.

çelişkinin izale edilebilmesi ancak peygamberin günah işlemediğine inanmakla mümkün olur.¹²⁸

4. Allah kurtuluş yolu olarak peygamberine tabi olmayı göstermektedir.¹²⁹ Şüphesiz kurtuluşa ancak doğru bir rehberle ulaşılabilir. Rehberin doğru olmaması kurtuluş arayıp ona tabi olanları menziline ulaştırmaz. Allah'ın, kullarının kurtuluşunu istediği ise şüphesizdir. Allah günah işleyen birisine tabi olmamızı istemeyeceğine göre peygamberlerin günah işlemesi mümkün değildir.¹³⁰

Râzî bu delile benzer bir delili de Hz. İbrâhim örneği üzerinden vermiştir. O delilini şöyle beyan eder: Kuran'ın haber verdiği üzere Yüce Allah Hz. İbrâhime “*Seni insanlara önder yapacağım.*”¹³¹ buyurmuştur. Bu durumda İbrâhim (a.s.) günah işlemiş olduğu halde insanların ona uyması gerekirdi. Allah Teâlâ'nın günah işleyen bir kişiye uyulmasını istemesi ise muhaldir. Bu sebeple peygamberlerin günah işlemiş olabileceği düşüncesi yanlıştır.¹³²

5. Kur'ân'ı Kerim'de Allah Teâlâ “*Kim de Allah'a ve Peygamberi'ne itaatsizlik eder ve sınırlarını aşarsa Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar, onun için alçaltıcı bir azap vardır.*”¹³³ ve “*Artık kim Allah'a ve Resûlü'ne karşı gelirse bilsin ki, içinde ebedî kalacakları cehennem ateşi onu beklemektedir.*”¹³⁴ buyurmak suretiyle koymuş olduğu sınırları aşanı ebedi olarak cehennemde kalmakla ve alçaltıcı azapla uyarmaktadır. Peygamberlerden günahın sadır olması onları böyle bir akıbete götürür. Bu durum ümmetin ittifakıyla batıldır. Dolayısıyla peygamberlerin günah işlemiş olacağına dair bir düşünce doğru değildir.¹³⁵

6. Râzî'ye göre peygamberliğin gereklerinden biri de almış oldukları vahyin gereğini ilk önce kendilerinin yaşaması, hayatında tatbik etmesidir. Aksi

¹²⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 29; çev. Ulus, a.g.e., 24; Râzî, *el-Erbe'in*, 321; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 399.

¹²⁹ Âl-i İmrân 3/31.

¹³⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 29; çev. Ulus, a.g.e., 24; Râzî, *el-Erbe'in*, 321; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 399-400; *Me'âlimu Usûli'd Dîn*, 127; çev. Macit, a.g.e., 99-100.

¹³¹ el-Bakara 2/124.

¹³² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 33; çev. Ulus, a.g.e., 29; Râzî, *el-Erbe'in*, 323; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 402.

¹³³ en-Nisâ 4/14.

¹³⁴ el-Cin 72/23.

¹³⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 29-30; çev. Ulus, a.g.e., 24-25; Râzî, *el-Erbe'in*, 321; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 400.

takdirde Allah'ın ikazına maruz kalırlar.¹³⁶ Nitekim peygamberlerden birisi olan Hz. Şuayb'ın bu konuda halkına hitaben söylediği “*Yasakladığım şeylere aykırı davranmam.*”¹³⁷ sözü bunun en açık örneğidir. Peygamberin sözleriyle eylemleri çelişmemelidir. Bu sebeple peygamberlerin ümmetlerine yasaklamış oldukları bir günahı kendilerinin işlemiş oldukları şeklinde bir anlayışın doğru olması mümkün değildir.¹³⁸

7. Râzî için peygamberlerin masumiyetlerine dair bir başka karîne de Enbiyâ suresinde yer alan ve Allah'ın peygamberleri için *إنهم كانوا يسارعون في* “*Onlar hayırda yarışarlardı.*”¹³⁹ şeklindeki ifadeleridir. Râzî'ye göre bu ayette yer alan ‘الخيرات’ kelimesi çoğul olup ‘gereksiz olan her şeyden uzak olma’ anlamını ifade eder. Bu da gösterir ki peygamberlerin bütün fiileri taate müteallık olup masiyetten uzaktır.¹⁴⁰

Râzî buna benzer bir delilinde ise Sâd suresinde geçen Allah'ın peygamberleri için buyurmuş olduğu “*Muhakkak ki onlar bizim katımızda seçilmiş ve hayırlı kimselerdendir.*”¹⁴¹ ayetini kullanmıştır. Ayette geçen ‘المصطفين’ ve ‘الاخيار’ ‘seçilmiş ve hayırlı’ lafızlarına Râzî yine bir önceki konuda olduğu gibi bütün yasak fiilerden uzak olma manasını vermiştir. Ona göre istisnasız bir şekilde peygamberler yasak olan hiç bir fiili işlemezler.¹⁴²

8. Râzî'ye göre peygamberlerin masumiyetlerine işaret eden bir diğer Kur’ânî delil de Cenâb-ı Hakk'ın İblis kıssasında buyurduğu: “*İblis dedi ki: Senin mutlak kudretine yemin ederim ki, elbette onların hepsini azdıracağım. Ancak onlardan ihlase erdirilmiş olan kulların müstesna.*”¹⁴³ ayetleridir. Râzî'ye göre bu ayetlerde bahsedilen ihlaslı kullar peygamberlerdir. Çünkü insanlar arasında buna en layık olabilecek kimseler onlardır. Allah'ın gönülden bağlı olarak

¹³⁶ el-Bakara 2/44.

¹³⁷ Hûd 11/88.

¹³⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 30; çev. Ulus, a.g.e., 25; Râzî, *el-Erbe'in*, 321; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 400.

¹³⁹ el-Enbiyâ 21/90.

¹⁴⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 30; çev. Ulus, a.g.e., a.y.; Râzî, *el-Erbe'in*, 321-322; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 400.

¹⁴¹ Sâd 38/47.

¹⁴² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 30-31; çev. Ulus, a.g.e., 26; Râzî, *el-Erbe'in*, 322; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 439.

¹⁴³ Sâd 38/81-82.

nitelendirdiği, bu konuda haklarında şahidlik ettiği¹⁴⁴ ve de şeytanın bunları saptıramayacağını ikrar etmiş olmasından ortaya çıkan sonuç peygamberlerin masum olduklarıdır.¹⁴⁵

9. Râzî Kur'ân'ı Kerim'de Sebe halkı ile ilgili olan “*Andolsun ki, Şeytan onların aleyhindeki zannını tahakkuk ettirmiş oldu. Artık ona tabî oldular. Ancak mü'minlerden bir zümre müstesna.*”¹⁴⁶ ayetini peygamberlerin masumiyetine delil olarak getirir. Ona göre, bu ayette geçen Alah'ın övdüğü şeytana tabi olmayan müminlerden kasıt peygamberlerlerdir. Çünkü peygamber olmayan bir müminin peygamber olandan üstün olması icma ile batıldır.¹⁴⁷

10. Râzî'nin peygamberlerin insanlardan üstün oluşlarından hareketle kullandığı diğer delil de Mücâdele suresinde “*Şeytan onlar üzerinde üstünlük kurmuş ve onları Allah'ı anmaktan uzaklaştırmıştır. İşte onlar şeytanın taraftarlarıdır, iyi bilin ki, şeytanın taraftarları mutlaka kaybedenlerdir.*”¹⁴⁸ ve Allah'a ve ahiret gününe inanan bir toplumun; babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa, Allah'a ve Rasulüne düşman olanlarla, dostluk ettiğini göremezsin. Onlar o kimselerdir ki, Allah onların kalplerine imanı yerleştirmiş ve Kur'ân-ı Kerim ile onları desteklemiştir... Allah onlardan hoşnuttur ve onlar da Allah'tan. İşte onlar Allah'tan yana olanlardır. Dikkat edin, Allah'tan yana olanlar, gerçek mutluluğa ulaşacaklardır.”¹⁴⁹ şeklinde ifade olunan ayetlerdir. Bu ayetleri referans alan Râzî'ye göre Allah'ın taraftarları olmaya en layık olanlar, insanlar arasındaki üstün konumları itibariyle peygamberlerdir. Çünkü eğer peygamberler günah işleseydi onların Şeytan'ın grubundan olduklarını kabul etmek gerekirdi. Şeytan'ın grubundan olanların akıbeti hüsrandır. Peygamberler için bu söz konusu olamaz. Allah'ın kurtulacak olanlar diye nitelediği insanlar ise şeytana uymayan takva sahibi insanlardır. Bu gruba en layık olanlar da peygamberlerdir.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Sâd 38/46; Yûsuf 12/24.

¹⁴⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 31-32; çev. Ulus, a.g.e., 27; Râzî, *el-Erbe'in*, 322; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 401.

¹⁴⁶ es-Sebe 34/20.

¹⁴⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 32; çev. Ulus, a.g.e., 28; Râzî, *el-Erbe'in*, 322-323; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 401.

¹⁴⁸ el-Mücâdele 58/19.

¹⁴⁹ el-Mücâdele 58/22.

¹⁵⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 32; çev. Ulus, a.g.e., 28-29; Râzî, *el-Erbe'in*, 323; *Mefâtihu'l-gayb*, 18: 336.

11. Râzî'nin peygamberlerin masumiyetini ıspatlamak için ortaya koyduğu bir başka delili, melekler ile peygamberler arasında kurmuş olduğu 'efdaliyet nazariyesi' (üstün olma) delilidir. Onun bu delilinin temel gerekçesi ise meleklerin her türlü günahattan masum olduklarına dair olan "O melekler sözle bile olsa, O'nun önüne geçmezler ve ancak O'nun buyruğuyla hareket ederler."¹⁵¹ "O'nun (cehennemin) başında görevli olarak bulunan melekler sert ve kuvvetlidirler. Allah'ın buyruğuna karşı gelmez, kendilerine emredilen herşeyi yaparlar."¹⁵² Kur'an naslarının var olmasıdır. Râzî'ye göre meleklerin masumiyetleri Kur'an'la sabit olduğuna göre onlardan üstün olan peygamberlerin de masum olması gerekir. Eğer onlar günah işlemiş olsalardı meleklerden üstün olmaları imkansız olurdu.¹⁵³

12. Râzî'nin masumiyet düşüncesindeki bir başka delili, "Vaktiyle Rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınavıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım" buyurmuştu. İbrâhim, "soyumdan da" deyince

¹⁵¹ el-Enbiyâ 21/27.

¹⁵² et-Tahrîm 66/6.

¹⁵³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 33; çev. Ulus, a.g.e., 29; Râzî, *el-Erbe'in*, 323; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 402. Râzî'ye göre hangisi daha üstün melekler mi yoksa peygamberler mi? Bu konuda Râzî'nin nihai görüşü belirsizdir. Onun bu konudaki nihai kararı net değildir. bk. Salih Sabri Yavuz, "Kelâmda Efdaliyet Meselesi ve İbn Kemal'in Efdaliyyetu Muhammed Risalesi," *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2005): 147-175. Râzî'nin konuyla ilgili birbirinden farklı görüşleri bulunmaktadır. O, *Me'âlimu usûli'd-dîn* adlı eserinin "Nübüvvât" adlı bölümünde meleklerin beşerden üstün olduklarına dair bir bab açmış, burada meleklerin taşıdıkları cevher itibarıyla ve Allah'ın Kur'an'da ilgili ayetlerde onları peygamberlerden önce zikretmesini konu ederek, onların peygamberlerden üstün oldukları düşüncesini ortaya koymuştur. bk. Râzî, *Me'âlimu usûli'd-dîn*, 125-126; çev. Macit, a.g.e., 96-97. Râzî Muhassal adlı eserinde ise bu görüşün tam aksine peygamberlerin meleklerden üstün olduğuna dair bir bab açmış, burada Kur'an'dan "Şüphesiz Allah Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmran ailesini seçerek âlemlere üstün kıldı." (Âl-i İmrân 3/33) ve "Ey İsrailoğulları! Size önceden verdiğim nimetlerimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın!" (el-Bakara 2/122) ayetlerini delil olarak kullanmıştır. Ayetlerin akabinde de insanlar günah işlemeye güçleri olduğu halde bundan yüz çevirdikleri için ve insanların taatlerinin meleklerle nazaran daha zor olduğundan, onların meleklerden daha üstün olmaları gerekeceğini belirten bir görüş açıklamıştır. bk. Râzî, *el-Muhassal*, 221; çev. Atay, a.g.e., 250. Râzî peygamberlerin meleklerle karşı üstünlüğünü *el-Erbe'in* adlı eserinde de savunmuştur. bk. Râzî, *el-Erbe'in*, 323. Çünkü delilini bu temel üzerine kurduğu için onun sözlerinden bu anlaşılmaktadır. Ama o Kur'an'ın Yûsuf (a.s.) ile ilgili kıssasında kadınların "Haşa! Bu bir beşer olamaz. Bu olsa olsa harika bir melektir." (Yûsuf 12/31) şeklindeki ayetin yorumunda meleklerin peygamberlerden üstün olduklarına açıklık getirmeye çalışmıştır. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 223.

Ancak belirtildiği üzere Râzî bunun üzerinden bir delil getirdiği için öne çıkan ihtimal onun peygamberin efdal oluşunu savunduğudur. Aksi görüşte olsa kendi delilini geçersiz kılmış olurdu.

Rabbi, 'Vaadin zalimleri kapsamaz' buyurdu."¹⁵⁴ ayetiyle ilgilidir. Bu ayette belirtildiği üzere Hak Te'âla'nın Hz. İbrâhimi insanlara önder yapacağını bildirmesinden sonra o, Allah Teâla'dan zürriyyetinden de önderler kılmasını talep etmiştir. Allah Teâla'nın Hz. İbrâhim'in isteğine verdiği olumsuz cevabı Râzî peygamberler için masumiyet karinesi olarak kullanmıştır. Ona göre Hak Teâla'nın cevaben Hz. İbrâhim'e söylediği "*Zalimler benim ahdime erişemez.*"¹⁵⁵ ayetindeki 'ahid' den kasıt ya peygamberlik ahdidir ya da imamet (önderlik) ahdidir. Eğer Allah'ın buradaki kastı peygamberlik ahdi olsaydı o zaman İbrâhim'den sonra gelen peygamberlerin durumu açıklanamaz. Bu sebeple Râzî ilgili ifadenin imamlık ahdi anlamında olduğunu düşünmektedir. İmamlık ahdi ise peygamberlik ahdinden daha düşük olduğu için imamlık ahdi dahi verilmeyen günahkara peygamberlerlik ahdi hiç verilmez. Bu da peygamberlerin masum olduğuna delildir.¹⁵⁶

13. Râzî bundan önceki delillerde görüşünü Kur'an ayetleriyle güçlendirmeye çalışırken burada farklı olarak Huzeyme b. Sabit adlı bir sahabinin peygamber hakkında yaptığı şahitliği masumiyet delili olarak zikretmiştir

Mervi olan rivayete göre Peygamber Efendimiz lehine bilmediği bir konuda şahit olmak isteyen Huzeyme Allah rasulünün, "Bu konuda bilgi sahibi değilsin neden ve nasıl şahitlik edebilirsin?" sorusu üzerine o "Ben senin semavattan getirmiş olduklarına inandım nasıl olur da böyle bir konuda sana inanmam!" diyerek cevap vermiştir. Râzî bu diyalogu, "Peygamberin günah işlemesi caiz olsaydı Huzeyme'nin şahidliğinin de kabul edilmemesi gerekirdi. Çünkü günah işleyen birisine nasıl itimad edilir de lehine şahitlik edilir?" şeklinde yorumlayarak masumiyet karinesi olarak kullanmıştır.¹⁵⁷

Râzî Kur'an'da doğrudan peygamberlerin masumiyetlerine delalet etmeyen ayetleri daha çok ikinci derecede masumiyet alameti olarak sunmuş ve bütün olarak Kur'an sistematüğinden hareketle delil getirmeye çalışmıştır.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/124.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/124.

¹⁵⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 33; çev. Ulus, *a.g.e.*, 30; Râzî, *el-Erbe'in*, 323-324; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 402-403.

¹⁵⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 33-34; çev. Ulus, *a.g.e.*, 30; Râzî, *el-Erbe'in*, 324; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 402.

C. Peygamberlere Nisbet Edilen Zelleler ve Yorumları

Râzî bu konuda özel olarak, Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Lût, Hz. Yakûb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyub, Hz. Şuayb, Hz. Mûsa, Hz. Dâvud, Hz. Süleyman, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyya, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in (a.s.) hakkında bir bölüm açarak burada onlara isnat edilmiş olan zelleleri izale etmeye çalışmıştır. Râzî bu konuları işlerken izlediği yöntemde önce muhaliflerin iddialarına yer verip akabinde onların delillerini geçersiz kılmaya, iddia edilen konularda peygamberlerin masum olduklarını ortaya koymaya çalışmıştır.

1. Âdem (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Semavi dinlerde ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem, İslâmi kaynaklarda insanlığın ilk atası olması münasebetiyle 'ebu'l-beşer' (beşerin babası) olarak,¹⁵⁸ Kur'an'ı Kerim'de Allah'ın seçkin kıldığı manasında "safıyyullah" olarak zikredilmiştir.¹⁵⁹

Âdem (a.s.) kendinden sonra gelen insanoğlunda gerek ruhsal ve gerekse bedensel açıdan bir izi bulunan, Allah'ın yeryüzündeki planlarının (sünnetullah) ilk muhatabı olan beşerdir.

Allah'ın safıyyullah diyerek seçkin olduğunu belirttiği bu ilk insan, ilk peygamber, Cennet adıyla maruf bir yerde iskan edilmişken yaptığı bir hata Kur'an'ın muhtelif ayetlerinde haber verilmektedir.¹⁶⁰ Bu şekilde haber verilen kıssadaki bilgilere dayanılarak onun masum olmadığına dair görüşler ileri sürülmüştür.

Âdem (a.s.) hakkında, onun masumiyetine muğayir olan görüşler iki konuda olup bunlardan ilki Kur'an kıssasında yer alan ve Hak Teâlâ'nın Hz. Âdem'e yasaklamasına rağmen onun bir yasağı ihlal etmesi ve sonuçta ikâba uğramasıdır.¹⁶¹ Peygamberlerin masumiyetini kabul etmeyenler bu konuyu altı başlık altında sistematize ederek Hz. Âdem'in yaptığından dolayı günah işlediğini ve bu sebeple de masum olamayacağını iddia etmişlerdir.

¹⁵⁸ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 358-363.

¹⁵⁹ Âl-i İmrân 3/33.

¹⁶⁰ el-Bakara 2/35-38; Â'râf 7/19-24; 20/116-119.

¹⁶¹ el-Bakara 2/35-38; Â'râf 7/19-24; 20/116-119.

Burada öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki Hz. Âdem'in masumiyetine itiraz edenlerin ileri sürmüş olduğu aşağıda yer vereceğimiz birinci şüpheyile ilgili iddiaların ve bu iddialara kaynak teşkil eden delillerin Râzî nezdinde bir değeri yoktur. Çünkü Râzî ismet'in vaktinin nübüvvet zamanıyla başladığını iddia etmektedir. Râzî muhaliflerin söz konusu bütün iddialarının peygamberlikten önce meydana geldiğini dolayısıyla bu hususta inandığı görüş gereği bu iddiaların Hz. Âdem'in masumiyetine zarar veremeyeceğini belirtir.¹⁶² O, Hz. Âdem'in söz konusu fiileri işlerken resul olmadığını delillendirmeye çalışır. Ona göre Âdem (a.s.) resul olsaydı kime gönderilmişti? Meleklerle mi yoksa Havva'ya mı? Melekleri Allah Teâlâ kitabında resul olarak zikretmiştir.¹⁶³ Resul olana Allah'ın başka bir elçi göndermesi batıldır. Eğer Hz. Âdem'in Havva'ya elçi olarak gönderildiği düşünülürse, Havva teklifleri Hz. Âdem vasıtasıyla öğrenmemişti. Allah Teâlâ'nın ağaca yaklaşmamaları hususunda onların ikisine de hitab etmesi¹⁶⁴ bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koyar. Râzî'ye göre bütün bunlar Hz. Âdem'e isnat edilen masiyetlerin onun bisetinden önce meydana geldiğine delildir.¹⁶⁵

Nitekim Râzî'nin Ârâf suresinde geçen Hz. Âdem ile Havva'nın Allah'tan af diledikleri¹⁶⁶ ayetini yorumlarken, söz konusu ayetin Hz. Âdem'in büyük günah işlediğine delalet ettiğini ancak bunun bisetinden önce meydana geldiğini belirtmesi bu konudaki düşüncesini açıklamaktadır.¹⁶⁷

Râzî'nin bu konudaki görüşü açık olmakla birlikte o yine de Hz. Âdem'in masumiyeti aleyhine ileri sürülen iddialara peygamberlerin nübüvvetten önce de masum olduklarını savunanların ne şekilde cevap verdiklerini, söz konusu ismet'e aykırı düşünceleri nasıl izale etmeye çalıştıklarını açıklamayı tercih etmiştir. Bazen kendisi de bu tartışmalara müdahil olmuştur.

Hz. Adem'in ismet'ine itiraz edenlerin onun aleyhine ileri sürdükleri iddialar ve masumiyet taraftarlarınca onlara verilen cevaplar şunlardır:

¹⁶² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 37; çev. Ulus, *a.g.e.*, 35; Râzî, *el-Erbe'in*, 328; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 407.

¹⁶³ Fâtır 35/1.

¹⁶⁴ el-A'râf 7/19.

¹⁶⁵ Râzî, *el-Erbe'in*, 329; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 268; 16: 63.

¹⁶⁶ el-A'râf 7/23.

¹⁶⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10: 328.

a) Hz. Âdem'in Yasak Ağaca Yaklaşması

1. Hz. Âdem'in ismetine itiraz edenler, “*Âdem Rabbinin emrine karşı gelmiş oldu, (âsi oldu) ciddi bir hataya düşerek şaşırıp kaldı.*”¹⁶⁸ ayetini delil getirerek onun âsi olduğunu ve âsinin ise muhakkak büyük günah sahibi kişi olduğunu iddia etmişlerdir. Onlar isyanın bir kınama ismi olduğunu ve ancak büyük günah sahibine yakıştırılabileceğini iddia ederek bu görüşlerini “*Kim de Allah’a ve elçisine isyan eder, O’nun kanunlarını çiğneyip geçerse, Allah onu ebedi kalacağı ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır.*”¹⁶⁹ şeklinde başka ayetle de destekleyerek Allah’ın kitabında âsiyi büyük günah sahibi olarak nitelemesini bu konudaki tutumlarına referans yapmışlardır.¹⁷⁰

Peygamberlerin masumiyetini savunanlar bu iddiaya cevap olarak, masiyetin iddia edildiği gibi emre muhalefet etmek, emri dinlememek anlamına geldiğini ancak emrin her zaman vücubiyet anlamında olmayıp bazen de nedb anlamı içerdiğini, Âdem (a.s.) için de mendub olanı terk ettiği anlamında âsi denilmesinin mümkün olacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir.¹⁷¹ Ancak karşı görüşte olanlar bu savunmayı yeterli görmeyip Kur’an’ın zahirinin âsinin bir kınama ismi olup ikâba müstehak olmaya delalet ettiğini ve sadece vacibi terk eden kimse için söz konusu olabileceğini belirterek, masumiyeti savunanların iddia ettiği gibi her mendubu terkeden âsi ismine müstehak olsaydı peygamberlerin de bu durumdan (mendubun terki) âri olmadıkları için âsi olarak isimlendirilmeleri gerekirdi iddiasını dillendirmişlerdir. Onlara göre Hz. Âdem’in âsi olarak isimlendirilmesi mendubun terkinden değil vacibi terk ettiğinden dolayıdır ve bu yüzden o günahkardır.¹⁷²

2. Hz. Âdem'in ismetine karşı olanlar, onun hakkında Kur’an’da yer alan “*Doğru yoldan ayrıldı.*” (فغوى)¹⁷³ ifadesinin Hz. Âdem'in büyük günah işlemiş olduğu anlamına geldiğini çünkü bu şekilde bir ifadenin ancak fiska (günaha)

¹⁶⁸ 7/121.

¹⁶⁹ en-Nisâ 4/14.

¹⁷⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 36; çev. Ulus, *a.g.e.*, 33; Râzî, *el-Erbe'in*, 328; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 405-406; 16: 66.

¹⁷¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 38; çev. Ulus, *a.g.e.*, 35.

¹⁷² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 38; çev. Ulus, *a.g.e.*, 36; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 405-406; 16: 66.

¹⁷³ 20/121.

iyice dalmış kimse için kullanılabileceğini belirterek onun masum olmadığını iddia etmişlerdir.¹⁷⁴

Nübüvvet öncesinde de masumiyeti savunanlardan Mu‘tezîli ekole mensup Ebu Muslim el-İsfehâni’ye (ö. 254/868) göre, Hz. Âdem’in isyanı dini mükellefiyetlerle ilgili değil dünyevi hususlarla ilgilidir. Onun ismet’ine itiraz edenlerin iddialarına mesnet ettikleri “غوى” fiili de aynı şekilde uhrevi meselelerle değil dünyevi hususlarla ilgilidir.¹⁷⁵ Ancak Râzî dünyevi işler mübahtır diyerek onları yapan için âsi isminin kullanılamayacağını ve “Şeytan onları aldattı.”¹⁷⁶ gibi bir nitelemenin onlar için yapılamayacağını belirtirek bu görüşün müteber olamayacağını belirtmiştir.

Bunun yanında masumiyeti savunanlar tarafından “غوى” fiilini Hz. Âdem’in cennet nimetlerinden mahrum kalması olarak yorumlayanlar olmuştur. Bu yoruma göre Hz. Âdem ebedi mülke sahip olmak için yasak ağacın meyvesinden yiyip mevcut durumunu da zayi etmiştir. Amaçladığı şeye zıt bir durum ortaya çıkınca da o bundan dolayı şaşırmıştır. Bu durumu Kur’an “فغوى” (o şaştı) ifadesiyle açıklamıştır.¹⁷⁷

Ancak Râzî bütün bu savunmaları muhaliflerin görüşlerine karşı yetersiz görerek kendisi bu konuya müdahil olmuştur. Ona göre Kur’an’ın zahiri her ne kadar burada Hz. Âdem’in isyan edip şaştığına delalet etse de onun âsi olduğu söylenemez. Çünkü bu durum onda bir kez meydana gelmiştir. Bir işi bir kere yapan kimse devamlı olarak o işle anılmaz, onun hakkında bu ismin kullanılması doğru değildir. Bu hadisenin onun peygamberliğinden önce olduğunun kabul edilmesi durumunda Âdem’in (a.s.) bundan tevbe edip Allah’ın da tevbesini kabul edip¹⁷⁸ onu risalet ve nübüvvetle görevlendirmesinden sonra bu ismin onun için kullanılması caiz olmaz. Nasıl ki bir insanın kafir iken müslüman olmasından sonra ona artık kafir denilemeyeceği gibi Hz. Âdeme de âsi denilemez. Çünkü âsi

¹⁷⁴ Râzî, *el-Erbe’in*, 328; *Mefâtihu’l-gayb*, 2: 406; 16: 66.

¹⁷⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16: 67; Mustafa Öztürk, *Kur’an’ın Mu‘tezîlî Yorumu Ebu Muslim el-İsfehâni Örneği* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 239.

¹⁷⁶ el-A‘râf 7/22.

¹⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16: 67.

¹⁷⁸ 20/122.

ismi zahiren onun sanki pek çok hususta Allah'a âsi olduğu vehmini doğurur. Oysa Hz. Âdem'in Rabbine isyanı sadece bildirilen hâdiseyle sınırlıdır.¹⁷⁹

Râzî bu konuda son olarak Allah'ın, kulu olan Âdem'i âsi olarak isimlendirmesinin başkasının da onu bu şekilde isimlendirebileceği anlamına gelemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁸⁰

3. Hz. Âdem'in ismetine karşı olanlar Kur'an'daki "*Rabbi onu seçti ve tevbesini kabul buyurdu ve doğru yola iletti.*" ayetine tutunarak onun tevbekar olmasının daha önce işlemiş olduğu bir günahın varlığına delalet ettiğini belirtmişlerdir. Onlara göre tevbekar olmak işlemiş olduğu günahı pişmanlık duymaktır. İşlemiş olduğu günahı pişmanlık duyan da günahını ikrar ve ihbar etmiş olur.¹⁸¹

Peygamberler için küçük günahları caiz görenler Hz. Âdem'in tevbekar olmasının ancak küçük bir günah sebebiyle olduğunu belirtmişlerdir. Bu gruba göre küçük günah işleyen için de tevbe gereklidir. Aksi takdirde tevbe etmeyip küçük günahı ısrarcı olmak kişiyi daha büyük günaha götürebilir.¹⁸²

Peygamberler için küçük günahı dahi caiz görmeyenler Hz. Âdem'in söz konusu tevbesini işlenen bir günah sebebiyle değil tevbekar olmanın güzel bir haslet ve Allah'a teslimiyetin bir ifadesi olduğuna yormuşlardır.¹⁸³ Ancak Râzî bu görüşe katılmamaktadır. O ayette geçen 'ثم' lafzının 'daha sora' anlamına geldiğini bunun da Hz. Âdem'in yaptığı bir hatadan sonra Allah'ın onun tevbesini kabul ettiği anlamında olduğunu belirtmiştir. Ancak Râzî'ye göre bu olay Hz. Âdem'in nübüvvetinden önce meydana gelmiştir.¹⁸⁴

4. Hz. Âdem'in ismetine itiraz edenlerin konuyla ilgili ileri sürdükleri bir diğer iddiaya göre, Allah Teâlâ Hz. Âdemi ağaca yaklaşımdan men etmesine rağmen¹⁸⁵ O, şeytanın desisesine aldanıp ağacın meyvesinden yiyerek Allah'ın ona yasaklamış olduğu bir fiili irtikap etmiştir. Bu fiilinin sonucunda da Allah'ın

¹⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 68.

¹⁸⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 68.

¹⁸¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 36; çev. Ulus, *a.g.e.*, 33-34; Râzî, *el-Erbe'in*, 328; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 406.

¹⁸² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 39; çev. Ulus, *a.g.e.*, 37.

¹⁸³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 39; çev. Ulus, *a.g.e.*, 37.

¹⁸⁴ Râzî, *el-Erbe'in*, 328-329.

¹⁸⁵ el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19.

itâbına maruz kalmıştır. Yasak olan şeyi irtikab etmek günahın bizzat kendisidir.¹⁸⁶

Hiz. Âdem'in masumiyetini savunanlara göre, Allah'ın “*Şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz.*”¹⁸⁷ şeklindeki hitabı yalnızca tahrir ifade etmeyip tahrir ile tenzih arasında olan müşterek bir lafızdır. Her ne kadar yapılmaması yönü ağır olsa da yapıldığı takdirde azabı gerektireceği hususu lafızdan anlaşılamaz. Bu hüküm lafzın mefhumunun dışında kalmaktadır. Ancak bunun tahrir ifade ettiği düşüncesi galip gelse dahi Hiz. Âdem bunu unutarak yaptığı için ve şeriatımızda da unutmak bir mazeret sebebi sayıldığından bu durumda işlenen fiil günah olmaz.¹⁸⁸

Ancak Râzî bu konuda farklı düşünmektedir. O, Şeytanın onları kandırmadan önce ağacın kendilerine yasaklanma sebebini hatırlattığından¹⁸⁹ Hiz. Âdem için yasağı unutmanın sözkonusu olmadığını belirtmiştir. Ona göre bu fiil unutmadan dolayı meydana gelmiş olsaydı bu sebeple onun kınanmaması gerekirdi. Ancak yaptığından dolayı onun kınanmış olması unutmanın olmadığına delildir.¹⁹⁰

Mu‘tezilenin çoğunluğu bu konuda farklı görüştedir. Onlara göre Allah'ın ‘هذه’ lafzıyla belli bir ağaca değil, ağaç nevine işaret etmiş olmasına rağmen, Hiz. Âdem yasaklanmanın belirli bir ağaç için söz konusu olduğunu düşünmüştür. Aynı türden farklı bir ağacın meyvesinin kendisine yasak olmadığına dair bir ihtihadda bulunmuş ve ağacın meyvesinden yiyerek ihtihadi bir hataya düşmüştür. Dolayısıyla onun yasak fiili irtikab etmesi unutma sebebiyle değil ihtihad hatası yüzünden olmuştur. Bu yüzden onun söz konusu fiili büyük günah olarak isimlendirilemez. Çünkü furûdaki ihtihad hatalı olunca ve şeriatımızca bağışlanmış küçük günah olması ihtimaline binaen ceza ve lanete mustehak olmayı gerektirmez.¹⁹¹

¹⁸⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 37; çev. Ulus, *a.g.e.*, 34; Râzî, *el-Erbe'in*, 328.

¹⁸⁷ el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19.

¹⁸⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 39; çev. Ulus, *a.g.e.*, 37-38.

¹⁸⁹ bk. el-A'râf 7/20.

¹⁹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 408.

¹⁹¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 39-40; çev. Ulus, *a.g.e.*, 38; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 410-411.

Râzî bütün bu yorumlara ek olarak başka bir ihtimalden bahsetmektedir. Ona göre “ولا تقربا هذه الشجرة / *Sakın bu ağaca yaklaşmayın.*”¹⁹² hitabındaki ‘لا تقربا / yaklaşmayın’ ifadesiyle Allah Teâlâ Âdem ve Havva’nın ikisine de hitap etmektedir. Hitabın tesniye kalıbında olmasından dolayı Hz. Âdem bu hitaptan ağaca ikisinin birden yaklaşımlarının yasak olduğunu ancak sadece kendisinin ondan yemesinde bir yasaklamanın olmadığı yönünde bir ictihadi hataya düşmüş de olabilir.¹⁹³

5. Hz. Âdem’in ismetine karşı olanların iddialarına göre, Cenab-ı Hak Hz. Âdem ve eşini ağaca yaklaştıkları takdirde zalim olmakla vasıflandırmıştır.¹⁹⁴ Yasak fiili irtikab eden Âdem ve eşi de “*Rabbimiz biz kendimize zulmettik.*”¹⁹⁵ diyerek kendilerini zalim olarak isimlendirmiştir.¹⁹⁶ “*Allah’ın laneti zalimler üzerinedir.*”¹⁹⁷ buyruğu gereği ise zalime lanet edilmiştir. Dolayısıyla lanete müstehak olan büyük günah sahibi kişidir.”¹⁹⁸

Bu konuda Hz. Âdem’in masumiyetini savunanlar ayetleri tevil ederek yukarıda zikredilen olumsuz durumları ondan izâle etmeye çalışmışlardır.

Bu gruptan olup peygamberler için küçük günaha cevaz verenler, “Büyük olsun küçük olsun her günah işleyen kimse kendi nefesine zulmetmiştir”¹⁹⁹ diyerek bunu genelleştirmenin doğru olmadığını beyan etmişlerdir. Peygamberler için küçük günahı dahi caiz görmeyenler ise, “Daha iyisini yapmak varken ve onu engelleyebilecek bir sebep yokken en iyi olanı yapmamak zulümdür” şeklinde yorumlamışlardır.²⁰⁰ Bunun yanında bu grub zikredilen isimlendirmeyi (zalim) ‘ebrârın iyilikleri mukarrebûnun kötülükleridir’ anlayışına dayanarak, hatanın onlar tarafından yapıldığı için veya onların nezdinde bu hatanın büyük

¹⁹² el-Bakara 2/35; el-A‘râf 7/19.

¹⁹³ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 2: 413.

¹⁹⁴ el-Bakara 2/35; el-A‘râf 7/19.

¹⁹⁵ el-A‘râf 7/23.

¹⁹⁶ el-Bakara 2/35; el-A‘râf 7/19.

¹⁹⁷ el-Hûd 11/18.

¹⁹⁸ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 37; çev. Ulus, *a.g.e.*, 34; Râzî, *el-Erbe’in*, 328; *Mefâtîhu’l-gayb*, 2: 406-407.

¹⁹⁹ Ebu’l Kasım Cârullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki ğavâmidü’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvîl fî vucûhi’t-te’vîl*, çev. Muhammed Coşkun vd. *Keşşâf Tefsiri* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 2: 350.

²⁰⁰ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 40; çev. Ulus, *a.g.e.*, 39.

görülmelerinden dolayı Hz. Âdem'in yaptığının genel manada bir zalimlik olmayıp sadece daha iyi olanı terk etmek olduğunu iddia etmişlerdir.²⁰¹

6. Hz. Âdem'in masumiyetine karşı olanlar onun cennetten çıkarıldığını haber veren ayeti²⁰² delil getirerek bir başka iddia daha ileri sürerler. Buna göre, o Allah'ın yasaklamasına rağmen Şeytan'ın telkinine uyarak Allah'ın emrine muhalefet etmiş ve bu sebeple cennetten çıkarılmıştır. Bu onun büyük günah işlediğine delildir. Çünkü yaptığına karşılık kendisine bir ceza terettüp etmiş, cennetten mahrum bırakılmıştır. Hakkında vaki olan bu ceza (cennetten mahrum bırakılma) günah sahibi olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰³

Masumiyetini savunanlar ise bu iddiaya karşı çıkmışlardır. Zira Hz. Âdem'in yaratılış gayesi yer yüzünde yaşamak olgusudur, bu yüzden söz konusu çıkarılmanın tahkir ve dışlama anlamı yoktur şeklinde karşılık verirler. Bu gruba göre, hem Âdem'in yaratılışının gerçek nedeni yeryüzünde iskan edilmek olacak²⁰⁴ hem de muhaliflerin iddia ettiği gibi onun yeryüzüne indirilişi bir tahkir ve ceza olacak bu mümkün değildir.²⁰⁵

Bu grup konuyla ilgili kesin bilgiye vakıf olunamayacağını düşündükleri için ifade ettikleri şekilde tevile gidilmesini konunun açıklanabilmesi için bir çıkış yolu olarak görmüşlerdir.²⁰⁶

Burada Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasının yasak fiili işlemlerinden dolayı olmadığı, ilahi kader neticesinde olduğu ortaya konulmaktadır. Râzî kendi görüşü olmamakla beraber tefsirinde yukarıdaki anlayışa paralel bir rivayet aktarır ve bu rivayete yorum getirmeyerek konunun ilginç olduğuna dikkat çeker.

Bu rivayete göre Hz. Âdem Şeytan'ın kendine düşman olduğunu, Allah'ın da kendisinin yardımcısı ve mürebbisi olduğunu yakîn olarak bilmektedir. Nasıl olur da mükemmel akılla donatılmış olan Hz. Âdem Şeytan'ın bu desisesine

²⁰¹ Seyyid Şerif Cürânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 3: 500.

²⁰² el-Bakara 2/36, 38; el-Â'raf 7/24; 20/123.

²⁰³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 37; çev. Ulus, a.g.e., 35; Râzî, *el-Erbe'in*, 328; *Mefâtihu'l-gayb*, 2: 407.

²⁰⁴ el-Bakara 2/30.

²⁰⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 41; çev. Ulus, a.g.e., 39-40.

²⁰⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 41; çev. Ulus, a.g.e., 40.

aldanır? Bu tek bir şekilde açıklanabilir: Allah'ın kader ve kazasından kurtuluş yoktur.²⁰⁷

Râzî'ye göre bu hadise Hz. Âdem'in nübüvvetinden önce meydana gelmiştir. Ancak onun içine düşmüş olduğu bu durum zürriyeti için bir ibrettir. Bu olaya ibret nazarıyla bakılması gerekir.²⁰⁸ Bu şekilde atalarının yapmış olduğu bir zellenin²⁰⁹ sonunda maruz kaldığı sıkıntıları düşünen kimse Allah'a âsi olmaktan sakınır. Kur'an'ın bu kıssası emre karşı çıkışın sebep olacağı sonucu başkalarına göstermek ve onları günahlardan sakındırmak gibi bir gayeye mâtuftur.²¹⁰

b) Hz. Âdem'e Büyük Günah (Şirk) İsnadı

Hz. Âdem'in masum olmadığını düşünenlerin onun aleyhine ileri sürdükleri ikinci şüphe onun masum olmamasından öte Allah'a ortak koştuğuna dair olan iddialarıdır. Onlar bu iftiralarına referans olarak Kur'an'ın *"Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşine yaklaşınca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşırca rableri olan Allah'a şu sözlerle yakarırlar: "Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!" Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince Allah'ın kendilerine verdiği şeyler hususunda O'na ortaklar koşarlar. Allah, insanların ortak koştuğu şeylerden münezzehdir."*²¹¹ şeklindeki ayetlerini delil olarak kullanmışlardır. Bu ayetleri de İbn Abbas'ın bir

²⁰⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16: 63-64.

²⁰⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16: 63-64.

²⁰⁹ Râzî, her ne kadar burada Hz. Âdem'in yaptığına zelle diyorsa da tefsirinin başka bir yerinde onun yaptığına büyük günah olduğuna dair bir açıklamada bulunmuştur. bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 10: 328.

²¹⁰ Bu konuda İmam Mâtürîdî, Rabbin rahmeti yetişmediği takdirde insan fitratının her daim hataya meyilli olduğunu belirterek söz konusu fiil ister unutmama sebebiyle ister bilerek olsun sonuçta işlenmiştir ve sonucunda da Hz. Âdem için bir cezayı terettüp ettirmiştir şeklinde bir açıklama getirmiştir. Mâtürîdî Hz. Âdem'in durumunu *"Allah bir topluma verdiği nimeti, o toplum kendi gidişini değiştirmedikçe, asla değiştirip elinden almaz."*(el-Enfâl 8/53) ayetiyle tefsir etmektedir. Mâtürîdî'ye göre bu durum Âdem (a.s.) için bir imtihan dahi olsa sonuçta Allah onu cezalandırmıştır. Aksi olsa idi gerektirici bir sebep olmaksızın, Allah ona verdiği nimetten onu mahrum bırakıp nimetini azaba çevirmezdi. bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1: 126; Zemahşerî, *Keşşâf tefsiri*, 1: 358.

²¹¹ el-Â'raf 7/189-190.

rivayetiyle²¹² tefsir etmişlerdir. Onların bu tefsirine göre, ayette geçen “bir nefisten” kasıt Hz. Âdem’dir. Onun zevcesinden kasıt da Havva’dır. Onlar Allah’tan salih bir evlat istemişler, Allah’da onlara sağlam bir çocuk verince, ona Abdu’l-haris ismini vermişlerdir. Haris İblis’in ismi olduğundan Abdu’l-haris ismiyle onu Şeytan’ın kulu olarak adlandırmışlar bu suretle Allah’tan başkasına kulluk atfettikleri için şirk günahını işlemişlerdir.²¹³

Râzî söz konusu edilen İbn Abbas rivayetinin ilmi planda kabul edilebilir bir değerinin olmadığını belirtmiştir. Ona göre peygamber olan birisinin İblis yüzünden düştüğü zor durumu unutup bir daha onun desisesine aldanabileceğini düşünmenin akli bir tarafı yoktur. Böyle bir rivayete bırakın bir müslümanı hiçbir akıl sahibi değer vermez.²¹⁴

Râzî Hz. Âdem’in ismetinin aleyhine ileri sürülen bu iddiaları söz konusu ayetteki ifadeleri açıklayarak reddetmiştir. Ona göre “فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ” ayetinde geçen şirk koşanlar “يُشْرِكُونَ” kelimesi iki kişi için olmayıp çoğul vezninde gelmektedir. Bu ayetin akabinde gelen ayette de Allah Teâlâ يَشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يَخْلُقُونَ / Onlar kendileri de yaratılmış olup hiçbir şeyi yaratamayan şeyleri

²¹² İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre bu ayette geçen ‘bir can’ kelimesiyle Âdem, (a.s.) ‘bundan da eşini yapan’ kelimesiyle de eşi Havva murad edilmiştir. Yani Allah Teâlâ Hz. Havva’yı eziyyet vermeksizin Âdem’in (a.s) kaburgasından yaratmıştır. Âdem (a.s.) Hz. Havva’yı bürüyünce Havva hafif bir yük yüklendi. (Hamile kaldı). Çocuk onun karnında ağırlaşınca İblis bir adam suretine girip Havva’nın yanına gelerek şöyle dedi: ‘Ey Havva, bu nedir? Ben, bunun bir köpek ya da herhangi bir hayvan olmasından korkuyorum. Onun nereden çıkacağını nereden bileceksin? Arkandan mı çıkıp seni öldürecek, yoksa karnın mı yarılacak?’ Bunun üzerine Havva endişelendi ve bunu Âdem’e anlattı. Böylece de Âdem ile Havva hep bunun endişesi ve hüznünü taşıdılar. Daha sonra o İblis Havva’ya gelerek şöyle dedi: ‘Eğer Allah’tan onu, tıpkı senin gibi kusursuz ve hilkati tam bir kimse yapmasını ve onun, senin karnından çıkmasını istersen sen ona Abdu’l-hâris adını verirsin.’ Melekler arasında, İblis’in adı el-Hâris idi. İşte bu, Cenâb-ı Hakk’ın “*Fakat Allah onlara düzgün bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında ona eşler tutmaya başladılar.*” (el-Â‘râf 7/190) ayetinde ifade edilen husustur. Yani Allah onlara düzgün ve kusursuz bir çocuk verince Âdem ile Havva O’na eşler tutmaya başladılar demektir. İşte buradaki koşulan şirk ile Haris (İblis) kastedilmiştir. bk. Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 11: 194.

²¹³ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 41-42; çev. Ulus, *a.g.e.*, 41-42; Râzî, *el-Erbe’in*, 329; *Mefâtîhu’l-gayb*, 11: 194.

²¹⁴ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 43-44; çev. Ulus, *a.g.e.*, 44-45. İbn Hazm bu rivayet hakkında; “Âdem’in (a.s.) oğluna Abdu’l-haris ismini verdiği yolundaki rivayet dini hayası olmayan kişilerin uydurduğu asılsız bir yalandır. Ayet zahirinden de anlaşıldığı üzere müşrikler hakkında inmiştir” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. bk. Ali b. Muhammed İbn. Hazm, *el-Fasl fi’l milel ve’l-ehvâi ve’n-nihal*, nşr., Muhammed İbrâhim Nasr, Abdurrahman Umeyra, (Beyrut, Dârul Ciyîl, 1416/1996), 4: 11.

Allah'a ortak mı koşuyorlar?”²¹⁵ buyurmaktadır. İşte bu ayette kastedilen putları Allah’a ortak koşan kimselere karşı bir reddiyedir. İblis burada kinaye yoluyla olsa hiçbir şekilde yer almamaktadır. Şayet İblis söz konusu olsaydı, akıllı bir varlık olduğu için ifade “من” edatı kullanılarak ‘hiçbir şeyi yaratamayanı mı ortak koşuyorlar?’ şeklinde getirilirdi. Ancak burada, akılsız varlıklar için kullanılan “ما” edatı getirilerek ‘hiç bir şey yaratamayan şeyi’ şeklinde ifade edilmiştir.²¹⁶

Râzî’ye göre Hz. Âdem’in ismetine itiraz edenlerin iddia ettiği gibi ayette kastedilenlerin Hz. Âdem ve eşi Havva olduğu iddia edilirse onların şirk gibi bir büyük günaha düştükleri anlayışı ortaya çıkar ki, ne Kur’an’ın başka ayetlerinde ne de hadislerde bu anlayışa hizmet edecek sahîh bilgi yoktur. Nitekim yasak meyveyi yemelerinin ardından işledikleri bu hataları sebebiyle ağır pişmanlık ve üzüntü hissetmiş oldukları Kur’an’da yer alırken, nasıl olurda böyle büyük bir olayı Kur’an konu etmez.

Fahredden er-Râzî’ye göre söz konusu ayette²¹⁷ geçen hitabın Hz. Peygamber dönemindeki Kusayy b. Kilâb’ın soyu olan Kureyşlilere yönelik olması muhtemeldir. Buna göre Allah’ın “هو الذي خلقكم من نفس واحدة وجعل منها زوجها / O sizi bir candan yaratandır.”²¹⁸ buyruğundaki “نفس” (nefs) den maksat Kusayy, “منها” dan maksat ise Allah’ın ünsiyet etmesi için kendi cinsinden yarattığı Kureyş’li karısıdır. Allah Teâlâ o karı kocaya istemiş oldukları düzgün yaratılışlı, kusursuz bir çocuk nasip edince onlar oğullarını Abdu’l-menaf (Menâf’ın kulu), Abdu’l-uzza (Uzza’nın kulu), Abdu’l-kusayy (Kusayy’ın kulu) ve Abdu’llat (Lât’ın kulu) diye isimlendirmek suretiyle Allah’ın kendilerine vermiş olduğu çocuklar hususunda Allah’a ortaklar koştular. Buna göre, ‘يشركون’ (şirk koşuyorlar) ifadesindeki zamir Kusayy ile eşine ve şirk hususunda onlara tâbi olan zürriyetlerine ait olur.²¹⁹

²¹⁵ el-A‘râf 7/191.

²¹⁶ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 11: 195.

²¹⁷ bk. el-A‘râf 7/189.

²¹⁸ el-A‘râf 7/189.

²¹⁹ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 11: 196; Zemahşerî, *Keşşâf tefsiri*, 2: 1058-1060.

Yine Râzî tefsirinde bu konuda Kaffâl'in (öl. 365/976)²²⁰ bir yorumunu aktararak son derece muteber olduğunu ifade etmiştir. Bu yoruma göre ayette ifade edilen olay fiilen vuku bulmamış, ancak cehaletleri ve şirke taraftar olmaları hususunda Kur'an'ın nuzûl dönemindeki müşriklerin durumuna benzediği için bu ayet Kur'an'da temsili olarak yer almıştır.²²¹

2. Nûh (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Hiz. Nûh Kur'an'ı Kerîm'de 'Ulû'l-azm' olarak isimlendirilen büyük peygamberlerin kronolojik sıralamaya göre ilkidir.²²² Kur'an'da yirmi sekiz surede hakkında bilgi verilmiş ve kırk üç yerde ismen zikredilmiştir. Kur'an'ın yetmiş birinci suresi onun adını taşır ve onun tevhid mücadelesini anlatır. Ancak Kur'an Hiz. Nûh'un hayatının sadece peygamber olarak görevlendirildikten sonraki safhasından bahsetmektedir. Kendisine inanmayan kavmi tûfanla cezalandırıldığından²²³ tûfan hadisesi de ona nisbetle 'Nûh tûfanı' diye anılmaktadır. Hiz. Nûh'a ayrıca İslâm ve bilhassa Şîî geleneğinde tûfan hadisesinden kurtarılmasına atfen 'Necîyyullah' (Allah'ın kurtardığı kişi) sıfatı da verilmiştir.²²⁴

Ulû'l-azm peygamberlerin ilki olan Hiz. Nûh'un masumiyetine itiraz edenler olmuştur. Onun masumiyetine itiraz edenler görüşlerine şu ayetleri referans yaptılar: "*Nûh Rab'bine seslendi de dedi ki: Ey Rabbim! Şûphe yok,*

²²⁰ Ebu Bekr Muhammed b. Ali b. İsmail el-Kaffal eş-Şaşı (ö. 365/976) Şafii fakihi olan Kaffâl'in lakabı kilitçilik mesleğinden kaynaklanmakta, aynı lakapla anılan Abdullah b. Ahmed el-Mervezî'den ayırt edilmesi için el-Kaffâl el-Kebîr veya el-Kaffâl eş-Şâî diye anılmaktadır. Genel olarak tefsir, hadis, kelâm ve fıkıh usulü eserlerinde Kaffâl şeklinde geçen âlim Muhammed b. Ali'dir. Tefsir, hadis, fıkıh, usul, kelâm, Arap dili ve şiirde devrinin otoriteleri arasında yer alan Kaffâl cedel sahasında eser veren ilk fıkıh âlimidir. Kaffâl önceleri Mu'tezile'nin fikirlerini benimsemiş, şer'î hükümlerde kıyas ve haber-i vâhidi delil olarak kullanmanın aklen vâcib olması gibi görüşleri savunmuş, ancak daha sonra Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin mezhebine yönelerek ondan kelâm öğrenmiştir. Bundan dolayı başta *Tefsîrû'l-Kur'an'ı* (et-Tefsîrû'l-kebîr) olmak üzere bazı eserlerinde Mu'tezilî fikirler mevcuttur. Bu kitap, özellikle içerdiği Mu'tezilî görüşler bakımından Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb'ı* ile Süyûtî'nin *Esrârü't-tenzîl*'inin kaynakları arasında yer almaktadır. bk. Cengiz Kallek, "Kaffâl, Muhammed b. Ali" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24: 146-147.

²²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 196.

²²² eş-Şûrâ 42/13.

²²³ el-Ankebût 29/14.

²²⁴ Ömer Faruk Harman, "Nûh" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33: 224-227.

*oğlum benim ailemdendir ve muhakkak ki, senin vâdin haktır ve hâkimlerin hâkimi sensin. “Ey Nûh! o muhakkak senin ailenden değildir. Şüphesiz ki o (bu isteğin) salih olmayan bir iştir. Artık hakkında bilgi olmayan bir şeyi benden sorma. Muhakkak ki, ben sana câhillerden olmayasın diye öğüt veririm.” (Nuh) “Dedi ki: Ey Rab'bim! Ben senden hakkında bilgim olmayan bir şeyi talepte bulunmaktan yine sana sığınırım ve eğer benim için mağfiret etmez ve beni esirgemezsen ben ziyana uğrayanlardan olurum.”*²²⁵ Onlar bu ayetlerden hareketle şu sonuçları çıkarmıştır:

a) Hz. Nûh'un, “O benim ailemdendir.”²²⁶ sözüne Hak Teâlâ; “O senin ailenden değildir. Muhakkak bu doğru olmayan bir istektir.”²²⁷ ifadesiyle karşılık vermiştir. Hz. Nûh'un, ‘o benim ailemdendir’ sözü yalandır. Bu sebeple o günahkardır.

b) Yüce Allah'ın, Hz. Nûh'a yanlış bir istekte bulunmuş olduğunu bildirmesi ve hatasını anlayan Hz. Nûh'un da Rabbinden mağfiret istemesi onun masum olmadığına delildir.²²⁸

Râzî'nin ifade ettiğine göre Kur'an'ın boğularak öldüğünü haber verdiği Hz. Nûh'un oğlunun gerçekte kim olduğu konusunda farklı görüşler vardır.²²⁹

²²⁵ Hûd 11/ 45-47.

²²⁶ Hûd 11/45.

²²⁷ Hûd 11/46.

²²⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 45-46; çev. Ulus, a.g.e., 46-48; Râzî, *el- Erbe'in*, 329-330; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 38-39.

²²⁹ Bahse konu olan oğulun nesebi hakkındaki iddialar şu şekildedir; Çoğunluk bu oğlun Nûh'un gerçek oğlu olduğunu belirtmişler ve Hak Teâlâ'nın bunu açıkça zikredip, “Nûh oğluna seslendi” buyurmuş olmasını ve Nûh'un da bu hususta, açık bir ifadeyle “evlâdım!” demesini görüşlerine kaynak yapmışlardır. Bu gruba göre söz konusu “oğul” lafzını, Nûh'un yetiştirdiği bir evlatlık anlamına alıp bu sebeple ona “oğul” dediğini iddia etmek sözü geçerli sebep yokken asıl manasından çıkarıp mecazi manasına götürmek anlamına gelir ki bu caiz değildir. İkinci görüşün sahipleri olan Hasan Basrî ve Muhammed Bakır'a göre, bahsedilen oğul Nûh'un karısının oğlu (üvey oğul) idi. Onlara göre Hz. Ali'de bu ayeti ayeti “! بنها” şeklinde okuyarak “ها” zamiri ile bahsedilen oğlu annesine nisbet etmiştir. Bunun yanında Hasan Basri Nûh'un; “إبني مني” “o, bendendir” demesi yerine, “إبني من أهلي” “O, benim âilemdendir.” demesini görüşüne delil getirmiştir. Bununla birlikte söz konusu oğlun Nûh'un gerçek oğlu olmadığı, karısının oğlu olduğu ancak Nûh'un evinde yaşadığı için ona bu şekilde seslendiğine dair de bir yorum vardır. Üçüncü görüşe göre; bahse konu olan bu kimse gayr-ı meşru bir şekilde Hz. Nûh'un yatağında doğmuştur. Bu görüşü söyleyenler, Cenâb-ı Hakk'ın, “*Allah kâfirlere misal olarak, Nûh'un karısı ile Lût'un karısını gösterdi. Onlar hainlik ettiler.*” (et-Tahrim 66/10) ayetini delil getirmişlerdir. Râzî burada ifade edilen hainliği böyle çirkin bir şeye yorumlamanın hiçbir delili olmadığını ve peygamberlerin bu şekilde bir rezillikten tenzih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 46-47; *el-Erbe'in* 330; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 29-30.

Ancak çoğunluğun görüşü onun Hz. Nûh'un gerçek oğlu olduğu yönündedir. Bu görüşte olanlara göre Hak Teâlâ'nın 'o senin ailenden değildir' hitabı o senin dinine mensup değildir; seninle kurtarmayı vaad ettiğim ailenden değildir demektir. Bu ayet bu konuda nesep yakınlığına değil din yakınlığına bakılması gerektiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla iddia edildiği gibi Hz. Nuh'un 'o benim ailemdendir' sözü yalan değildir. Bahsi geçen oğul gerçekte Hz. Nûh'un oğludur ancak babasına inanmadığı için Allah Teâlâ ona 'o senin ailenden değildir' demiştir.²³⁰

Hz. Nûh'un yanlış bir istekte bulunduğu,²³¹ sonrasında da Allah tarafından itâb olunduğu ve onun da bu hatasından döndüğü ayetlerle sabittir.²³² Peki Hz. Nûh'un isteğinin arka planında nasıl bir sâik vardır? Oğlunun kafir olduğunu yakinen biliyor olmasına rağmen babalık içgüdüsüyle mi Allah'tan böyle bir talepte bulunmuştur; yoksa yaptığı bir hata mıydı? Râzî'nin bütün bunlara cevabı ictihâdi hata olduğu yönündedir. Ona göre Hz. Nûh'tan sadır olan zelle, oğlunun inancından habersiz olması, onu mü'min zannederek bu ictihadında yanılmasıdır. Râzî, Hz. Nuh'un sadece oğluna hitaben kendisini ancak imanının kurtarabileceğini anlatmasını²³³ da daha önce oğlunun kafir olduğunu bilmediğinin bir işareti olarak yorumlamıştır.²³⁴

3. İbrâhim (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Hz. İbrâhim Allah'a yürekten teslim olan,²³⁵ Allah'ın onu övgüsüne layık bulup dünya ve ahiret hayatında seçkin kıldığı,²³⁶ önder bir şahsiyet olarak Kur'an'da bahsettiği ulü'l-azm peygamberlerdendir.

Hz. İbrâhim'in masumiyetine karşı olanlar bazı Kur'an ayetlerinin zahiri manalarına tutunarak görüşlerine referans yapmışlar, onun ismeti aleyhine iddialar ileri sürmüşlerdir.

²³⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 46; çev. Ulus, *a.g.e.*, 48-51; Râzî, *el-Erbe'in*, 329-330; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 36-37.

²³¹ Hûd 11/46.

²³² Hûd 11/47.

²³³ Hûd 11/42-43.

²³⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 40. Benzer görüş için bk. İbn Hazm, *el-Fasl*, 4: 13.

²³⁵ el-Bakara 2/131.

²³⁶ el-Bakara 2/130; en-Nahl 16/120-122.

a) Yıldız, Ay ve Güneş'e İlahlık İsnadı

Yüce Allah'ın En'am suresinde Hz. İbrâhim hakkında yer verdiği bilgiye göre o "Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. "Rabbim budur." dedi. Yıldız batınca, "Batanları sevmem." dedi. Ayı doğarken görünce, "Rabbim budur." dedi. O da batınca, "Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırmış topluluklardan olurum." dedi. Güneşi doğarken görünce de, "Rabbim budur; zira bu daha büyük." dedi. O da batınca dedi ki: "Ey kavmim! ben, sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım."²³⁷

Hiz. İbrâhim'in ismetine itiraz edenler bu ayetlerde yer alan "هذا ربى / Rabbim budur" ifadesini görüşlerine delil getirmişlerdir. Onlar Hiz. İbrâhim'in bu sözleriyle gök cisimlerine (yıldız, ay, güneş) ilahlık atfettiğini söyleyerek günaha ve küfre düştüğünü iddia etmişlerdir.²³⁸

Râzî eserlerinde konu ile ilgili farklı görüşler ortaya koymuştur. Onun *İsmetü'l-enbiyâ* adlı eserinde konuya dair en doğru görüş diyerek yaptığı açıklamaya göre Hiz. İbrâhim'in "هذا ربى / Rabbim budur." şeklindeki yıldız, ay ve güneş ile ilgili ifadeleri bir haber verme, bildirme anlamında değildir. Onun ilgili sözleri tamamiyle itibar ve istidlal şeklindedir. O sebeptendir ki Allah Teâlâ bu sözlerinden ötürü onu kınamamış aksine överek yüceltmıştır. Onun söz konusu merhalelerden geçişi de şüpheden uzak bir imana sahip olması içindir.²³⁹ Râzî'nin buradaki ifadelerinden Hiz. İbrâhim'in yaptığı istidlalin kendisi için olduğu şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. Ancak onun *el-Erbe'in* ve *Mefâtihu'l-gayb* isimli tefsirindeki ifadelerine göre Hiz. İbrâhim ilgili sözleri sadece faraziye olarak, kavmiyle münazara esnasında onların yıldızlara dair olan inanışlarının batıl olduğunu ispat edebilmek için kullanmıştır. Hiz. İbrâhim'in bu sözleri (Rabbim budur) bahsedilen cisimlerin Rab olduğunu haber vermek için değil, nazar ve istidlal yöntemiyle yıldızlara tapanlarla muaraza etmek, tedrici olarak onların inançlarının yanlışlığını açığa çıkarmak içindir.²⁴⁰ Hiz. İbrâhim hasmının yıldızlara dair olan sözünü nakletmiş olmak gayesi ile, "Bu, benim Rabbim."

²³⁷ el-En'am 6/76-78.

²³⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 49; çev. Ulus, a.g.e., 52; Râzî, *el-Erbe'in*, 331.

²³⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 50; çev. Ulus, a.g.e., 54.

²⁴⁰ Râzî, *el-Erbe'in*, 331; *Mefâtihu'l-gayb*, 9: 526-527.

demiş, sonra da hasmının görüşünün batıl ve yanlış olduğunu gösteren “*Ben, böyle sönüp batanları sevmem.*”²⁴¹ sözünü söylemiştir. Hz. İbrâhim’in kavminin söyledikleri sözü onların kelimeleri ile Rabbim budur şeklinde ifade etmiş olması tekrar o söze dönüp onu iptal edebilmek, yanlışlığını açık olarak ortaya koyabilmek içindir.²⁴² Kavminin inançlarının yanlışlığını ortaya çıkarıp iptal etmek isteyen Hz. İbrâhim tedrici olarak onların delili dinlemelerine imkan verecek nazar’a dayalı istidlal yöntemini kullanmıştır. Muarız muhatablarının itikadlarının (Rab tasavvurlarının) bâtil olduğuna delil getirmek ve onların kendi sözünü dinlemelerini sağlamak için söz konusu “Rabbim budur” ifadelerini telaffuz etmiştir. O bu metodla hem putperest kavminin inançlarını çürütmüş, hem de hak dinin en temel ilkesi olan doğru bir ulûhiyyet inancının nasıl olması gerektiğini göstermiştir.²⁴³

Râzî bu görüşünün doğruluğuna itiraz edenlere karşı söz konusu ayetlerden sonra Allah’ın buyurduğu “*İşte kavmine karşı İbrâhim’e verdiğimiz hüccetimiz idi.*”²⁴⁴ ayetini delil getirmiştir. *İsmetü’l-enbiyâ*’da ki görüşünün aksine o burada ilgili ayetler hakkında itimad edilebilecek izah tarzının bu olduğunu belirtmiştir.²⁴⁵

b) Hz. İbrâhim’e Yalan İsnadı

1. Hz. İbrâhim’in Putları Kırması

Yüce Allah Enbiyâ suresinde Hz. İbrahim hakkında bir kıssa haber vermiştir. Bu kıssaya göre: “*Sonunda İbrâhim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı. Putperestler, "Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir." dediler. Bazıları, "İbrâhim denen bir gencin bunları diline doladığını işitmiştik." deyince "O halde, onu hemen insanların gözü*

²⁴¹ el-En’âm 6/76.

²⁴² Râzî, *el-Erbe’in*, 331; *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 526-527.

²⁴³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 526-527.

²⁴⁴ el-En’âm 6/83.

²⁴⁵ Râzî, *el-Erbe’in*, 331; *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 524-525. Zemahşerî’de bu konuda yukarıda Râzî’nin *İsmetü’l-enbiyâ*’daki görüşü olarak sunduğumuz ifadeler yer vermiş ancak “*Rabbim bana doğru yolu göstermezse.*” ve “*Ey kavmim! ben, sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.*” el-En’âm 6/77-78 ayetlerinden istidlalle Hz. İbrahim’in bu sözleri meramını güzelce ifade edebilmek maksadıyla kavmiyle muaraza esnasında kullanmış olduğu düşüncesini daha üstün görmüştür. bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri* 2: 680-681.

*önüne getirin, belki şahitlik ederler." dediler. İbrâhim getirilince "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?" dediler. İbrâhim, "Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!" diye cevap verdi.*²⁴⁶

Hiz. İbrâhim'in ismeti aleyhine bu ayetleri referans yapan grup, o putları kırmasına rağmen kavmine büyük putu kastederek "Hayır, onu şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!"²⁴⁷ sözleriyle yalan konuşmuştur. Bu sebeple de masum değildir iddiasında bulunmuştur.²⁴⁸

Fahreddin Râzî iddiaya konu olan Hiz. İbrâhim'in sözü hakkında söyleniş gerekçesi olarak farklı görüşler aktarmıştır. Bunlar;

a) Hiz. İbrâhim'in buradaki maksadı, kendisinin yaptığı fiili putların büyüklerine isnad etmek olmayıp, muarızlarını susturma ve maksadına ulaşmasını sağlayacak bir ta'riz²⁴⁹ uslubu ile bu işi kendisinin yaptığını pekiştirmektir.²⁵⁰

Buradaki anahtar cümle "Eğer konuşabilirlerse onlara sorun."²⁵¹ hitabıdır. Bu, şart içeren bir hitaptır. Putların konuşamayacağını bilen kavmi için Hiz. İbrâhim bu işin failinin kendisi olduğunu söz sanatı yaparak üstü kapalı bir ifadeyle onlara bildirmiştir.

b) Hiz. İbrâhim "Belki o büyükleri yapmıştır"²⁵² sözüyle fiili sebebe isnat etmek anlamını kastetmiş olabilir. Kafir kavminin büyük puta yapmış olduğu tazim Hiz. İbrâhim'i rahatsız edince o da putları kırmış ve bunu, bu işi yapmasına sebep olana nisbet etmiştir.

c) Hiz. İbrâhim büyükleri yapmıştır derken kendini kastetmiş olabilir. Çünkü insan putlardan büyüktür.²⁵³

²⁴⁶ el-Enbiyâ 21/58-63.

²⁴⁷ el-Enbiyâ 21/63.

²⁴⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 57; çev. Ulus, a.g.e., 63-64; Râzî, *el-Erbe'in*, 331.

²⁴⁹ Tâ'riz; Belâgat'ta beyan ilminin konusu olup söylenecek sözü üstün bir edebi yetenekle nükte(ince anlamlı, düşündürücü, zarif söz) yaparak manasından başka bir yöne çevirerek anlatma sanatına denir. bk. Tehânevî, *Keşşâfu ıstılâhât'il-fünûn*, 482; Nusrettin Bolelli, *Belâgat, -Beyân, Me'âni, Bedî İlimleri- Arap Edebiyatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 182.

²⁵⁰ Râzî, *el-Erbe'in*, 331; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 167.

²⁵¹ el-Enbiyâ 21/63.

²⁵² el-Enbiyâ 21/63.

²⁵³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 57-58; çev. Ulus, a.g.e., 64; Râzî, *el-Erbe'in*, 331; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 166-167.

Râzî bu üç görüşün reyci muhakkik alimlerden Zemahşerî'ye ait olduğunu nakleder.²⁵⁴

Bu konu hakkında diğer bir görüş de ismet taraftarı olan nakilcilerin görüşüdür. Bu gruba göre Hz. İbrâhim'in iddiaya konu olan sözü bir yalandır. Ancak yalan söylemek zâtı gereği bir kubuh (çirkin iş) değildir. Yüce Allah sırrı kendisinde solup açıklamadığı bir sebeple bu hususta Hz. İbrâhim'in yalan söylemesine mücade etmiştir.²⁵⁵

Bu grub görüşlerinin doğruluğuna Hz. Peygamber'e isnad edilen bir rivayeti delil getirmiştir. Ebu Hureyre'den nakledilen bu rivayete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: İbrâhim (a.s.) üç durum dışında herhangi bir şey için asla yalan söylememiştir. Müstesna olanlar şunlardır: Gerçekte hasta olmamasına rağmen "Ben rahatsızım." sözü, eşi Sâre için "Bu kız kardeşimdir." cümlesi ve "Hayır, bu işi onların şu büyüğü yaptı." cümlesidir.²⁵⁶

Râzî bu görüşe itiraz ederek, bu düşüncenin makul bir yanının olmadığını, yalanı peygambere isnad edenin kendisinin yalancı olduğunu ifade etmiştir. Râzî'ye göre bu grubun iddia ettiği gibi yalan söylemede bir maslahat söz konusu olup Allah'ın da buna müsaade etmesi caiz görülecek olsaydı, peygamberlerin Allah'tan haber verdikleri her hususta bunun mümkün görülmesi gerekirdi. Bu durum da şer'i hükümlere güveni ortadan kaldırır, onlar hakkında şüphenin meydana gelmesine sebep olur. Râzî'ye göre Hz. İbrâhim'in buradaki sözü iddia edildiği gibi yalan olmayıp reyci muhakkik alimlerin de ihtimal verdiği üzere tâ'rizli bir ifadedir.²⁵⁷

²⁵⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16: 167. Ayrıca bk. Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 4: 454-456.

²⁵⁵ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16: 167-168.

²⁵⁶ Tirmizî, "Tefsîrû'l-Kur'ân", 21. Bu hadisin bir başka varyantı da şu şekildedir. "Kıyamettekiler Hz. İbrahim'in şefaet etmesini isteyince o: "Ben üç kere yalan söyledim" demiştir." bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16: 168.

²⁵⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16: 168. Cürcânî de bu konuda Zemahşerî'nin görüşünü benimsemiştir. bk. Cürcânî, *el-Mevâkıf*, 3: 506. Kâdî Beyzâvî ise Hz. İbrahim'in burada söylemiş olduğu "Belki o büyükleri yapmıştır." sözünde ya istihza, veya fiili sebebe isnat etmek gibi bir anlamın kastedilmiş olabileceğini ifade etmiştir. bk. Kâdî Beyzâvî, *Tâvâli'u'l-envâr min metâli'ul-enzâr*, çev. İlyas Çelebi, Mahmut Çınar, *Kelam Metafizîği* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 226.

2. Hz. İbrâhim'in "Ben Hastayım" Sözünün Anlamı

Bu hususla ilgili Yüce Allah Saffât suresinde şöyle buyurmuştur:
“(İbrâhim) Yıldızlara şöyle bir baktı: “Ben hastayım.” dedi.”²⁵⁸

Hz. İbrâhim'in ismetine itiraz edenler bu ayetlerle ilgili olarak:

a) İlm-i nücûma (yıldız ilmi) bakmak, araştırmak bu şekilde bilgi sahibi olmaya çalışmak haramdır.

b) Hz. İbrâhim hasta değildi. O halde onun “Ben hastayım”. ifadeleri yalandır şeklinde iki iddia ileri sürmüştür.²⁵⁹

Râzî'nin bu iddiaya cevap olarak tefsirinde getirdiği açıklamaya göre, her hangi bir şahsın yıldızlardan birine belirli bir kuvvet atfettiğinde ve bu sebeple ondan belirli bir fayda geleceğine inandığı takdirde ilmi nücûm batıl olmaz.²⁶⁰ Bu sebeple de Hz. İbrâhim'in yıldızlara bakması iddia edildiği gibi günah değildir. Hz. İbrâhim'in “Ben hastayım.” sözü de insanın ya bedeninde ya da kalbinde mutlaka bir rahatsızlığın olmasından mütevellit ta‘rizli bir ifadedir.²⁶¹

Râzî'nin bu konudaki diğer açıklamaları şu şekildedir:

a) Allah aralarında özel bir bağ bulunan varlıklar yaratabileceği gibi, kainatta çok özel varlıklar da yaratabilir. Sünnetullah'a göre O, yarattıklarında bir takım hususi güçler meydana getirmiş ve onları kainatta başka olayların vuku'una sebepler kılmıştır. Böyle bir ilişki söz konusu olduğundan yıldızlara bakmanın, onların prensipleriyle hareket etmenin mutlak manada haram olmadığı açıktır.²⁶²

b) Hz. İbrâhim'in yıldızlara bakması, Allah'ın birliğini ve kudretini istidlal ve de sanatını tanımak içindir. Bu durum söz konusu edildiği gibi onun için bir günah olmayıp, aksine yıldızlara bakıp Allah'ın tevhidine dair istidlal yapması en büyük itaattir ve o bundan dolayı övgüye mazhar olmuştur.²⁶³ Yıldızları incelemenin sonrasındaki hasta hükmüne gelince, muhtemelen Allah Teâlâ ona “falan yıldız doğduğunda sen hasta olacaksın” haberini vermiş olabilir veya Hz.

²⁵⁸ es-Saffât 37/88-89.

²⁵⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 58; çev. Ulus, *a.g.e.*, 65; Râzî, *el-Erbe'in*, 331-332; *Mefâtihu'l-gayb*, 18: 616.

²⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18: 617.

²⁶¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 18: 617

²⁶² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 59; çev. Ulus, *a.g.e.*, 66.

²⁶³ Râzî, *el-Erbe'in*, 332.

İbrâhim söz konusu ifadesiyle gelecek zamanda hasta olacağı anlamını kastetmiştir.²⁶⁴

c) Hz. İbrâhim ben hastayım sözünü kavminin küfür ve şirk üzere olmalarına ve bunda diretmelerine üzüldüğünden, ‘kalbim hastadır, hüznüldür’ anlamında söylemiştir.²⁶⁵

Râzî yine bu konuda ileri sürülmüş olan, ‘Hz. İbrâhim’in gök cisimlerine (yıldız, Ay, Güneş) bakmasının sebebi Allah’ı tanımak istemesidir. Onun hastayım demesi de bu durumla ilgili mecazi manada bir hastalıktır. Çünkü o bu duruma tam vakıf olamamıştır’ şeklindeki bir düşüncüyü de doğru bulmamaktadır.

Ona göre Kur’an’da geçen “*Kuşkusuz İbrâhim Nuh'un yolunu izleyenlerdendi. O, tertemiz bir kalple Rabbine yönelmişti. Babasına ve halkına, "Siz neye tapıyorsunuz?" demişti; Allah'tan başka birtakım düzmece tanrılar mı edinmek istiyorsunuz?*”²⁶⁶ şeklindeki ayetlerin iddia edilenin aksine Hz. İbrâhim’in kalbinin şüpheden uzak olduğuna ve onun Allah’ı yakînen tanıdığına delildir.²⁶⁷

c) Hz. İbrâhim’in Nemrud Kaşısındaki Tutumunun Eleştirisi

Bu iddiaya mesned edilen ayetler şu şekildedir: “*Allah'ın kendisine verdiği iktidara dayanarak İbrâhim ile Rabbi hakkında tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrâhim "Rabbim hayat veren ve öldürenidir" deyince o, "Hayat veren ve öldüren benim" dedi. İbrâhim "Allah güneş'i doğudan getirmektedir, hadi sen de onu batıdan getir." dedi. Bunun üzerine inkarcı ne diyeceğini bilemedi. Allah zalimler topluluğuna rehberlik etmez.*”²⁶⁸

Hz. İbrâhim’in masumiyetine karşı olanlar bu ayetle ilgili olarak, ilahlık iddiasında bulunan Nemrut’a Hz. İbrâhim: “*Rabbim hayat veren ve öldürenidir.*”²⁶⁹ deyince muârizı; “*Ben de hayat verir ve öldürürüm.*”²⁷⁰ diyerek karşılık vermiştir. Buna müteakiben Hz. İbrâhim ona “*Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi (mademki ilahlık iddia ediyorsun) sen de onu batıdan*

²⁶⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 59; çev. Ulus, a.g.e., 65; Râzî, *el-Erbe'in*, 332.

²⁶⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 59; çev. Ulus, a.g.e., 66-67; Râzî, *el-Erbe'in*, 332; *Mefâtihu'l-gayb*, 18: 617.

²⁶⁶ es-Saffât 37/83-85.

²⁶⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 58-59. çev. Ulus, a.g.e., 65.

²⁶⁸ el-Bakara 2/258.

²⁶⁹ el-Bakara 2/258.

²⁷⁰ el-Bakara 2/258.

getir.”²⁷¹ sözüyle itiraz etmiştir. Hz. İbrâhim muarızının ilk iddiasına karşılık veremediği için münazarayı başka mecraya çekmiştir. Bu onun Nemrut’un ilk iddiasına karşı cevap vermede aciz olduğunu göstermektedir. Onun yapması gereken kafirin ilk iddiasını geçersiz kılmak, bu şüpheyi izâle etmektir. Ama o bundan yüz çevirerek büyük günah işlemiştir.²⁷²

İddia edildiği gibi İbrâhim (a.s.) bir delilden başka bir delile mi geçmiştir, yoksa aynı delili açıklamak için başka misal mi getirmiştir? Masumiyeti savunanlar bu durum hakkında farklı görüşlere sahiptir.

Zemahşerî ve Mâtürîdî farklı delil kullanılmasını caiz görür. Zemahşerî’ye göre İbrâhim’in (a.s.) ilk ortaya koymuş olduğu delil gayet bedîhi ve asgari ölçüde akli bulunan insan için dahi gayet açık idi. Ancak Nemrut’un bu ilk delile vermiş olduğu ahmakça cevap onu muarızını tamamen susturabileceği bir başka delile yöneltmiştir ki sonunda Hz. İbrâhim maksadına ulaşmıştır. Bu durum bir delilden başka bir delile geçmenin caiz olduğuna örnek teşkil eder.²⁷³

Mâtürîdî’ye göre de Hz. İbrâhim Nemrut’la münazarasında bir delilden başka bir delile geçiş yapmıştır. Ancak bunu iddia edildiği gibi ilk delile cevap vermekten aciz olması dolayısıyla yapmamıştır. Hz. İbrâhim, mensuplarını kandırma ve onların nezdinde itibarını korumak gayesiyle hareket eden Nemrut’un acizini daha açık bir şekilde ortaya koymak için farklı bir delile geçiş yapmıştır. Sonuçta Nemrut’un söz konusu olan iki işten birisini yapmaktan aciz olması diğerini de yapmaktan aciz olduğunu ortaya çıkarır.²⁷⁴

Bu konuda Râzî’nin de daha muteber gördüğü ve müddei’nin bir delilden başka bir delile geçmesini caiz görmeyen gruba göre İbrâhim (a.s.) farklı deliller değil, farklı örnekler kullanmıştır. Hz. İbrâhim aynı delili farklı misallerle açıklayarak, diriltme ve öldürme olayından güneşin doğuşu ve batışı olayına geçmiştir. Böylece enfûsi deliller grubundan olan hayat ve ölümü, afâki deliller grubundan olan güneşin hallerini örnek olarak vermiştir. Verdiği örneklerin ikisi de Allâh’ın yegane kadir-i mutlak olduğunu ispata yönelik olduğundan, burada

²⁷¹ el-Bakara 2/258.

²⁷² Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 60; çev. Ulus, *a.g.e.*, 67-68; Râzî, *el-Erbe’in*, 332; *Mefâtihu’l-gayb*, 5: 444.

²⁷³ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 1: 805.

²⁷⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 2: 192.

onun yaptığı başka bir delile geçmek değil, bir misalden başka bir misale geçmektir. Bunu da ilk örneğe cevap vermekten aciz olduğu için değil, muhatabının ilk örneği anlamadığı, ilk önermesine karşılık Nemrut'un iki adam çağırıp bunlardan birini öldürüp sonra da: "İşte, ben de diriltiyor ve öldürüyorum." diyerek karşılık vermesi üzerine,²⁷⁵ delilinin daha açık olması için yapmıştır.²⁷⁶

Burada şu hususu ifade etmek gerekir ki, Râzî her ne kadar bu görüşü daha muteber görse de tefsirlerde geçen bu olayın gerçek olmadığını belirtmiştir. Ona göre Hz. İbrâhim diriltme ve öldürme olayının hakikatini anlattığından akıllı bir kimsenin onun bu iddiasına bu şekilde bir şekilde cevap vermesi mümkün değildir.²⁷⁷

Râzî, Hz. İbrâhim'in "*Rabbim hayat veren ve öldürenidir.*"²⁷⁸ sözünü bir soruya istinaden verilmiş bir cevap olarak düşünmektedir.²⁷⁹ Ona göre Hz. İbrâhim'in bu ifadesi Firavun ile Hz. Mûsa arasında geçen diyalogla benzer temaları taşımaktadır. Söz konusu diyaloga göre Hz. Mûsa Firavun'a: "*Muhakkak ki biz alemlerin rabbinin elçileriyiz.*"²⁸⁰ dediği zaman Firavun ona: "*Alemlerin rabbi nedir?*"²⁸¹ diyerek cevap vermiştir. Bunun ardından Hz. Mûsa ona: "*Rabbim göklerin ve yerin ve ikisi arasında mevcut olan her şeyin rabbidir.*"²⁸² şeklinde cevap vermiştir. Râzî burada da Nemrut'un böyle bir sual sormuş olmasına ihtimal verip sorunun hafzedilmiş olduğunu düşünmektedir.²⁸³

d) Hz. İbrâhim'e Allah'ın Kudreti Hakkında Şüphe İsnadı

Bakara suresinde yer alan ayete göre "*Bir zamanlar İbrâhim: "Ey Rabbim! Ölüye nasıl hayat verdiğini bana göster!" demişti. Allah da yoksa*

²⁷⁵ Rivayet olunduğuna göre Hz. İbrahim'in bu sözüne karşılık Nemrut huzuruna iki adam getirtmiş, birisini öldürüp diğerinin yaşamasına müsaade etmiştir. Sonra 'İşte, ben de diriltiyor ve öldürüyorum' diyerek İbrâhim'e (a.s.) itiraz etmiştir. bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2: 192; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 442.

²⁷⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 60; çev. Ulus, a.g.e., 68-69; Râzî, *el-Erbe'in*, 332; *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 444.

²⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 442.

²⁷⁸ el-Bakara 2/258.

²⁷⁹ İmam Mâtürîdî'nin görüşüde bu şekildedir. bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2: 192.

²⁸⁰ 20/47; eş-Şu'ârâ 26/16.

²⁸¹ Tâ-Hâ 20/47; eş-Şu'ârâ 26/23.

²⁸² eş-Şu'ârâ 26/24.

²⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 440.

*inanmıyor musun? diye sormuştu da; İbrâhim cevaben: “Hayır, ama görmeme izin ver ki, kalbim tamamen yatışsın.” (itmi’nan bulsun) demişti.”*²⁸⁴

Hız. İbrâhim’in ismetine itiraz edenler bu ayetten hareketle Hız. İbrâhim’in Rabbine münacatındaki söz konusu ifadeleri onun ölüleri diriltme hususunda Allah’ın kudretine tam olarak inanmadığını ve kendisinde bu konuda bir şüphenin varlığını ortaya koymaktadır iddiasında bulunmuştur.²⁸⁵

Fahredden er-Râzî’nin bu konuda eserlerinde farklı görüşleri vardır. Bunun yanı sıra o ayette yer alan ‘kalbim tam bir itminan duysun’ ifadesinin ayette belli bir şeyle kayıtlı olmadığını, bunun imanın dışında da farklı anlamlara tevیل edilebileceğini belirtmiştir.²⁸⁶

Râzî bu konuda eserlerinde şu düşüncelere yer verir ve konuyu farklı şekillerde yorumlar:

a) Hız. İbrâhim’in bu isteğinin altında yatan düşüncesi ahirette asi olan evlatları için şefaât hakkına sahip olup olamayacağını öğrenebilmektir. Evlatlarına karşı müşfik bir baba olan Hız. İbrâhim, evlatlarının çoğunun asi olduğunu görünce “Eğer ben asiler için şefaâtçi isem şefaâtim kıyamet günün kabul edilecek mi?” diye düşündü ve Allah Teâlâ’dan dünyada ölülerin diriltilmesini istedi. Yüce Allah ona: “*Yoksa bu hususta kudretine inanmıyor musun?*”²⁸⁷ deyince, o “Elbette inanıyorum; ancak Muhammed’in (a.s.) ümmeti hakkında şefaâtim kabul edilecek mi diye kalbimin itminan bulmasını istiyorum” dedi.²⁸⁸

b) Hız. İbrâhim’in Allah’tan istediği bu hususun gerekçesi, kavminin Allah’ın kudretini müşahede etmelerini temin edebilmek ve bu sayede kalplerindeki inkarın yok olmasını sağlamaktır.²⁸⁹

c) Hız. İbrâhim’in söz konusu talebinin vahiy geldiği esnada vuku bulmuş olması mümkündür. Çünkü toplumların peygamberlerini tanımada mucizeye ihtiyaç duymaları gibi o da kendi peygamberliğini tanımak için böyle bir mucizeye ihtiyaç duymuştur. Melek, Hız. İbrâhim’e gelerek, ona Allah Teâlâ’nın

²⁸⁴ el-Bakara 2/260.

²⁸⁵ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 62; çev. Ulus, a.g.e., 71-72; Râzî, *el-Erbe’in*, 333.

²⁸⁶ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 66; çev. Ulus, a.g.e., 77.

²⁸⁷ el-Bakara 2/260.

²⁸⁸ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 65; çev. Ulus, a.g.e., 76-77.

²⁸⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 5: 465.

kendisini insanlara elçi olarak göndereceğini bildirince, Hz. İbrâhim bir mucize talebinde bulunarak, *"Ya Rabbi, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster."*²⁹⁰ demiş, Allah da: *"İnanmadın mı yoksa?"*²⁹¹ deyince, o da, 'inandım, fakat gelen zatın kovulmuş şeytan değil, kerim bir melek olduğuna, kalbim tam bir itminan duysun diye' demiştir.²⁹²

d) Bu ayetler de Allah'ın: *"Yoksa inanmıyor musun"*²⁹³ hitabına Hz. İbrâhim'in verdiği cevabındaki maksadı, akıl yürütme/istidlal ile elde edilen bilginin yanında zaruri ilme de sahip olmak istemesidir.

e) Akıl yürütme/istidlâlî olan ilim şüphe barındırabilir, ancak zaruri ilimde şüphe olmaz. Hz. İbrâhim bu talebiyle kendisinde şek ve şüphenin olmayacağı, kalbinin tam bir şekilde istikrara kavuşacağı zaruri ilmi talepte bulunmuştur.²⁹⁴

f) Bu olayın Hz. İbrâhim'in risalet öncesi döneminde meydana gelmiş olması mümkündür. Bu dönemde Hz. İbrâhim Allah'ı tanıma konusunda istidlal yükümlüsü olunca aynı şekilde ahiret (mead) konusunda da kendisine istidlal vacip oldu ve o da böyle bir talepte bulundu.²⁹⁵

e) Hz. İbrahim'in Putperest Babası İçin Mağfîret İsteği

Kur'an-ı Kerim'in bu hususta bildirdiğine göre: *(Babası) "Ey İbrâhim! Sen benim tanrılarımın yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, andolsun seni taşta tutarım; şimdi uzun bir süre benden uzak dur!" dedi. İbrâhim şöyle dedi: "Esen kal! Rabbimden senin için mağfîret dileyeceğim..."*²⁹⁶ *"Babamı da bağışla;*

²⁹⁰ el-Bakara 2/260.

²⁹¹ el-Bakara 2/260.

²⁹² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 63; çev. Ulus, *a.g.e.*, 73; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 465. Râzî'nin bu konuda *el-Erbe'in*'de ki yorumu buradakinden farklıdır. O buradaki yorumunda Hz. İbrahim'in ölüleri Allah'tan diriltmesini istediğini ifade ederken, *el-Erbe'in*'de bunu Cebrail'den talep ettiği şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Onun bu yorumuna göre Hz. İbrahim Cebrail'in Allah tarafından kendisine gönderilmiş bir elçi olduğunu ispat etmesi için ölüleri diriltme suretiyle bir mucize göstermesini istemiştir. bk. Râzî, *el-Erbe'in*, 333.

²⁹³ el-Bakara 2/260.

²⁹⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 464-466; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 1: 810. Râzî'nin ifade ettiğine göre bu Kelam ehlinin görüşüdür.

²⁹⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 62-63; çev. Ulus, *a.g.e.*, 72. Râzî burada ihtimal olarak yer verdiği bu düşüncüyü tefsirinde cahilce ileri sürülen ve küfüre sebep olan bir anlayış olarak ifade etmiştir. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 466-467) Bu konudaki diğer yorumlar için bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 62-66; *el-Erbe'in*, 333; *Mefâtihu'l-gayb*, 5: 464-466.

²⁹⁶ Meryem 19/47

kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu.”²⁹⁷ “İbrâhim’de ve ona uyanlarda size güzel bir örneklik vardır... Ancak İbrâhim’in, babasına "Hiç şüphelen olmasın bağışlanman için dua edeceğim, ama Allah’tan sana geleceklere karşı yapabileceğim bir şey de yoktur" demesi başka...”²⁹⁸

Hiz. İbrâhim’in masum olduğunu kabul etmeyenler bu ayetlerle ilgili olarak “İbrâhim (a.s.) babası için mağfiret talebinde bulundu. Oysa babası kafir idi. Kafir için af istemek caiz değildir” iddiasında bulunmuştur.²⁹⁹

Fahreddin Râzî bu iddiaya cevap olarak farklı ihtimaller öne sürmüştür. Ona göre:

a) “Peygamber ve iman edenlere müşrikler için mağfiret dilemek yakışmaz.”³⁰⁰ ayetindeki “لِّلنَّبِيِّ” (peygamber) lafzı bir fıkıh usulü kaidesince (ال) harfi tarifli (marife/belirli) gelen tekil isim olduğundan peygamberlerin umumuna teşmil edilemez. Bu sebeple ayetten çıkarılan Hiz. İbrâhim’in babası için mağfiret istemesinin günah olduğu şeklindeki hüküm doğru değildir.³⁰¹

b) Allah’ın kafirleri cezalandıracağına dair hükmü vahyi bir bilgidir. Belki Hiz. İbrâhim’e bu konuda bir yasaklama söz konusu olmamıştır. Kendi şeriatında böyle bir bilginin olmamasından dolayı da o babası için böyle bir talepte bulunmuş olabilir.³⁰² Râzî bu açıklamasıyla Hiz. İbrâhim’in bilmediği bir şeyden dolayı sorumlu tutulmasını ve kınanmasını doğru bulmamaktadır.

c) Hiz. İbrâhim babasının iman edeceğine dair ümitli olduğu için böyle bir talepte bulunmuştur. Ancak babasının Allah’ın düşmanı olduğunu yakinen anladığında ondan uzaklaşmıştır.³⁰³ Onun söz konusu davranışından müslümanların men edilmesi³⁰⁴ fiilin günah olmasını gerektirmez. Bu durum tıpkı

²⁹⁷ eş-Şu‘arâ 26/86.

²⁹⁸ el-Mümtehine 60/4.

²⁹⁹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 66; çev. Ulus, a.g.e., 77-78; Râzî, *el-Erbe’in*, 333; *Mefâtihu’l-gayb*, 12: 205; 14:31; 15: 363-364.

³⁰⁰ et-Tevbe 9/113.

³⁰¹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 67; çev. Ulus, a.g.e., 79-80.

³⁰² Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 67: çev. Ulus, a.g.e., 79; Râzî, *el-Erbe’in*, 333; *Mefâtihu’l-gayb*, 14: 32; 15: 364.

³⁰³ et-Tevbe 9/114.

³⁰⁴ el-Mümtehine 60/4.

peygamberimize mahsus, onun için mübah ve helal olan bazı davranışların bizim için örnek olmamasına benzer bir durumdur.³⁰⁵

d) Hz. İbrâhim'in babası için istiğfar talebi evla olanın terki veya "hasenatü'l-ebrâr seyyiatü'l-mukarrebîn" (iyi kimselerin hasenatı Hakka daha yakın olanların seyyiatlarıdır) kabilinden bir ifadedir.³⁰⁶

f) Hz. İbrâhim'in Tevbesi

"Bizi müslümanlardan eyle ve tevbemizi kabul et."³⁰⁷ Hz. İbrâhim'in ismetini kabul etmeyenlerin bu ayetten hareketle çıkardıkları sonuca göre tevbe ancak işlenmiş bir günah sebebiyle söz konusu olabilir. Şayet onun önceden günahı bulunmasaydı tevbe talep etmesi, imkansız bir şeyi talep etmesi anlamına gelirdi. Bu gruba göre Hz. İbrâhim'in tevbesi 'tahsil-i hâsıl' (var olan bir şeyi elde etmek) nevinden bir istek de değildir. Çünkü onun kendisi ve oğulları için putlardan sakınmak istemesi³⁰⁸ bu ihtimali dışarıda bırakmaktadır. Yine onun "Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur."³⁰⁹ şeklindeki duası daha önce işlemiş olduğu bir hata yüzünden tevbe ettiğini, bu konuda affedilip affedilmediğini bilmediğine işaret etmektedir.³¹⁰

Râzî'ye göre "Bizi müslüman kıl"³¹¹ diyerek Hz. İbrâhim'in yaptığı dua mevcut halin devamına yönelik bir istektir. Râzî, ayetteki ifadelerin lafzi anlamının dışında bir manaya hamledilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanında o, Hz. İbrâhim'in isteğinin 'tahsil-i hâsıl' (var olan bir şeyi elde etmek) anlamına geldiğini ancak bunun batıl bir istek olmadığını belirtmiştir. Onun bu konudaki açıklamasına göre, İslam kalpte bulunan bir araz olup iki zamanda devam etmez. Hz. İbrâhim'in "İkimizi sana teslim olanlardan kıl."³¹² sözü 'bu araz (İslam) halini gelecek zamanda da bizde devamlı yarat' anlamına gelir. Hz. İbrâhim'in bunu talep etmesindeki maksadı Allah'ın "İmanlarına iman katmaları

³⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15: 365.

³⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15: 365.

³⁰⁷ el-Bakara 2/128.

³⁰⁸ İbrâhim 14/35.

³⁰⁹ eş-Şu'arâ 26/82.

³¹⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 68; çev. Ulus, *a.g.e.*, 80-81; Râzî, *el-Erbe'in*, 334; *Mefâtihu'l-gayb*, 3: 467.

³¹¹ el-Bakara 2/128.

³¹² el-Bakara 2/128.

için...”³¹³ ve “Doğru yolda olanların Allah imanlarını pekiştirir.”³¹⁴ ayetlerinde olduğu gibi tasdiklerinin artmasını, insanlık gereği içerlerinde peyda olabilecek çekişmelere karşılık Allah’ın takdirine tam bir teslimiyet arzusunda olma isteğidir.³¹⁵

Bunun yanında Râzî’ye göre Hz. İbrâhim’in tevbesini ‘günahlardan korunmaya daha fazla dikkat göstermek, bu konuda azimli ve kararlı olmayı istemek’ şeklinde tevil etmek de mümkündür. Veya Hz. İbrâhim her ne kadar dikkatli olsa da sehven veya evla olanı terk etmek kabilinden olan bir hatasından dolayı tevbe etmiş olabilir.³¹⁶

Hz. İbrâhim’in ismetine itiraz edenlerin onun, kendisi ve oğullarının putlardan uzak olmak yönündeki isteğine³¹⁷ yükledikleri zahiri manayı da kabul etmeyen Râzî, ümmetin peygamberlerin küfre düşmeyeceği hususunda icma ettiğini belirterek itiraz sahiplerinin bu konudaki görüşlerinin geçersiz olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Hz. İbrâhim’in söz konusu duasındaki maksadı İslam’ın devamlı olması hususunda olduğu gibi bu hususta da mevcut tutumunun (putlara

³¹³ el-Fetih 48/4.

³¹⁴ Muhammed 47/17.

³¹⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 3: 459-460; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 1: 266.

³¹⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 3: 467-468. Hz. İbrâhim’in “*Tövbemizi kabul et*” (el-Bakara 2/128) şeklindeki nidâsına Mâtürîdî farklı bir açıklama getirerek, ayette sebebi belirtilmeksizin yapılan tövbenin, Hz. İbrâhim’in bilmeden işlemiş olabileceği bir hataya binâen bir talep olduğunu ve bu şekilde de kasıtsız işlenen bir hatanın sorumluluk gerektireceğini belirtmiştir. bk. Mâtürîdî, *Te’vilât*, 1: 273. İmam Mâtürîdî hatâen adam öldürme hususunda Şârî Teâlâ’nın kitabında kefarete cezası düzenlemiş olmasını (en-Nisa, 4/92) hata yoluya işlenen fiillere cezanın terettüp edeceğine dair delil getirmiştir. O, Kur’an’da yer alan “ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا / او اخطانا / *Rabbimiz eğer unutursak ve hataya düşersek bizi sorumlu tutma.*” (el-Bakara, 2/286) ayetinin yorumunda ‘istiğfarda aslolan bağışlanma dileğidir’ diyerek eğer hata ve unutma için azap câiz olmayıp, hata ve unutma yoluyla günah işleyen kimse bağışlanmış olsaydı, insanın yapacağı şeyin Allah’ın lütfettiği nimete şükretmek olacağını ifade etmiştir. Buna mukabil olarak bağışlanma isteğindeki talepte, ilahi nimetin gizlenmesi ve imtihan ilkesinin iptal edilmesi gibi bir durumun söz konusu olduğunu belirtmiştir. Mâtürîdî, Hz. Peygamberin “*Ümmetimden hata, unutma ve zorlama altında yaptıkları günahların sorumluluğu kaldırılmıştır.*” (İbn Mâce, “Talak,” 16) mealindeki hadisin de sebep-i vurudunun o günkü durumla ilgili olduğunu ileri sürerek bu hadisin genele teşmil edilemeyeceğini öne sürmüştür. bk. Mâtürîdî, *Te’vilât*, 2: 260. Bu konuda İtazî düşüncenin görüşü ‘bizi müslümanlardan eyle’ sözüyle Hz. İbrâhim’in kasdı ihlasımızı ve sana olan itaatımızı artır anlamında bir istektir. Onun tövbesinin anlamı ise kabul ettikleri ‘teneffür unsuru bulunmayan küçük günahlar peygamberler için caizdir’ görüşlerine binaen, Hz. İbrâhim ya işlemiş olduğu küçük günahlar sebebiyle tevbe etmiştir veya daha sonra gelecek olan zürriyyetinin yapacakları tevbe için böyle bir istekte bulunmuş olduğudur. bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 1: 512-514; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 3: 467.

³¹⁷ İbrâhim 14/35.

tapmama) devam etmesi arzusunda olmasıdır. Ona göre Hz. İbrâhim tevazu içerisinde bu konuda Allah'ın fazlına olan ihtiyacını ortaya koymak için böyle bir münacatta bulunmuştur.³¹⁸

Hz. İbrâhim'in hesap günündeki bağışlanma isteğine³¹⁹ gelince bu konuda Râzî, Zemahşerî'nin ifade ettiği “İbrâhim (a.s.) bu duayı ümmetine dua edilmesini öğretmek için zikretmiştir” şeklindeki görüşünü Hz. İbrâhim'in kendisini yalana götürebileceği düşüncesinden dolayı doğru bulmamıştır. Yine o bu duadan maksadın ‘Hz. İbrâhim'in kendisinin değil de diğer mü'minlerin bağışlanması isteğidir’ şeklindeki İtizâlî görüşü, metinde istekte bulunanın Hz. İbrâhim'in bizzat kendisi olduğundan ve bu ifadenin metnin anlam bütünlüğünü bozacağından muteber bir görüş olarak kabul etmemektedir.³²⁰

Râzî Hz. İbrâhim'in ahiretteki bağışlanma isteğinin gerekçesi olarak söylenebilecek en sağlıklı görüşün, onun evla olanı terk etmesi sebebiyle olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ona göre evla olanı terk etmek peygamberler için caizdir.³²¹

g) Hz. İbrâhim'in Duası

“Beni, oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.”³²² Hz. İbrâhim'in ismetine karşı olanlar bu ayetle ilgili bazı iddialar ileri sürmüşlerdir. Hz. İbrâhim Allah Teâlâ'dan oğullarını putlara tapınmaktan uzak tutmasını istemiştir. Onun isteğine rağmen soyundan olan Kureyş kafirleri putlara tapmıştır. Bu duasının reddedildiği anlamına gelir ve makamını alçaltan bir durumdur.³²³

Râzî ise bu konuda iki farklı açıklamada bulunmuştur. Bunların ilki, onun ayetteki ‘oğullarım’ şeklindeki genel ifadeyi özele indirgemek suretiyle yaptığı açıklamadır. Bu durumda ona göre Hz. İbrâhim'in bu duası onun evladından (soyundan) mü'min olanlara hastır. Bunun delili Hz. İbrâhim'in bir sonraki ayette

³¹⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 68; çev. Ulus, *a.g.e.*, 81; Râzî, *el-Erbe'in*, 334; *Mefâtihu'l-gayb*, 14: 21.

³¹⁹ eş-Şu'arâ 26/82.

³²⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17: 342.

³²¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17: 341-342.

³²² İbrâhim 14/ 35.

³²³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 68; çev. Ulus, *a.g.e.*, 81; Râzî, *el-Erbe'in*, 334; *Mefâtihu'l-gayb*, 14: 20.

ifade ettiği “*Kim bana uyarsa, işte o bendendir.*”³²⁴ ifadeleridir. Bu, dini hususta ona uymayanın ondan olmadığı anlamını ifade eder. Bunun bir benzeri Allah Teâlâ’nın kendisine inanmayan kafir oğlu için merhamet isteyen Nuh’a “*Ey Nûh! O katiyyen senin ailenden değildir. Çünkü o(nun işlediği) sâlih olmayan bir iştir.*”³²⁵ sözüdür.³²⁶

Râzî’nin bu konudaki diğer görüşüne göre Hz. İbrâhim’in söz konusu duası, umûmî manada kabul edilse dahi Hak Teâlâ onun duasına bir kısım soyu için icabet etmiş bir kısmı için de etmemiş olabilir. Bunda peygamberin makamını alçaltan bir durum söz konusu değildir.³²⁷

h) Hz. İbrâhim’in Lût’un (a.s.) Kavmine Gönderilen Meleklerle Mücadelesi

Hz. İbrâhim’in masumiyeti aleyhine ileri sürülen son iddia onun Hz. Lût’un kavmini helak etmek için gelen meleklerle karşı takındığı tutumla ilgilidir.³²⁸ Görüşlerine ilgili ayette yer alan ve meleklerin İbrâhim’e: “*Bizimle mücadeleden vazgeç.*”³²⁹ şeklindeki ikazlarını dayanak yapan ismet karşıtı grup onun yaptığının caiz olmadığını ve bu davranışıyla hata işlediğini iddia etmişlerdir.³³⁰

Râzî bu iddianın temelsiz olduğunu ifade etmiştir. Ona göre iddiaya konu olan bu ayetlerde Allah Teâlâ Hz. İbrâhim’in meleklerle söz konusu mücadelesinin sebebinin “*Ama orada Lût da yaşıyor!*”³³¹ ifadeleriyle Hz. Lût’un onların içlerinde bulunması olduğunu haber vermiştir. Akabinde ise “*İbrâhim, gerçekten hoşgörülü, yumuşak kalpli ve kendini Allah'a adanmış bir kimse idi.*”³³² şeklinde elçisinin medhine layık olan vasıflarını zikretmiştir. Buna rağmen,

³²⁴ İbrâhim 14/ 36.

³²⁵ Hûd 11/45-46.

³²⁶ Râzî, *el-Erbe’în*, 334; *Mefâtihu’l-gayb*, 14: 21.

³²⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 14: 21.

³²⁸ Hûd 11/74.

³²⁹ Hûd 11/76.

³³⁰ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 69; çev. Ulus, *a.g.e.*, 82; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 13: 77.

³³¹ el-Ankebût 32.

³³² Hûd 11/75.

Allah'ın bu şekilde övgüyle bahsettiği kişinin yaptığı günah olduğunu iddia etmek aslında böyle bir iddiada bulunanın hata yaptığını ortaya koyar.³³³

4. Yakûb (a.s.) ve İsmet sıfatı

Yakûb (a.s.) Hz. İbrâhim'in soyundan olup, onun Sâre adlı eşinden dünyaya gelen Hz. İshak'ın oğludur.³³⁴ Allah'ın hikmet ve nübüvvetle şerefleştirdiği,³³⁵ hakkında medhine layık olduğuna dair³³⁶ Kur'an'da haber verdiği, insanları Allah'ın yoluna çağırır³³⁷ kutlu nebilerden birisidir.

Hz. Yakûb'un ismetine karşı olanlar onun aleyhine bazı iddialar ileri sürmüşler, bahse konu olan bu tutumlarının ismetine zarar verdiğini iddia etmişlerdir.

Bu grubun iddialarının temelinde Hz. Yakûb'un, oğullarından biri olan Hz. Yûsuf'u diğer oğullarına üstün tutması vardır. Onlar bu şekilde Hz. Yakûb'un hata ettiğini belirtmişlerdir. Bu grubun öne sürdüğü iddiaları ortaya koyan Râzî bu iddialara tek tek cevap verir.

a) Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'a Olan Sevgisi

*"Hani kardeşleri demişlerdi ki: "Yûsuf'la kardeşi babamıza bizden daha sevgilidir. Halbuki bizim sayımız daha çok. Şüphesiz ki babamız apaçık bir yanılğı içindedir."*³³⁸

İddia sahiplerine göre Hz. Yakûb kardeşlerinin nefretine sebep olacağını bildiği halde Yûsuf'u onlara tercih etmiş, onlara göstermediği sevgi ve yakınlığı Yûsuf'a göstermiştir. Bu davranışıyla kardeşlerinin Yûsuf'u öldürmeyi dahi düşündükleri bir mefsedete sebebiyet vermiştir. Peygamber olan birinin evlatları arasında bu şekilde ayırım yapması onun açıkça haksızlık yaptığını ortaya koyar. Bu onun masum olmadığına dair delildir.³³⁹

³³³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 69; çev. Ulus, a.g.e., 82; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 75.

³³⁴ el-En'âm 6/84; Hûd 11/71.

³³⁵ el-En'âm 6/84;

³³⁶ el-Enbiyâ 21/72; Sâd 38/45-46.

³³⁷ el-Enbiyâ 21/73.

³³⁸ Yûsuf 12/8.

³³⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 71; çev. Ulus, a.g.e., 84; Râzî, *el-Erbe'in*, 334; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 169.

Fahreddin Râzî'ye göre Hz. Yakûb'un oğulları arasında genel olarak haksız bir tutum içerisinde olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Onun Yûsuf'a karşı diğerlerine nazaran maddi bakımdan bir ayrıcalıkta bulunmadığı sadece onu diğerlerinden sevgi ve kurbiyyet hususunda üstün tuttuğu ortadadır. Bunu engellemeye beşerin gücü yetmeyeceği için de bu konuda Hz. Yakûb'un mazur görülmesi gerekir.³⁴⁰

Râzî'ye göre Hz. Yakûb'un oğlunu sevmesinin mefsedete sebep olacağını kesin olarak bildiği de iddia edilemez. Nitekim ona göre hased arizi bir haldir. Kişi isterse buna engel olabilir.³⁴¹

b) Hz. Yakûb'un Hz. Yûsuf'u Kardeşleriyle Göndermesi

*“Doğrusu onu götürmeniz beni çok üzer. Gözden uzak tuttuğunuz bir anda, onu kurdun yemesinden korkuyorum.”*³⁴²

Hz. Yakub'un ismetine itiraz edenler, Hz. Yakub'un oğlu Yûsuf hakkında korkusunu açıkça belirtmiş olmasına rağmen yine de onu kardeşleriyle göndermesini hata olarak değerlendirmişlerdir. Bu onun Yûsuf'un güvenliği konusunda hatalı davrandığını gösterir.³⁴³

Fahreddin Râzî bu iddiaya karşı iki ihtimal öne sürmüştür.

1. Oğullarının kardeşlerini koruyacaklarına dair vermiş oldukları sözler Hz. Yakûb'un taşıdığı endişeyi yok etmiştir. O da Hz. Yûsuf'un onlarla gitmesine izin vermiştir.³⁴⁴

2. Kardeşlerinin Hz. Yûsuf'a göstermiş oldukları anlık sevgiye ve onu koruyacaklarına dair vermiş oldukları güvenceye rağmen Hz. Yakûb eğer Yûsuf'u göndermemiş olsaydı, bu durum kardeşlerinin ona karşı olan hasetlerini daha da artıracaktı. Hz. Yâkub bu durumu sezdiği için buna fırsat vermemek maksadıyla onun kardeşleriyle gitmesine izin vermiştir.³⁴⁵

³⁴⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 71; çev. Ulus, *a.g.e.*, 84; Râzî, *el-Erbe'in*, 334; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 169.

³⁴¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 71; çev. Ulus, *a.g.e.*, 84-85.

³⁴² Yûsuf 12/13.

³⁴³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 72; çev. Ulus, *a.g.e.*, 85.

³⁴⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 72; çev. Ulus, *a.g.e.*, 85.

³⁴⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 72; çev. Ulus, *a.g.e.*, 85; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 174.

c) Hz. Yakûb'un Üzüntüsü

“Bir zamanlar Yûsuf, babasına demişti ki: “Babacığım! Ben (rüyamda) on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederlerken gördüm.” Babası, “Yavrucuğum! Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır” dedi. İşte böylece rabbin seni seçecek, sana rüyada görülenlerin yorumunu öğretecek ve daha önce iki atan İbrâhim ve İshak’a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakub soyuna da nimetini tamamlayacaktır.”³⁴⁶

Hz. Yakûb'un ismetine karşı olanların bu ayetten yaptıkları çıkarıma göre Yakûb (a.s.) oğlu Yûsuf'un görmüş olduğu rüyayla onun gelecekteki durumu hakkında bilgi sahibi olmasına rağmen neden onun hakkında endişelenmiş, gözlerinin kör olmasına varacak kadar ağlamıştır. Peygamber olan birisinin başına gelen bu olaya bu şekilde tahammülsüzlük göstermesi doğru değildir. Onun yapması gereken sabırlı olmaktır.³⁴⁷

Râzî'ye göre Hz. Yakûb'un hüznüne küçük bir çocuk için duyduğu endişe ve ondan ayrı kalmak sebep olmuştur. Bu bir baba için zor bir durumdur. Bunun yanında felaketler karşısında sabırlı olmak vacip değil menduptur. Hz. Yakûb da söz konusu tutumuyla mendubu terkettiğinden günah işlemiş olmaz. Ayrıca, “Oğulları; “Allah şahittir ki, sen Yûsuf’u anmaktan hasta olacaksın veya yok olup gideceksin!” dediler. Ya’kub: “Ben tasamı ve üzüntümü ancak Allah’a havale ederim. Çünkü ben sizin bilemeyeceğiniz şeyleri, Allah tarafından vahiy ile biliyorum” dedi.”³⁴⁸ ayetlerinden anlaşılacağı üzere Hz. Yakûb bu durumda bile hüznünün tamamını dışa vurmayıp içinde yaşamıştır. Bu da onun övgüye mazhar olduğuna delildir.³⁴⁹

³⁴⁶ Yûsuf 12/4-6.

³⁴⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 72-73; çev. Ulus, a.g.e., 86; Râzî, *el-Erbe'in*, 335; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 318.

³⁴⁸ Yûsuf 12/85-86.

³⁴⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 72-73; çev. Ulus, a.g.e., 86; Râzî, *el-Erbe'in*, 335; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 318.

5. Yûsuf (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Hız. Yûsuf, İbrâhim'in (a.s.) soyundan olup İsrailoğullarına gönderilen bir peygamberdir.³⁵⁰ Kur'an'ı Kerim'de hakkında ihlaslı,³⁵¹ ilim ve hikmet sahibi,³⁵² rüya yorumlama kabiliyeti verilmiş,³⁵³ mülk ve saltanata eriştirilmiş³⁵⁴ bir peygamber olarak niteliklerinden söz edilir. İsmiyle müsemma olan surede hayatından kesitler aktararak yapmış olduğu mücadelenin zorluğundan ve sonunda ulaştığı zaferinden bahsedilmektedir.

Hız. Yûsuf'un masumiyetine karşı olanlar Kur'an'dan iktibasla bazı iddialar ileri sürmüştür. Onun hakkında ileri sürülen iddialar ve Râzî'nin onlara verdiği cevapları şu şekildedir:

a) Hız. Yûsuf'un Köleliğe Boyun Eğmesi

Hız. Yûsuf'un ismetine karşı olanlara göre o hür bir kimse olduğu halde bunu gizleyip köleliğe rıza göstermiştir. Hız. Yûsuf'un köleliğe boyun eğmesi hatadır. Bu davranışıyla o günah işlemiştir.³⁵⁵ Fahreddin Râzî bu konuda Hız. Yûsuf'un lehine farklı ihtimaller öne sürmüştür. Ona göre,

1. Hız. Yûsuf bu vakitte belki de peygamber değildi. O, öldürölmekten korktuğu için hürriyyetini gizlemişti veya Allah Teâlâ tarafından ataları Hız. İbrâhim ve Hız. İsmail'in farklı şekillerde imtihan edilmesi gibi³⁵⁶ ona da bu konuda susması emredilmişti³⁵⁷

2. Hız. Yûsuf belki de hür olduğunu açıklamıştır. Ancak yine de ona köle muamalesi yapılmıştır. Bu olayın meydana geldiği zamanda daha küçük bir çocuk olan Yûsuf buna mukavemet gösterememiştir.³⁵⁸

Bunların yanında Râzî Hız. Yûsuf'un köleliğe rıza gösterdiğine dair kesin bir bilginin bulunmadığını da ifade etmiştir.³⁵⁹

³⁵⁰ el-En'âm 6/84; el-Mü'min 40/34.

³⁵¹ Yûsuf 12/24.

³⁵² Yûsuf 12/22.

³⁵³ Yûsuf 12/21.

³⁵⁴ Yûsuf 12/56.

³⁵⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 74; çev. Ulus, *a.g.e.*, 87; Râzî, *el-Erbe'in*, 335

³⁵⁶ bk. el-Enbiyâ, 21/68-70; es-Saffât, 37/101-108.

³⁵⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 74; çev. Ulus, *a.g.e.*, 87; Râzî, *el-Erbe'in*, 335.

³⁵⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 74; çev. Ulus, *a.g.e.*, 87; Râzî, *el-Erbe'in*, 335.

b) Hz. Yûsuf'un Aziz'in Hanımına Karşı Tutumu

“Ve hakikaten kadın ona meyletmişti. O da eğer Rabbi'nin delilini görmemiş olsaydı kadına meyletmişti.”³⁶⁰

Hz. Yûsuf'un masumiyetine itiraz edenler bu ayetle ilgili olarak şu şekilde bir iddiada/ iftirada bulunmuşlardır.

Hz. Yûsuf'da kadına karşı şehvi arzu duymuş ve onun istediğini yapmaya niyetlenmiştir. Ancak, Allah'ın burhanını görüp bundan vazgeçmiştir. Hz. Yûsuf kadına olan şehvi isteği sebebiyle³⁶¹ masum değildir.³⁶²

Râzî'ye göre Allah Teâlâ'nın hakkında muhlis kullarımdandır³⁶³ diyerek şahitlik etmesine ve Hz. Yûsuf'un da kendisinin gûnahtan beri olduğunu bildirmesi³⁶⁴ dolayısıyla hiçbir müslümanın bu konuda onun hakkında aleyhte tereddüt etmesi mümkün değildir. Bu durum hikmet-i ilahiyyeye aykırıdır. Râzî'ye göre iddiaya sebep olan “لولا أن رأ برهان ربه” / *Rabbinin burhanı (işaret-ikaz) yetişmeseydi*³⁶⁵ ifadesinden kastedilen burhan Hz. Yusuf'a olayın gerçekleştiği zamanda değil daha önce bildirilen hususlardır. Râzî buna dair Kur'an'da Hz. Mûsa'nın annesine yönelik Allah'ın haber verdiği “إن كادت لتبدي به لولا أن ربطنا على قلبها” / *Daha önce kalbine sağlamlık vermeseydik neredeyse onu açığa vuracaktı.*³⁶⁶ ayetine atıf yaparak bu ayette olduğu gibi burada da “لولا” edatının haberinin önce olduğunu kabul etmiştir. Bu durumda Râzî'ye göre Allah'ın söz konusu burhanı Hz. Yûsuf'a o anda değil daha önceden verilmiştir. Bu bilinçte olan Hz. Yûsuf fiziki kudretine ve tabîi iştahına rağmen kadının çeşitli cezbedici

³⁵⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 74; çev. Ulus, a.g.e., 87; Râzî, *el-Erbe'in*, 335.

³⁶⁰ Yûsuf 12/24.

³⁶¹ Bu konuda Hz. Ali'ye nisbetle Cafer-i Sadık ve İbn Abbas tariklı rivayetler kullanılmış, Hz. Yûsuf'un bu isteğinin kuşağını çözüp kadının yanına, bir rivayet bacaklarının arasına oturduğuna dair absürd iddialar ileri sürülmüştür. bk. Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 3: 568-570; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 13: 202-203.

³⁶² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 74-75; çev. Ulus, a.g.e., 87-88; Râzî, *el-Erbe'in*, 335; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 202-203.

³⁶³ Yûsuf 12/24.

³⁶⁴ Yûsuf 12/24.

³⁶⁵ Yûsuf 12/24.

³⁶⁶ el-Kasas 28/10.

sözlerine ve fiillerine aldırmadan Allah'ın önceki ikaz ve işaretlerine uyarak kadına karşı direnme göstermiş ve bu husustaki temizliğini korumuştur.³⁶⁷

Bunun yanında Râzî, eğer Hz. Yûsuf'da iddia edildiği gibi bir istek uyanmış olsaydı onun bundan tevbe etmesi gerektirdi. Ancak onun tevbe ettiğine dair bir bilgi söz konusu değildir diyerek iddianın asılsız olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸

“*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis rabbimin acıyıp koruması dışında daima kötülüğü emreder.*”³⁶⁹

İsmet karşıtı gruba göre bu sözler Hz. Yûsuf'a aittir. Ve o kadına karşı beslediği düşünceler sebebiyle bu ifadeleri söylemiştir.³⁷⁰

Râzî'nin ayetteki bu ifadelerin kime ait olduğu konusundaki yorumları farklılık arz etmektedir.

Râzî'ye göre Kur'an'da bu sözün Hz. Yûsuf'a ait olduğunu gösteren hiç bir delil yoktur.³⁷¹ Bu sözü Hz. Yûsuf'a değil de azizin hanımına nisbet etmek ayetin bağlamına uygun olan yorumdur.³⁷² Ancak Râzî bunun yanında “*Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü nefis daima kötülüğü emreder.*”³⁷³ sözünün azizin hanımının sözü de olamayacağına dair bir açıklamada bulunmuştur. Çünkü ona göre bu söz, onun gibi (azizin hanımı) zinaya iştiaak duyan, bunun için uğraşan bir kadına da uygun değildir.³⁷⁴

Râzî'ye göre bu sözün Hz. Yusuf'a ait olduğu sabit olsa dahi söylenme gerekçesi kesinlikle iddia edildiği gibi değildir. Bu söz Hz. Yûsuf'a nisbet edilirse söylenme gerekçesi dua ve niyaz olur veya kadına meyletmeyişinin Rabbinin

³⁶⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 74-75; çev. Ulus, a.g.e., 93-94; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 202-203.

³⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 204.

³⁶⁹ Yûsuf 12/53.

³⁷⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 80; çev. Ulus, a.g.e., 96; Râzî, *el-Erbe'in*, 337; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 261-262. İddia sahiplerine göre Hz. Yûsuf önceki ayetteki “*Ben yokluğunda ona ihanet etmedim.*” (Yûsuf 12/52) sözüyle azizin giyabını kastetmiştir. Bunu söylemesine müteakiben Cebraîl (a.s.) ona ‘kuşağını çözmeye niyetlenen sen değil miydin?’ demesinden sonra Yûsuf hemen ikinci ayetteki “*Ben nefsimi temize çıkarmıyorum.*” (Yûsuf 12/53) ifadelerini kullanmak zorunda kalmıştır. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 263. Zemahşerî, Keşşaf Tefsiri, 3: 628.

³⁷¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 81; çev. Ulus, a.g.e., 97.

³⁷² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 81; çev. Ulus, a.g.e., 96-97; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 262-263.

³⁷³ bk. Yûsuf 12/53.

³⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 263.

yardımla, Ondan daha önce aldığı direktifler sayesinde olduğunu belirtmeyi ifade eder.³⁷⁵

c) Hz. Yûsuf'un Hapse Atılması

*“Rabbim! Zindan bana, bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimlidir.”*³⁷⁶

Hz. Yûsuf'un masumiyetine itiraz edenlerin bu ayetle ilgili ileri sürdükleri iddiaya göre Hz. Yûsuf'un hapse atılması günah olduğu gibi onun da bunu istemesi günahı sevdiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla onun bu isteği ve davranışı hatalıdır.³⁷⁷

Râzî'ye göre Hz. Yûsuf'un hapis hayatını sevdiğini iddia etmek mümkün değildir ve böyle bir düşünce doğru da olamaz. Ona göre bu durum Hz. Yûsuf'un içinde bulunmuş olduğu durumdan kurtulmak için bir zorunluluktur. Onun önünde iki seçenek vardı ve o da ehven-i şerri tercih etmiştir. O ya hapis hayatına razı gelecek ya da kadının istediği büyük günahı işleyecekti. İffetli birisinin bu durumda hapis hayatını istemesi iddia edildiği gibi günahı sevmek değildir. Aksine övgüye mazhar olacak bir davranıştır.³⁷⁸

d) Hz. Yûsuf'un Zindandan Kurtulan Arkadaşından İsteği

*“Yûsuf, iki hapis arkadaşından kurtulacağını düşündüğü kimseye, “Efendinin yanında benim suçsuz olduğumu hatırlatmak üzere beni hatırla.” dedi. Fakat Şeytan o adama, Yûsuf'un durumunu efendisine hatırlatmayı unutturdu; bundan dolayı Yûsuf bir kaç yıl daha zindanda kaldı.”*³⁷⁹

Bu ayetle ilgili Yûsuf'un (a.s.) ismetine ta'n edenlerin istidlallerine göre, o hapisten çıkabilmek için Allah'tan başkasından yardım istemiştir. Bu durum bir peygamber için caiz değildir.³⁸⁰

³⁷⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 70-71; çev. Ulus, a.g.e., 96-97; Râzî, *el-Erbe'in*, 337; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 262.

³⁷⁶ Yûsuf 12/33.

³⁷⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 81; çev. Ulus, a.g.e., 98; Râzî, *el-Erbe'in*, 337; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 226.

³⁷⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 82; çev. Ulus, a.g.e., 98; Râzî, *el-Erbe'in*, 337; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 226.227.

³⁷⁹ Yûsuf 12/42.

³⁸⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 82; çev. Ulus, a.g.e., 98; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 246.

Râzî'nin bu konuda *İsmetü'l-enbiyâ* adlı eserinde ileri sürdüğü görüşüne göre dünya sebepler yurdudur. Sebeplere sarılmak ise Allah'a tevekkülün hakikatine aykırı değildir.³⁸¹

Fahreddin er-Râzî bu konuyla ilgili olarak tefsirinde detaylı izahlarda bulunur.

Ona göre zulmü berteraf etmek için Allah'tan başkasından yardım dileme hususunda bir engelleme yoktur. Bu şer'an caizdir. Bunun için her hangi bir red de söz konusu değildir. Ancak bunu peygamber olan birisinin yapmaması gerekirdi. Bu Hz. Yûsuf için düzeltilmesi gerekli bir hata olduğundan Allah Teâlâ ona muahezede bulunmuş, hapis hayatını devam ettirmek suretiyle ikâba uğratmıştır.³⁸²

Râzî'nin bu açıklaması itiraz sahiplerinin görüşleri doğrultusunda olsa da o bu konuyu Hz. Yûsuf lehine başka mecraya taşımaya çalışmıştır. Ona göre her ne kadar Hz. Yûsuf bu konuda hatalı davranmış olsa da burada onun lehine başka bir karine mevcuttur. O da daha önce bahsedilen, Hz. Yûsuf'un azizin karısına yaklaşmayı aklından geçirmiş olduğu şeklindeki ithamların geçersiz olduğudur. Çünkü Allah'tan başkasının yardımına umut bağlayan birinin Allah tarafından muâheze edildiği burada ortadayken bu kimse daha nasıl olur da iffetinden ödün verdiği halde Allah'ın övgüsüne mazhar olabilir. Bu mümkün değildir ve kesinlikle Hz. Yûsuf o ithamlardan uzaktır.³⁸³

e) Hz. Yûsuf'un Kardeşini Yanında Alıkoyması

Hz. Yûsuf'un masumiyetine karşı olanların bir başka itirazları, onun babasının hüznünün daha fazla artmasına sebebiyet vereceğini yakın olarak bildiği halde babasını üzme pahasına da olsa diğer kardeşini de istemesi ve onu alıkoymasındır. İtiraz sahiplerine göre Hz. Yûsuf'un bu isteğinin haklılığını gösterecek hiçbir gerekçe yoktur.³⁸⁴

Râzî'ye göre Hz. Yûsuf'un bu davranışı vahiy kaynaklıdır. O bunu Allah'tan aldığı emir doğrultusunda yapmıştır. Hz. Yûsuf'un bununla

³⁸¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 82; çev. Ulus, *a.g.e.*, 98.

³⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 246.

³⁸³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 246.

³⁸⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 82; çev. Ulus, *a.g.e.*, 99.

emredilmesindeki ilâhi murad, ikinci oğuldan da ayırmak suretiyle Hz. Yakub'un imtihanını zorlaştırmaktır.³⁸⁵

f) Hz. Yûsuf'un Hileli İş Yapması ve İnsanlara İftirada Bulunması

*“Yûsuf onların yüklerini hazırlatırken su kabını öz kardeşi'nin yüküne koydurdu ve böylece onlar, bundan habersiz şehirden ayrılırken bir çağırıcı şöyle seslendi, “Ey kervan durun! Siz hırsızsiniz!”*³⁸⁶

Hz. Yûsuf'un ismetine itiraz edenlere göre o, ayette ifade edildiği üzere hileli iş yapmış ve insanlara iftirada bulunmuştur.³⁸⁷

Râzî Hz. Yûsuf'un bu şekilde bir yola tevessül edişinin *“Yûsuf'a kardeşini yanına alıkoyması için böyle bir tedbir/yol bildirdik.”*³⁸⁸ ayetinin belirttiği üzere vahiy kaynaklı olduğunu belirtmiştir.

Râzî'ye göre daha öncesinde Hz. Yûsuf'un bu şekilde bir plan yaptığını kardeşine söylemiş olması mümkündür. Bu taktirde de Hz. Yûsuf'un yaptığı danışıklı bir iş olur ve gerçekte bir iftira olmaktan çıkar. Kardeşi için de herhangi bir üzüntüye sebep olmaz.³⁸⁹

g) Hz. Yûsuf'un Vefasızlıkla İtham Edilmesi

Hz. Yûsuf'un ismetine karşı olanların ona isnat ettikleri başka bir olumsuz durum vefasızlıktır. Onlara göre Hz. Yakûb'un kendisinden dolayı yaşamış olduğu kederli hayata, Hz. Yûsuf, yaşadığını ve içinde bulunduğu durumu bildirmekle son verebilecekken o babasına karşı vefasızlık göstermiştir.³⁹⁰

Râzî Hz. Yûsuf'un bu davranışının sebebinin vahiy kaynaklı olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre belki de Allah Teâlâ Hz. Yakûb'un imtihanının zorluğunu daha da artırmak için böyle buyurmuş Hz. Yûsuf da emrin gereğini yapmış olabilir.³⁹¹

³⁸⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 82; çev. Ulus, a.g.e., 99.

³⁸⁶ Yûsuf 12/70.

³⁸⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 83; çev. Ulus, a.g.e., 99; Râzî, *el-Erbe'in*, 337; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 296.

³⁸⁸ Yûsuf 12/76.

³⁸⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 83; çev. Ulus, a.g.e., 99; Râzî, *el-Erbe'in*, 337.

³⁹⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 83; çev. Ulus, a.g.e., 100; Râzî, *el-Erbe'in*, 338.

³⁹¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 83; çev. Ulus, a.g.e., 100; Râzî, *el-Erbe'in*, 338.

h) Hz. Yusuf'un Önünde Ailesinin Secde Etmesi

“(Yûsuf) Babasını ve annesini tahtın üzerine çıkarıp oturttu. Hepsinin için secdeye kapandılar.”³⁹²

Hz. Yûsuf'un ismeti aleyhine bu ayetle ilgili ileri sürülen iddia şu şekildedir:

Allah Teâlâ'dan başkasına secde etmek caiz değildir. Babalık hakkı da üstün bir mertebedir. Hz. Yûsuf babasının kendisine secde etmesine müsaade ederek hata işlemiştir.³⁹³

Râzî'ye göre ayette geçen secdenin farklı manaları ihtiva etmesi mümkündür. Bunlar:

1. Secde müddeilerin iddia ettiği gibi Hz. Yûsuf'a yapılmış değildir. Hz. Yakûb ve ailesinin tekrar Yûsuf'a kavuşmalarından dolayı Allah'a edilmiş bir şükür secdesidir.³⁹⁴

2. Hz. Yakûb'un oğluna secde etmesi, meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesi gibi³⁹⁵ hikmetini sadece Allah'ın bildiği bir emir sebebiyledir. Hz. Yûsuf istemeyerek de olsa emrin yerine gelmesine rıza göstermiştir.³⁹⁶

ı) Hz. Yûsuf'un Kafir Kraldan Görev İstemesi

Konuyla ilgili ayet şu şekildedir: “Beni memleketin hazinelerine memur et.”³⁹⁷

Hz. Yûsuf'un ismetine karşı olanlara göre zalim/kafir bir hükümdardan görev istemek doğru değildir. Hz. Yusuf bu isteğiyle hata etmiştir.³⁹⁸

Râzî'ye göre Hz. Yûsuf söz konusu hazineler üzerinde yetki sahibi olmayı sırf o hazineleri adaletle tasarruf edebilmek için istemiştir. Gerçekte o, peygamber olması sebebiyle buna hak kazanmıştı. Hak sahibi olanın hakkına herhangi bir şekilde ulaşması da haktır.

³⁹² Yûsuf 12/100.

³⁹³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 83-84; çev. Ulus, a.g.e., 100; Râzî, *el-Erbe'in*, 338; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 345.

³⁹⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 84; çev. Ulus, a.g.e., 100; Râzî, *el-Erbe'in*, 338; *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 345.

³⁹⁵ el-Bakara 2/34; el-A'râf 7/11.

³⁹⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 347-348.

³⁹⁷ Yûsuf 12/55.

³⁹⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 84; çev. Ulus, a.g.e., 101; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 268.

Peygamber için imkanlar ölçüsünde halkının menfaatlerini koruyup gözetmek vaciptir. Bu sebeple Hz. Yûsuf'un görevini ifa edebilmek ve adaletli bir nizam tesis edebilmek için hazinelerin memurluğu görevine talip olması hak idi.³⁹⁹

6. Eyyûb (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Hz. Eyyûb Kur'an'ın ifadesiyle vahye muhatap olmuş⁴⁰⁰ sabırlı, daima Allah'a yönelen bir kuldu.⁴⁰¹ Kendisini baba tarafından Hz. İshâk'a, anne tarafından ise Hz. Lût'a nisbet eden rivayetler olmakla birlikte soyunun künyesi kesin olarak bilinmemektedir. Bunun yanında yaşadığı dönemle ilgili de kesin bilgi bulunmayıp onun Hz. Yakûb'la aynı dönemde veya Hz. Yûnus'tan sonra yaşamış olduğuna dair rivayetler vardır.⁴⁰²

Eyyûb (a.s.) kendisine isabet eden bir hastalığa karşı göstermiş olduğu sabır ve tahammülü sebebiyle Allah Teâlâ'nın övgüsüne mazhar olmuş bir nebî'dir.

Hz. Eyyûb'un ismeti aleyhine müddeilerin ileri sürmüş oldukları iddia Kur'an'ın onun hakkında haber verdiği "*Şeytan beni yorgunluğa ve azaba uğrattı.*"⁴⁰³ şeklindeki Allah'a olan nidası/şikayetiyle ilgilidir.

Hz. Eyyûb'un ismetine karşı olanların ayette ifade edilen azaptan yaptıkları çıkarıma göre suç olmadan ceza olmaz. Hz. Eyyûb daha önce işlemiş olduğu günahtan⁴⁰⁴ dolayı ikaba/azaba uğramıştır.⁴⁰⁵

Râzî bu konuda müddei grubun iddialarının gerçeklik yanının olamayacağını belirtmiştir. Ona göre, Hz. Eyyûb'un şikayet konusu ettiği azap iddia edildiği gibi daha önce işlediği bir suç/günah sebebiyle terettüp eden bir ceza değil şeytanın onu ümitsizliğe düşürmek için verdiği vesveselerdir. Ancak

³⁹⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 84; çev. Ulus, *a.g.e.*, 101; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 269.

⁴⁰⁰ en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84.

⁴⁰¹ Sâd 38/44.

⁴⁰² Ömer Faruk Harman, "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1985), 12: 16-17.

⁴⁰³ Sâd 38/41.

⁴⁰⁴ Râzî bu konuda bazı müfessirlerin Hz. Eyyûb'un 'emr-i bi'l ma'ruf nehy'i ani'l münker' görevini yapmadığı için Allah ona azap etmiştir şeklinde bir görüş belirttiklerini ifade etmektedir. bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 85.

⁴⁰⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 85; çev. Ulus, *a.g.e.*, 102; Râzî, *el-Erbe'in*, 338.

Hız. Eyyûb şeytanın bu telkinlerini azap olarak nitelemiştir. Sonucunda Hız. Eyyûb bu durumdan kurtulmak için Rabbine iltica etmiştir. Allah Teâlâ da onu sabredici bir kul olarak tavsif ederek övgüsüne mazhar kılmıştır.⁴⁰⁶ Bunlar Hız. Eyyûb'ün isnad edilen durumdan uzak olduğuna yeter delildir.⁴⁰⁷

7. Şuayb (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Hız. Şuayb'ın nesebi hakkında -kesin olmamakla birlikte- Hız. İbrâhim'in soyundan veya Hız. İbrâhim'e inanan birinin soyundan geldiğine dair rivayetler vardır. Bununla birlikte onun Hız. Lût'un kızının oğlu veya torunu olduğuna dair tarihi kaynaklarda bilgiler mevcuttur.⁴⁰⁸

Medyen kavmi⁴⁰⁹ ve Eyke halkına peygamber olarak gönderilen⁴¹⁰ Hız. Şuayb onları Allah'ın birliğine ve ahiret gününe inanmaya davet etmiştir. Ticaret yaparken adaletli ve doğru olmaya, bozgunculuk yapmamaya ve yeryüzünde fesat çıkarmamaları hususunda ilahi emirleri tebliğ etmiştir.⁴¹¹ Sözlerini dinlemedikleri takdirde onların da önceki peygamberlerin azgın kavimlerinin uğradıkları ilahi azaba uğrayacaklarını haber vermiştir.⁴¹² Sözlerini dinlemeyen kavimlerden Medyen halkı şiddetli depremle/gürültüyle,⁴¹³ Eyke halkı ise gölge günü denen kara bulutların çöktüğü bir günde⁴¹⁴ helak olmuşlardır.

Hız. Şuayb'ın ismetine karşı Kur'an'ın bazı ayetleri referans gösterilerek itirazlar ileri sürülmüştür.

a) Hız. Şuayb'ın Hız. Musa'ya Şart Koştığı Mehrin Gerekçesi

Hız. Şuayb'ın ismetine karşı ileri sürülen ilk iddianın konusu mehirdir. Kur'an'da ifade olunduğu üzere Şuayb (a.s.) Hız. Mûsa'ya kendisine sekiz yıl hizmet etmesi karşılığında ona kızlarından birini nikahlayacağına dair bir söz

⁴⁰⁶ Sâd 38/44.

⁴⁰⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 85; çev. Ulus, *a.g.e.*, 102; Râzî, el-Erbe'in, 338; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 89.

⁴⁰⁸ Mehmet Ümit, "Şuayb," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39: 222-223.

⁴⁰⁹ el-A'râf 7/85; Hûd 11/84; el-Ankebût 29/36.

⁴¹⁰ Bu toplulukların Kur'an'da aynı şekilde uyarılmalarından dolayı tek bir kavim olabileceği düşüncesi de bazı alimler tarafından ileri sürülmüştür. bk. Ümit, "Şuayb," 222.

⁴¹¹ el-A'râf 7/85; Hûd 11/84-86; eş-Şu'arâ 26/176-179, 181-184.

⁴¹² Hûd 11/89.

⁴¹³ el-A'râf 7/91; Hûd 11/94; el-Ankebût 29/37.

⁴¹⁴ eş-Şu'arâ 26/189.

vermiştir. Bu süreden sonraki iki yılda da kendisine hizmet etmesi hususunda onu muhayyer/serbest bırakmıştır.⁴¹⁵

Hız. Şuayb'ın ismetine karşı olanlar bu ayetleri mehir konusuna hamlederek onun bu konuda Hız. Musa'ya muhayyerlik hakkı tanımamasına itiraz etmişlerdir. Onun böyle bir hakkının olmadığını ifade etmişlerdir. Bunun yanında hizmetin de Hız. Şuayb'ın kendisine olduğunu, bundan Hız. Musa'ya nikahlayacağı kızının bir faydasının olmadığını belirterek Hız. Şuayb'ın bu tutumunun hatalı olduğunu iddia etmişlerdir.⁴¹⁶

Fahreddin Râzî bu konuyu farklı ihtimaller üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Ona göre;

1. Hız. Şuayb'ın Hız. Mûsa'ya sunduğu kendisine sekiz yıl hizmet etmesi şartı mehir anlamında değildir. Hız. Şuayb'ın şeriatında kadının hak etmiş bir bedel olmaksızın nikahlanması caiz olabilir. Bu durumda akdin gereklerinden olmayan şartlar akde zarar veremez.

2. Hız. Şuayb'ın şeriatında kadın için mehrin varlığı kabul edilecek olursa o zaman da koyunların Hız. Şuayb'ın olma ihtimali olduğu gibi kızının olma ihtimali de kabul edilebilir. Bu taktirde Hız. Şuayb kızının yerine Hız. Mûsa ile akit yapmıştır. Hız. Mûsa çobanlık yaparak Hız. Şuayb'ın kızını bu külfetten kurtarmış, mehrin karşılığını çalışarak yerine getirmiştir.⁴¹⁷

Mehir muhayyerliği konusunda ileri sürülen itiraza ise Râzî, mehirc karşılık olan sürenin sekiz yıl olduğunu bunda ise Hız. Şuayb'ın bir eksiltmesinin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Ona göre Şuayb (a.s.) Hız. Mûsa'yı mehir karşılığında olan sürenin dışında olan sonraki iki yıl için muhayyer kılmıştır.⁴¹⁸

b) Hız. Şuayb'a Büyük Günah İsnadı

Şuayb (a.s.) aleyhine ileri sürülen diğer iddia onun kavminin kafir ileri gelenleri/meleleri ile aralarında geçen diyalogla ilgilidir.

Kur'an'ın haber verdiği üzere Hız. Şuayb'ın kavminin kafir liderleri ona *“Ey Şuayb! Ya dinimize dönersin ya da seni ve sana inananları*

⁴¹⁵ el-Kasas 28/27.

⁴¹⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 86-87; çev. Ulus, a.g.e., 104-105.

⁴¹⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 87; çev. Ulus, a.g.e., 105; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 17: 504.

⁴¹⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 87; çev. Ulus, a.g.e., 105; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 17: 504.

karyemizden/memleketimizden çıkartırız.”⁴¹⁹ Buna karşılık olarak Hz. Şuayb da onlara; “Allah bizi dininizden kurtardıktan sonra ona dönecek olursak Allah’a yalan iftira etmiş oluruz. Rabbbimin dilemesi bir yana dininize dönmek bize yakışmaz.”⁴²⁰ şeklinde cevap vermiştir.

Bu ayetleri görüşlerine referans yapan ismet karşıtı gruba göre ayetin ifade ettiği üzere Hz. Şuayb, onların küfür olan dininden Allah’ın inayetiyle kurtulduğunu itiraf etmiştir. Hz. Şuayb’ın söz ettiği ‘dönmek’ ise onun da daha önce aynı inancın -küfür inancının- içerisinde bulunduğu anlamına gelir.⁴²¹

Fahreddin Râzî bu iddialara cevap olarak farklı ihtimaller öne sürmüştür.⁴²² Bunlar:

1. Hz. Şuayb’ın geriye dönmekle kasdettiği anlam kendisi için değil, daha önce kafir olup ona inananlar içindir. Hz. Şuayb onlar adına bu şekilde bir ifade de bulunmuştur.⁴²³

2. Hz. Şuayb daha önce dini inancını gizlediği için⁴²⁴ ve de kafir kavminin önderleri onu önceden kendi milletlerine/dinlerine mensup biri zannettiklerinden dolayı ona bu şekilde bir seçimde/tehditte bulunmuşlardır.⁴²⁵

3. Hz. Şuayb risaletle görevlendirilmeden önce onların dini üzerine idi ve bu din de hak din idi. Allah onu risaletle görevlendirince önceki dini neshetmiş oldu. Bu şekilde Şuayb (a.s.) “Allah bizi dininizden kurtardıktan sonra ona dönecek olursak Allah’a yalan iftira etmiş oluruz.”⁴²⁶ ifadesiyle neshedilmiş dine dönmeyeceğini belirtmiştir.⁴²⁷

4. ‘Bir şeye dönmek’ deyimini, daha önce içerisinde bulunulmayan bir şey için de kullanmak mümkündür. Çünkü Allah Teâlâ ahireti henüz gerçekleşmediği

⁴¹⁹ el-A‘râf 7/88.

⁴²⁰ el-A‘râf 7/89.

⁴²¹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 87; çev. Ulus, a.g.e., 105-16; Râzî, *el-Erbe’in*, 338; *Mefâtihu’l-gayb*, 10: 509.

⁴²² Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 88; çev. Ulus, a.g.e., 106; Râzî, *el-Erbe’in*, 338; *Mefâtihu’l-gayb*, 10: 509-511.

⁴²³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 10: 509-510. Zemahşerî’nin görüşü bu şekildedir. bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 2: 908.

⁴²⁴ Mâtürîdî de bu görüşte karar kılmıştır. Ona göre de Şuayb (a.s.) daha önce ibadetlerini gizli yapmış olduğundan kavmi onun îtikadından habersizdi. bk. Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 5: 451.

⁴²⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 10: 509, 511.

⁴²⁶ el-A‘râf 7/89.

⁴²⁷ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 88; çev. Ulus, a.g.e., 106; Râzî, *el-Erbe’in*, 338; *Mefâtihu’l-gayb*, 10: 510.

halde dönüş yeri olarak adlandırmıştır. Bu olasılık durumunda iddia sahiplerinin ‘dönmek’ fiilini sadece daha önceki bir durum için söz konusu ederek bu saikle Hz. Şuayb’a çirkin ithamda bulunmaları doğru değildir.⁴²⁸

8. Mûsa (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Mûsa (a.s.) geçmiş peygamberler arasında Kur’an’da hakkında en çok söz edilen, dört büyük kitaptan biri olan Tevrat’ın kendisine indirildiği⁴²⁹ İsrailoğulları arasından seçilmiş Allah’ın kutlu elçisidir.⁴³⁰ Kur’an onun nesebi hakkında bilgi vermemekte ancak bazı İslami kaynaklarda nesebine dair farklı bilgilere yer verilmektedir.⁴³¹

Allah onu emzikli bir bebek iken ölümden kurtarmış, dinini/şeriatını yer yüzünde yeniden tesis etmek için onun sonradan saltanatını yok edeceği Firavun saraylarında büyüyüp yetişmesine sebepler halk etmiştir.⁴³²

Risalet göreviyle taltif edilip⁴³³ mucizelerle desteklenen,⁴³⁴ kardeşi Hz. Harun’la birlikte, azmış olan Firavun’a elçi olarak gönderilen⁴³⁵ Hz. Mûsa, onun küfürde inat etmesi üzerine Allah’ın yardımıyla⁴³⁶ İsrailoğullarını onun zulmünden kurtarmıştır.⁴³⁷ Daha sonraki hayatını İsrailoğullarına Allah’ın şeriatını öğretmekle geçiren Hz. Mûsa, kavminin ona karşı olan tutumuna ve onların bütün nankörlüklerine⁴³⁸ rağmen ilahi şeriatı taviz vermeden yeryüzünde hakim kılmaya çalışmış, Allah’ın övgüsüne mazhar olmuştur.⁴³⁹

⁴²⁸ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 88; çev. Ulus, *a.g.e.*, 106. Bu konuda ayetin lafzi manasıyla anlaşılması gerektiğine dair bir başka karine Kur’an’ın “*Ey Muhammed! De ki: “Bana Rabbinden apaçık deliller gelince, o sizin Allah’ı bırakıp da taptıklarınıza kulluk etmem, bana yasaklanmıştır.”* (el-Mü’min 40/66) ayetidir. Allah Teâlâ bu ayatında son elçisini şirkten men etmektedir. Ancak malumdur ki Hz. Peygamber risaletinden önce de şirk günahından uzak olup hiç bir puta tazim göstermemiştir.

⁴²⁹ el-Bakara 2/53; Hûd 11/17; el-Ahkaf 46/12.

⁴³⁰ Tâ-Hâ 20/9-14, 41-43.

⁴³¹ Ömer Faruk Harman, “Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 207-213.

⁴³² Tâ-Hâ 20/37-40; el-Kasas 28/7-14.

⁴³³ el-A’raf 7/144; Tâ-Hâ 20/13.

⁴³⁴ el-A’raf 7/107-108, 117.

⁴³⁵ el-A’raf 7/103-105; Yûnus 10/75; Tâ-Hâ 20/25-35, 42-47; el-Mu’min 40/23-24.

⁴³⁶ el-A’raf 7/133; eş-Şu’arâ 26/32-33.

⁴³⁷ el-Bakara 2/49-50; Yûnus 10/90; Tâ-Hâ 20/80.

⁴³⁸ el-Bakara 2/61; Tâ-Hâ 20/85-97.

⁴³⁹ el-Ahzâb 33/7; es-Saffât 37/119-121; el-Ahkaf 46/35.

Hız. Mûsa'nın ismetine itiraz edenler onun hakkında Kur'an'ın bilgi verdiği haberlerden iktibasla masum olmadığına dair farklı bir takım iddialar öne sürmüşlerdir. Bu iddiaların bir kısmı onun nübüvvetinden önce, bir kısmı ise nübüvvet zamanı ile ilgilidir.

a) Hız. Mûsa'nın Kıptiyi Öldürmesi

Mûsa'nın (a.s.) ismeti aleyhine ileri sürülen ilk iddia onun bir kıptiyi öldürmesiyle ilgilidir. Hız. Mûsa'nın kıptinin ölümüne sebep olduktan sonra söylediği “*Bu Şeytan'ın işlerindendir.*”⁴⁴⁰ ve “*Rabbim ben kendime zulmettim bana mağfîret et.*”⁴⁴¹ ayetleriyle ilgili olarak ismet karşıtı grub: “Eğer Hız. Mûsa'nın öldürdüğü kimse kafir idiye ve ölümü hak ettiyse Hız. Mûsa neden af dilemiştir. Çünkü o mübah olan bir iş yapmıştır. Mübah işleyen birisinin af dilemesi mübahın haram olduğu zannını uyandıracadından caiz değildir. Eğer ölen kimse ölümü hak etmemiş birisi ise o zaman da Hız. Mûsa katl suçunu işlediği için günahkar olmuştur” iddiasında bulunmuştur.⁴⁴²

Fahreddin Râzî'ye göre her ne kadar bu ayet Hız. Mûsa'nın bir günah işlediğine delalet etse de onun o vakitte peygamber olduğuna dair kesin bilgi yoktur.⁴⁴³ Râzî masumiyetin peygamberlikten sonra geçerli olduğu şeklindeki inancı gereği Hız. Mûsa'nın bu olayı risalet görevinden önce yaptığına, dolayısıyla da hiçbir şekilde onun masumluğunun aleyhine olamayacağını ifade eder. Bu konunun tartışılmasının gereksiz olduğunu belirtir.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ el-Kasas 28/15.

⁴⁴¹ el-Kasas 28/16.

⁴⁴² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 89; çev. Ulus, a.g.e., 107; Râzî, *el-Erbe'in*, 339; *Mefâtihu'l-gayb*, 17: 490.

⁴⁴³ Râzî Kur'an'daki “*Musa gençliğine eriştiği zaman biz ona ilim ve hikmet verdik. Biz muhsinleri böyle mükafatlandırırız.*” (el-Kasas 28/14) şeklindeki ifadenin nübüvvet anlamında olmadığını beyan etmiştir. Ona göre Hız. Mûsa muhsin olduğu için söz konusu mükafatla ödüllendirilmiştir. Râzî'ye göre eğerki buradaki ilim ve hikmetle risalet görevi kastedilmiş olsaydı iyilikte bulunan her muhsin için bu gerekli olurdu ki bu muhaldir. Bunun yanında Hız. Mûsa'ya muhsin olduğu için ilim ve hikmet verilmiştir. Ortada bir kesbî durum söz konusudur. Ancak nübüvvet vehbi bir olgu olduğundan söz konusu ayetteki ilim ve hikmetten nübüvvetin kasedilmemiş olduğu ortaya çıkar. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17: 488.

⁴⁴⁴ Râzî, *el-Erbe'in*, 339; *Mefâtihu'l-gayb*, 17: 492. Râzî bu şekilde düşünmesine rağmen yine de değişik varsayımlarla Hız. Mûsa'nın lehine konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Ona göre öldürülen şahıs kafir olduğu için kanı mübahdır. Hız. Mûsa'nın “bu şeytanın işidir” şeklindeki sözü ise ‘kafiri öldürme işini daha sonraki bir zamanda yapması gerekirken bunu erkene aldığı için mendubu/evla olanı terk etmiş ve buna sebep olarak da şeytanı gösterdi. Râzî Hız. Mûsa'nın af dilemesine de yine evla olanı terkettiği düşüncesinin sebep olduğunu belirtmiştir. bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 89-90; çev. Ulus, a.g.e., 107-108; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17: 490-491.

b) Hz. Mûsa'nın Firavun'a Gitmemek İçin Mazeret İleri Sürmesi

Hz. Mûsa'nın ismetinin aleyhine risalet dönemiyle ilgili olarak öne sürülen ilk iddia onun peygamberliği istemediği, kendini bundan müstağni gördüğü şeklindeki bir iftiradır. Hz. Mûsa'ya bu durumu layık görenlere göre, Allah Teâlâ Hz. Mûsa'ya “*O zalim kavme git.*”⁴⁴⁵ şeklinde bir emirde bulunmuştur. Bunun üzerine “*O göğsüm daralıyor, dilim açılmıyor.*”⁴⁴⁶ şeklinde mazeretler ileri sürerek Allah'tan kardeşini kendisine yardımcı kılmasını istemiştir.⁴⁴⁷ İsmet karşıtı gruba göre Hz. Mûsa'nın mazeretler ileri sürerek Allah'tan bu şekilde talepte bulunmasının altında yatan saik peygamberliğe rağbet etmemesidir.⁴⁴⁸

Fahreddin Râzî'ye göre Hz. Mûsa'nın Allah Teâlâ'ya arz ettiği şikayetleri ve kardeşini kendisine yardımcı olarak istemesi iddia edildiği gibi onun kendisini peygamberlikten müstağni gördüğü anlamında değildir. Ona göre Hz. Mûsa'nın söz konusu talepleri Firavun'a gitmemek için ileri sürülmüş mazeretler değil aksine peygamberlik görevinin büyük sorumluluk ve gayret gerektirdiği bilincinde olan elçinin, bu konuda bir eksiklik yapmamak ve de Allah'ın onu risaletle görevlendirme maksadının tam manasıyla ifa bulabilmesi için Rabbine arz ettiği taleplerdir.⁴⁴⁹

c) Hz. Mûsa'nın Firavun'un Sihirbazlarından Sihir İzhar Etmelerini İstemesi

Hz. Mûsa'nın ismetinin aleyhine ileri sürülen bir başka iddia onun Firavun'un sihirbazlarıyla yaptığı meydan okumayla ilgilidir.

İsmet karşıtı gruba göre Hz. Mûsa Firavun'un sihirbazlarından “*Hadi ne atacaksanız atın.*”⁴⁵⁰ sözüyle sihir ortaya koymalarını istemiştir. Sihir ise

⁴⁴⁵ eş-Şu‘arâ 26/10-11.

⁴⁴⁶ eş-Şu‘arâ 26/13.

⁴⁴⁷ eş-Şu‘arâ 26/13.

⁴⁴⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 91; çev. Ulus, *a.g.e.*, 110; Râzî, *el-Erbe'in*, 339.

⁴⁴⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 91; çev. Ulus, *a.g.e.*, 110; Râzî, *el-Erbe'in*, 339; *Mefâtihu'l-gayb*, 17: 304-305; 15: 499.

⁴⁵⁰ el-A'râf 7/115; Yûnus 10/80; Tâ-Hâ 20/65-66; eş-Şu‘arâ 26/43.

karıştırmak ve küfürdür. Küfrü emretmek küfürle eş değer bir durumdur. Böyle bir şeyi emretmek caiz değildir.⁴⁵¹

Fahreddin Râzî'ye göre sihirbazların işini Hz. Mûsa'nın hoş görmediğine şüphe yoktur. Çünkü o Kur'an'ın da belirttiği üzere bu işe kalkışmamaları hususunda “*Yazıklar olsun size (böyle yaparak) Allah'a yalan uydurmuş olursunuz.*”⁴⁵² diyerek onları bundan nehyetmiştir. Yapmamaları hususunda onları uyarmıştır. Ancak sihirbazlar bu uyarıları dikkate almamıştır. Hz. Mûsa da hakkın karşısında batılın hiçbir hükmünün olamayacağını, yaptıklarının fasit, gayretlerinin batıl olduğunu onlara ispatlamak ve kendi haklılığını insanlar nezdinde açık şekilde ortaya çıkarmak için onlara ‘hadi ne atacaksanız atın/ hünerinizi gösterin’ şeklinde bir meydan okumada bulunmuştur.⁴⁵³

Râzî'nin bu konuda bir diğer açıklaması ise şu şekildedir:

Hz. Mûsa'nın “*Hadi ne atacaksanız atın.*”⁴⁵⁴ sözleri Allah Teâlâ'nın “*Eğer bu Kur'an hakkında bir şüphe duyuyorsanız hadi onun benzeri bir süre getirin ki getiremezsiniz.*”⁴⁵⁵ beyanındaki gibidir.⁴⁵⁶ Burada da ‘eğer sözünüzde haklı iseniz hadi gösterin’ şeklinde bir takdiri şart söz konusudur.

Hz. Mûsa'nın sihirbazlarla mücadelesi ile ilgili onun aleyhine bir başka iddia daha ileri sürülmüştür.

Kur'an'ın belirttiği üzere sihirbazların ellerindeki ip ve değnekleri yere atmak suretiyle yapmış oldukları sihirden dolayı Hz. Mûsa'nın içinde bir korku hasıl olmuştur.⁴⁵⁷ Hz. Mûsa'nın ismetine itiraz edenlere göre onun bu korkusu tebliğ etmekle memur edildiği din hakkında kendisine verilmiş olan mucizelere rağmen şüphe içerisinde olduğu anlamına gelmektedir.⁴⁵⁸

Râzî'ye göre Hz. Mûsa'nın korkusunun kaynağı insanların sihirbazların yaptıklarını görünce kendisinin yapacaklarını onlarla eş tutup bu ikisi arasındaki

⁴⁵¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 91; çev. Ulus, *a.g.e.*, 110; Râzî, *el-Erbe'in*, 339; *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 7; 12: 445; 15: 555.

⁴⁵² 20/61.

⁴⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 7-8; 12: 445; 15: 556; 17: 322.

⁴⁵⁴ el-A'râf 7/115; Yûnus 10/80; Tâ-Hâ 20/65-66; eş-Şu'arâ 26/43.

⁴⁵⁵ el-Bakara 2/23-24.

⁴⁵⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 91; çev. Ulus, *a.g.e.*, 110-111; Râzî, *el-Erbe'in*, 339; *Mefâtihu'l-gayb*, 15: 556; 17: 322.

⁴⁵⁷ 20/68.

⁴⁵⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 91; çev. Ulus, *a.g.e.*, 111; Râzî, *el-Erbe'in*, 339; *Mefâtihu'l-gayb*, 15: 559.

farkı anlayamayacakları ve bunları birbirine karıştıracaklarına dair olan endişedir. Allah Teâlâ'nın bir sonraki ayette buyurduğu “*Korkma muhakkak üstün/galip gelecek olan sensin.*”⁴⁵⁹ şeklindeki güvencesi de Hz. Mûsa'nın korkusunun kaynağının anlaşılamama endişesi olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁶⁰

d) Hz. Mûsa'nın Tevrat Levhalarını Yere Atması Ve Kardeşi Harun'u (a.s.) Çekiştirmesi

“Mûsâ kızgın ve üzgün olarak kavmine dönünce, "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?" dedi. Tevrat levhalarını yere attı. Ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. Hârûn, "Ey anam oğlu! Senin bu kavmin beni cidden zayıf gördüler; neredeyse beni öldüreceklerdi! Sen de şimdi düşmanları bana güldürme ve beni zalim kavimle bir tutma!" dedi.”⁴⁶¹

Peygamberlerin masumiyetine karşı olanlar bu ayetlerle ilgili şu şekilde bir iddiada bulunmuşlardır:

Ayetteki ‘levhaları yere attı’ ifadeleri bir günahın varlığının ispatıdır. Bu günahı ya Hz. Harun ya da Hz. Mûsa işlemiştir. Eğer bu günahı Hz. Harun işlemişse tedibi haketmiştir, Hz. Mûsa ona karşı olan davranışında haklıdır. Hz. Harun'un ona serzenişi⁴⁶² hatadır. Yok eğer Hz. Harun serzenişinde haklı ise o zaman Hz. Mûsa'nın kardeşine davranışı günahıdır.⁴⁶³

Râzî'ye göre gerek Hz. Mûsa'nın yaptıkları ve gerekse kardeşi Hz. Harun'un ona serzenişi iddia edildiği gibi bir günah değildir. Onlar söz konusu davranışlarıyla sadece evla olanı terk etmişlerdir. Bu ise peygamberler hakkında caizdir. Çünkü her ikisinin yaptıklarının arka planında iyi niyet söz konusudur. Hz. Mûsa'dan sadır olan fiillerin sebebi Allah Teâlâ'nın iradesini taviz vermeden hayata geçirebilmek idi. Kardeşi Hz. Harun'un ona karşı almış olduğu tavırda ise

⁴⁵⁹ 20/28.

⁴⁶⁰ Bu konuda Hasan Basri Hz. Mûsa'nın korkusunun sebebinin insanın zayıf varlık oluşuyla ilgili olduğu görüşünü öne sürmüştür. Bu anlayışa göre insan her ne kadar Rabbine güveniyorsa da korkusuna engel olamaz. bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 15: 559.

⁴⁶¹ el-A'râf 7/150; Tâ-Hâ 20/94.

⁴⁶² Tâ-Hâ 20/94.

⁴⁶³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 92; çev. Ulus, *a.g.e.*, 111; Râzî, *el-Erbe'in*, 339-340; *Mefâtîhu'l-gayb*, 16: 30-31.

kavminin onun hakkında sû-i zanda bulunmalarına engel olmak gibi bir gaye söz konusudur.⁴⁶⁴

9. Dâvud (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Hz. Dâvud, Allah Teâlâ tarafından kendisine dört büyük kitaptan biri olan Zebur'un inzal olunduğu⁴⁶⁵ İsrailoğullarına gönderilen bir peygamberdir. O peygamberliğinin yanı sıra krallık/hükümdarlık görevini deruhte etmiş olan ilk peygamberdir. Kendisinden sonra da Allah Teâlâ bunları oğlu Hz. Süleyman'a nasip etmiştir. Bazı İslami kaynaklara göre Hz. Dâvud'un soyu babası Yesse vasıtasıyla Hz. İbrâhim'e kadar ulaşmaktadır.⁴⁶⁶

Hz. Dâvud Kur'an'da değişik şekillerde Allah Teâlâ'nın taltif edip övgüsüne layık gördüğü, Hz. Peygamber'e örnek olarak gösterdiği⁴⁶⁷ bir peygamberdir.

a) Hz. Davud ve İki Davacı Meselesi

Hz. Dâvud'un masumiyeti aleyhine ileri sürülen ilk iddia Kur'an ayetlerinin İsraili rivayetlerle açıklanmaya çalışılması suretiyle dermeyan edilmiş bir iddiadır.⁴⁶⁸

İddiaya söz konusu edilen ayetler şu şekildedir: “(Ey Muhammed!), Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mâbedin duvarına tırmanmışlardı. Dâvud'un yanına girmişlerdi de Dâvud onlardan korkmuştu. "Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet... (Onlardan biri şöyle dedi:) Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada beni yendi. Dâvud: Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur...

⁴⁶⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 93; çev. Ulus, a.g.e., 112-113; Râzî, *el-Erbe'in*, 340; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 31-32.

⁴⁶⁵ en-Nisâ 4/163; el-İsrâ 17/55.

⁴⁶⁶ Ömer Faruk Harman, “Dâvud,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 9: 21.

⁴⁶⁷ bk. Sâd 38/17-18, 26.

⁴⁶⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 97; çev. Ulus, a.g.e., 118; Râzî, *el-Erbe'in*, 341; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 52.

*Dâvud, kendisini denediğimizi sandı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi...*⁴⁶⁹

Hiz. Dâvud'un ismetine karşı olanlar bu ayetlerde ifade edilen davacıların dava konularını eski ahitte onun hakkında anlatılan bir hikayeye açıklama yoluna gitmişlerdir. Bu hikayeye göre Dâvud (a.s.) bir kadın görüp aşık olmuş evli olduğunu öğrendiği bu kadınla evlenebilmek için ordusunda görev yapan kocasının ölmesi için çeşitli çarelere başvurmuştur. Sonunda da bu çareler sonuç vermiş kadının kocası ölmüş o da istediği kadınla evlenmiştir.⁴⁷⁰ Bunun üzerine Allah Teâlâ yaptığıının hatalı olduğunu bildirmek için kendisine bu olaya atıf yapan bir hadise hakkında birbirinden davacı iki adam kılığında iki melek göndermiştir. Melekler hadiseyi hüküm vermesi için ona arzettiklerinde Hiz. Dâvud kendisinin günahkar olduğunu itiraf edeceği bir şekilde hüküm verince duruma vakıf olmuş ve kadının kocasına yaptığından dolayı Allah'a iltica ederek tevbe edip bağışlanma dilemiştir.⁴⁷¹

Fahreddin Râzî Hiz. Dâvud aleyhine dile getirilen bu hikayenin batıl olduğunu ifade etmiştir. O, Hiz. Dâvud gibi bir peygamber hakkında bu uydurma kıssayla günahkar olduğuna hükmedilmesinin ancak aşağılık bir zihnin ürünü olabileceğini belirtmiştir.

Râzî düşüncesini daha etkin kılmak için şöyle bir açıklamada bulunmuştur. "Eğer ki söz konusu kıssaya inanılacak olunursa o zaman Hiz. Dâvud'un sırf nefsi için, kadını elde edebilmek uğruna masum bir canın zulümle ölümüne sebep olduğu durumu ortaya çıkar. Bu ise Resul-ü ekrem efendimizin "Kim ki bir müslümanın kanının dökülmesine sözle dahi olsa en ufak bir katkıda bulunmuşsa o Allah'n rahmetinden uzak olur."⁴⁷² ve "Müslüman müslümanların

⁴⁶⁹ Sâd 38/21-25.

⁴⁷⁰ Kitabı Mukaddes, II. Samuel, 11/1-26.

⁴⁷¹ Kitabı Mukaddes, II. Samuel, 12/1-14. Günümüzde yazılmış olan bir Kur'an meâlinde de bahse konu olan ayetlerin eski ahitteki yukarıda ifade edilmiş olan hikayeden bağımsız bir şekilde anlayıp yorumlamanın pek mümkün olamayacağı ifade edilmektedir. Bu düşüncenin sahibine göre belirtilen kıssadan kaçınarak bu ayetlere açıklama getirilmeye çalışılması ismetü'l-enbiya konusunda abartılı bir tutum takınmak, bu konuda ifrada kaçmak demektir. bk. Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meâli, Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2014), 509.

⁴⁷² *İbni Mâce*, "Diyat", 1.

*her hususta kendisinden emin olduğu kimsedir.*⁴⁷³ şeklinde ifade bulan hadisleri ışığında şer‘an mümkün değildir. Aksi durumda ölen kişi (hikayede adı geçen Uriya) ne canı hususunda ne de hanımı (namusu) hususunda Hz. Dâvud’dan emin değildir. Böyle bir şey ise peygamber için mümkün değildir.⁴⁷⁴

Râzî’ye göre Kur’an’da Allah Teâlâ’nın Hz. Dâvud’u övgüsüne mazhar sıfatlarla tavsif etmesinin onun hakkındaki söz konusu iddianın geçersiz olduğuna dair bir başka delildir. Onun bu konuda getirdiği açıklamasına göre Allah Teâlâ Hz. Dâvud’u sabırlı ve güçlülere göğüs germe hususunda Hz. Peygamber’e örnek göstermiştir.⁴⁷⁵ Daha nasıl olur da örnek gösterilen birisinden böylesine alçak bir davranışın meydana geldiği söylenebilir. Allah ona kulum diyerek⁴⁷⁶ bu ifadeyle onun kulluğunun kamil noktada olduğuna işaret etmiştir. Onun kuvvet sahibi⁴⁷⁷ olduğunu belirterek dini hükümleri yerine getirme hususundaki durumunu bildirmiştir. O halde nasıl olur da onun bu şekilde bir harama ihtiyakından bahsedilerek bu konuda direnç gösteremediği söylenebilir. Bu mümkün değildir. Yine Râzî’ye göre Allah Teâlâ Hz. Dâvud’u evvab⁴⁷⁸ olarak nitelemiştir. Dağları ona mûsahhar kılıp⁴⁷⁹ kuşları kendisine boyun eğdirmiştir.⁴⁸⁰ Ona hikmet verip yeryüzünde halife yapmıştır.⁴⁸¹ Bütün bu Kur’âni naslar bu konuda onun iddia edilen günahattan uzak olduğuna dair yeter delillerdir.⁴⁸² Buna inanmamak kişiyi ilahi beyanlarla çelişen bir zihni duruma sevk eder.⁴⁸³

Râzî söz konusu iddiaya konu olan “*Dâvud sandı ki biz kendisini sınıyoruz, bundan dolayı Rabbinden bağışlanma diledi Allah’a dönüp tevbe etti.*”⁴⁸⁴ şeklindeki Kur’âni ifadelerin hiçbir şekilde Hz. Dâvud’un ismetinin

⁴⁷³ Buhârî, “İman”, 4, 5; Tirmzî “İman”, 12; Nesâî, “İman”, 8.

⁴⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 19: 52.

⁴⁷⁵ Sâd 38/17.

⁴⁷⁶ Sâd 38/17.

⁴⁷⁷ Sâd 38/17.

⁴⁷⁸ Sâd 38/17.

⁴⁷⁹ Sâd 38/18.

⁴⁸⁰ Sâd 38/18.

⁴⁸¹ Sâd 38/26.

⁴⁸² Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 97-98; çev. Ulus, a.g.e., 119-121; Râzî, *el-Erbe‘în*, 341; *Mefâtihu’l-gayb*, 19: 52.

⁴⁸³ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 97; çev. Ulus, a.g.e., 121-122.

⁴⁸⁴ Sâd 38/24-25.

aleyhine bir duruma mesned edilemeyeceğini belirterek ilgili ayetleri Dâvud'un (a.s) masumiyeti lehine tevil etmeye çalışmıştır.

Fahreddin Râzî Hz. Dâvud'un tevbe etmesine gerekçe olarak bazı ihtimaller ileri sürmüştür. Ona göre Hz. Dâvud kendisini öldürmek için yanına girenlere öfkeleniği için onlardan intikam almayı düşünmüştür. Bundan dolayı tevbe etmiştir. Veya yanına giren bu kişiler hakkında kendisini öldürecekleri konusunda zanla hareket ettiğinden dolayı tevbe etmiş olabilir.⁴⁸⁵

Râzî'nin bu konuda ihtimal verdiği diğer bir düşüncesi ise Hz. Dâvud'un kendisi için tevbe etmediği, tevbesinin ayette bahsi geçen kendisini öldürmeye gelen kişiler için olduğu şeklindedir. O bu konuda söz konusu ayette Allah Teâlâ'nın Hz. Dâvud hakkında günah işlediğini ve kendisi için tevbe ettiğini buyurmadığını belirterek mağfiret talebinde bulunan kimse bunu kendisi için isteyebileceği gibi başkası için de isteyebilir şeklinde bir görüş öne sürmüştür. Söz konusu bu görüşüne de meleklerin inanan insanlar için mağfiret talebinde bulunduklarına dair Kur'ânî nassı⁴⁸⁶ ve Hz. Peygamberin Uhud'da dışının kırılmasından sonra kavmi lehine söylemiş olduğu rivayet edilen "*Allahım kavmimi hidayet et, çünkü onlar bilmiyorlar*" sözlerini referans yapmaya çalışmıştır.⁴⁸⁷

Hz. Dâvud'a gelen iki şahsın melek mi yoksa insan mı olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.

Bu görüşlerin ilkinde göre, Hz. Dâvud'a gelen şahıslar melektir. Hz. Davud'a daha önce işlediği fiilin (hanımını alabilmek için zulümle Uriya'nın ölümüne sebep olmak) günah olduğunu mecaz yoluyla ona anlatmak ve bu olaya dikkatini çekmek istemişlerdir.⁴⁸⁸

İkinci görüş sahiplerine göre ise Hz. Dâvud'a gelenler birbirlerinden davacı olan iki insandır. Şayet onlar melek olsalardı "*Biz iki davacıyız. Birimiz ötekinin hakkına tecavüz etti...*"⁴⁸⁹ İçlerinden biri: "*Bu benim kardeşim, onun*

⁴⁸⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 58-59.

⁴⁸⁶ el-Mü'min 40/7. Konuyla ilişkili başka ayetler için bkz. Yûsuf 12/97; Muhammed 47/19.

⁴⁸⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 102; çev. Ulus, a.g.e., 125-126; Râzî, *el-Erbe'in*, 343-344; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 59.

⁴⁸⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 19: 62.

⁴⁸⁹ Sâd 38/22.

doksan dokuz koyunu, benim de bir koyunum var. Buna rağmen “Onu da bana ver” dedi ve konuşmada beni alt etti, onunla başedemedim ve sana hükmünü sormaya geldik.”⁴⁹⁰ şeklindeki sözleriyle yalan konuşmuş olurlardı. Ancak meleklerin yalan söylemeleri ayetlere istinaden caiz değildir.⁴⁹¹ Bunun yanında hiç bir gerekçe olmaksızın ayetlerin hakiki manasını terk etmek -ayet açık şekilde iki kişiden bahsetmektedir- gerçeği gizleyeceğinden doğru değildir.⁴⁹² Râzî de bu konuda davacıların iki insan olduğunu kabul eden görüşün daha makul olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹³

Dâvud (a.s.) aleyhine yukarıda geçen meşum hikayeden farklı olarak ileri sürülen bir başka iddia onun hüküm vermede acele ettiği, taraflardan birinin söylediklerini hemen onaylayarak diğerinin aleyhine bir karar verdiği ve sonuçta da konuşmasına/savunmasına fırsat verilmeyen kişinin mazlum olmasına sebep olduğudur.⁴⁹⁴

Râzî’ye göre Kur’an’da ilgili ayetlerde⁴⁹⁵ Hz. Dâvud’un delile dayanmadan taraflardan birini doğruladığını gösteren hiçbir emare yoktur.

Râzî, Hz. Dâvud’un: “*Senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle doğrusu sana karşı haksızlık etmiştir.*”⁴⁹⁶ şeklindeki sözünün ‘eğer durum anlattığın gibiye sana zulmetmiştir’ anlamında olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁷

Ancak Râzî’nin bu konuda da eserlerinde farklı tutumu söz konusudur. Onun *İsmetü’l-enbiyâ* adlı eserinde ve tefsirinde konu ile ilgili açıklamaları farklılık göstermektedir.

⁴⁹⁰ Sâd 38/23.

⁴⁹¹ en-Nahl 16/50; el-Enbiyâ 21/27-28; et-Tahrîm 66/6.

⁴⁹² Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 19: 62.

⁴⁹³ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 19: 62. Hz. Dâvud’a zulümle bir kişinin ölümüne sebep olmayı yakıştıramayan bazı kimseler kendilerince daha hafif olduğunu düşündükleri ancak yine de içerisinde bir kadının konu edildiği bazı mesnedsiz rivayetlerle ilgili ayeti açıklamaya çalışmışlar, bunun için Hz. Dâvud’a kendilerince küçük de olsa günah isnad etmekten geri durmamışlardır. bk. Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 103-104; çev. Ulus, a.g.e., 127-128; Râzî, *el-Erbe’in*, 344-345; *Mefâtihu’l-gayb*, 19: 57-58. Ancak Râzî’ye göre söz konusu bu ihtimallerin hiçbiri onun günah işlediği anlamına gelmez. Belki onun evla olanı terkettiği anlamına yorumlanabilir. bk. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 19: 58.

⁴⁹⁴ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 104; çev. Ulus, a.g.e., 128; Râzî, *el-Erbe’in*, 343-344; *Mefâtihu’l-gayb*, 19: 59.

⁴⁹⁵ Sâd 37/22-25.

⁴⁹⁶ Sâd 37/24.

⁴⁹⁷ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 104; çev. Ulus, a.g.e., 129.

O, *İsmetü'l-enbiyâ* adlı eserinde konuya yukarıdaki açıklamayı getirirken tefsirinde Hz. Dâvud'un bu davranışı -tarafından her ikisini dinlemeden hüküm vermesi- dolayısıyla tevbe ettiğini, bu davranışının da sadece evla olanın terki anlamında olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁸

Son olarak Râzî'nin Dâvud (a.s.) hakkında bu konuyla ilgili genele teşmil edilebilecek söylemi/düşüncesi şu şekildedir: "Müslümanın hareketleri hakkında aleyhte makul, kesin bir delil yoksa aslolan o kimsenin menhiyyattan (haramlardan) uzak olduğunu düşünmektir. Hele ki bu kimse eğer bir nebi ve peygamber ise o zaman bu söylenen elzemdir."⁴⁹⁹

Râzî bu düşüncesiyle Dâvud (a.s.) hakkında ileri sürülen iddialara karşı müslümanların tutumunun, müslümanca tutumun nasıl olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

b) Hz. Dâvud'un Fetvası

*"Dâvud ve Süleymanı da (hatırla) hani bir kısım kimsenin/kavmin koyunlarının içine girip yayıldığı ekin tarlaları konusunda hüküm yürütüyorlardı. Biz onların hükmüne şahidler idik. Biz bunu (hüküm) Süleymana kavrottuk."*⁵⁰⁰

Hz. Dâvud'un masumiyetine karşı olanlar bu ayetlerin açıklanmasına yönelik hikaye edilen bir rivayetle⁵⁰¹ onun yanlış bir hüküm verdiğini öne sürmüşlerdir. Yine onlara göre ayetin devamında yer alan *"Biz bunu (hüküm) Süleyman'a kavrottuk."*⁵⁰² ilahi ifadesi de -Hz. Süleyman'ın özel olarak

⁴⁹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 59.

⁴⁹⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 60.

⁵⁰⁰ el-Enbiyâ 21/78-79.

⁵⁰¹ Rivayete göre bir kişinin koyun sürüsü geceleyin komşunun tarlasına girerek oradaki ekini tahrip eder. Ekin sahibi zararın telâfisi için Hz. Dâvud'a başvurur. Bu davaya bakan Hz. Dâvud, tahrip edilen ekinin kıymetinin, koyunların kıymetine denk olduğu kanaatine vararak koyunların tazminat olarak ekin sahibine verilmesine hükmeder. Dâvud'un (a.s.) huzurundan ayrılan bu davacılar Süleyman (a.s.) ile karşılaşır. Bunun üzerine davayla ilgili Süleyman (a.s.) onlara "Aranızda nasıl hükmetti?" deyince onlar da Hz. Davud'un verdiği hükmü söylediler. Süleyman'da (a.s.) "Kadı ben olsaydım, başka türlü hüküm verirdim dedi. Bu söz, Dâvud'a (a.s.) ulaşınca, o Süleyman'ı (a.s.) çağırdı ve bu konuda senin hükmün ne olurdu deyince, Süleyman (a.s.) "Ben, davaları, ekinin sahibine verirdim. Böylece o davaların sütü, kuzusu ve yünü, ekin sahibinin olur. Ertesi yıl, ekin yenildiği günkü durumuna ulaştığında, koyunları geri sahibine verirdim. Böylece de ekin sahibi ekini almış olurdu şeklinde görüşünü açıklayınca Hz. Dâvud, oğlunun bu çözümünü beğenir kendi görüşünden vazgeçer. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 183-184.

⁵⁰² el-Enbiyâ 21/79.

zikredilmesi- ileri sürmüş oldukları görüşlerinin doğruluğuna dair bir başka karinedir.⁵⁰³

Râzî'nin bu konuda eserlerindeki açıklamaları farklılık göstermektedir. O tefsirinde Hz. Dâvud ile Süleyman'ın (a.s.) verdikleri hükümlerin farklı olduklarını, aksi taktirde Allah'ın “*Biz onu (hükümü) Süleyman'a hemen öğretmiştik.*”⁵⁰⁴ şeklindeki sözünün manasız olacağını ifade etmiştir.⁵⁰⁵ *İsmetü'l-enbiyâ* ve *el-Erbe'in* adlı eserlerinde ise bu konuda Mu'tezili âlim Ebû Bekir el-Esam'ın (öl. 200/816) “Dâvud ve Süleyman'ın hükümlerinde ihtilaf yoktur. Allah her ikisine de doğru hüküm bildirmiştir. Ancak bu hüküm Süleyman tarafından beyan edilmiştir.”⁵⁰⁶ şeklindeki görüşünü benimsemiştir. Hz. Dâvud'un hükmü bilmesine rağmen beyan etmemesinin nedenini oğlu Süleyman'ı denemek istemesi, hükmü onun ortaya koymasını arzu etmiş olması şeklinde yorumlamıştır.⁵⁰⁷

10. Süleyman (a.s.) ve İsmet Sıfatı

İsrailoğullarına peygamber olarak gönderilen Süleyman (a.s.) Hz. Dâvud'un oğludur.⁵⁰⁸ O da babası gibi Allah tarafından nübüvvet makamıyla taltif edilmiş ve babasının saltanatına varis kılınmıştır.⁵⁰⁹ Allah Teâlâ diğer peygamberler gibi Hz. Süleyman'a da vahiyde bulunmuş, onu da diğerleri gibi doğru yola iletmiştir.⁵¹⁰ Kur'an'da onun hakkında; daima Hakka yönelen, Allah

⁵⁰³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 104; çev. Ulus, *a.g.e.*, 129; Râzî, *el-Erbe'in*, 345. Bu konuda geleneksel yorumdan farklı olarak Mustafa Öztürk, ilgili ayette yer alan “hars, ganem” kelimelerinin gerçek manada olmadıklarını ifade ederek, hars'ın krallık, (Davud ve Süleyman'ın krallıkları) ganem'in ise dağılmış halde olan İsrailoğulları anlamına geldiğini belirtmiştir. Bahse konu olan ayetin söz konusu edilen rivayetle ilgili olmadığı fikrini öne sürmüştür. Öztürk ayete şu şekilde bir mana vermiştir: “(Ey Peygamber!) Dâvud ve oğlu Süleyman'ı da zikret! Vaktiyle onlar Filistin - Şam topraklarında hükümdarlık yapıyorlar ve dağılmış koyun sürüsü halindeki İsrailoğullarını toparlayıp (adil bir nizam içinde) yönetiyorlardı. Biz de onların bu yönetimine tanıklık ediyorduk. Biz yönetim konusunda Süleyman'ı çok meziyetli kıldık. Bununla birlikte onların her ikisine de hikmet (doğru düşünme ve isabetli karar verme kabiliyeti) ve ilim/vahiy verdik.” bk. Öztürk, *Kur'an'ı Kerim Meali*, 374.

⁵⁰⁴ el-Enbiyâ 21/79.

⁵⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 184-185.

⁵⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 184.

⁵⁰⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 105; çev. Ulus, *a.g.e.*, 130; Râzî, *el-Erbe'in*, 345.

⁵⁰⁸ Sâd 38/30.

⁵⁰⁹ en-Neml 27/16.

⁵¹⁰ en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/84.

katında büyük değeri ve yeri bulunan güzel bir kul şeklinde Allah'ın övgüsüne mazhar oluşundan bahsedilmektedir.⁵¹¹

Allah Teâlâ Hz. Süleyman'a rüzgarı râm ettirmiş, şeytanları onun emrine vermiştir.⁵¹² Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan bir orduya onu mâlik kılmıştır.⁵¹³ Bunun yanında o, kuşların dilinden anlamak,⁵¹⁴ karıncaların konuşmasını işitmek lütfuna eriştirilmiştir.⁵¹⁵

a) Hz. Süleyman'ın Atların Boyunlarını Meshetmesi

*“Hani bir gün akşama doğru alımlı, soylu koşu atları önüne getirildiğinde (Süleyman) “Ben malı (atları), Rabbimi hatırlattığı için sevdim” dedi. Nihayet onlar karanlığın perdesiyle gizlendi. “Onları bana geri getirin” dedi; bacıklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı.”*⁵¹⁶ Bu ayetleri referans yapan Haşeviyye grubu tutundukları bir rivayetle Hz. Süleyman'ın günah işlediğini iddia etmişlerdir.⁵¹⁷ Onların söz konusu ettikleri rivayete göre Hz. Süleyman Şamlılarla savaşması sonucu ele geçirdiği atları bir gün öğle namazını kıldıktan sonra kürsüsüne oturup izlemekle meşgul iken ikindi namazını veya akşam vaktine ait zikrini geçirmiştir. Nihayet Güneş batmıştı. (Haşviyye grubuna göre ayette sözü edilen *“Karanlığın perdesiyle gizlendi.”*⁵¹⁸ ilahi kelamı güneşe racidir) atları geri isteyip onları Allah'a yaklaşmak niyetiyle kurban etti.⁵¹⁹ Bu gruba göre ayette ifade edilen *“Bacaklarını ve boyunlarını meshetti.”*⁵²⁰ ifadesindeki maksat atların kesilmesi/kurban edilmesidir.

Fahreddin Râzî, Haşviyye grubunun Hz. Süleyman'ın aleyhine öne sürdükleri söz konusu ayetlerin hemen öncesinde Allah'ın onu *“Ne güzel kul.”*⁵²¹ şeklinde tavsif etmesini onun mal sevgisi yüzünden Allah'ın zikrinden gafil

⁵¹¹ Sâd 38/30, 40.

⁵¹² Sâd 38/37-38.

⁵¹³ en-Neml 27/17.

⁵¹⁴ en-Neml 27/16.

⁵¹⁵ en-Neml 27/18-19.

⁵¹⁶ Sâd 38/30-33.

⁵¹⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 106; çev. Ulus, a.g.e., 131; Râzî, *el-Erbe'in*, 346.

⁵¹⁸ Sâd 38/32.

⁵¹⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 108; çev. Ulus, a.g.e., 134.

⁵²⁰ Sâd 38/33.

⁵²¹ Sâd 38/30.

olduğu şeklindeki düşüncenin yanlışlığına dair yeterli delil olarak kabul etmektedir. Çünkü ona göre Allah'ın, zikrinden gafil olan birisini bu şekilde övmesi olmayacak bir şeydir.⁵²² Yine Râzî'ye göre “حتى توارت با لحجاب ردوها علي” / *Nihayet bunlar perde arkasına gizlenmişlerdi. Onları bana getirin.*”⁵²³ ilâhi kelimından kastolunan iddia edildiği gibi güneşin kaybolması değildir. Ayette açıkça atları vurgulayan “الصافنات” (safinât) lafzı yer almaktadır. Râzî burada güneşin hiçbir şekilde zikredilmemesini görüşüne referans yaparak “ردوها” (ruddûhâ) kelimesindeki zamirin açıkça zikredilen bir şeye râci olması (atlara), mukadder olarak zikredilmeyene (güneşe) râci olmasından daha evladır diyerek ayette ifade edilen perdelenme/gözden kaybolma ve geriye dönme olaylarının atlar için söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Ona göre hiç gerek yokken zamirlerden ilkinin (توارت kelimesindeki gizli zamir) mukadder olarak güneşe atfetmenin hiçbir gerekliliği, geçerliliği yoktur. Her iki zamir de atlar için söz konusudur. Zamirlerin mercilerinin bu şekilde oldukları ortaya çıktıktan sonra ise Hz. Süleyman'ın atları izlemekle meşgul iken güneşin batmasından dolayı zikrini eda etmediği düşüncesinin bir yanılgı, gerçek dışı olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵²⁴

“فطفق مسحاً بالسوق والاعناق” (Süleyman) atların boyunlarını ve ayaklarını meshetmeye başladı.”⁵²⁵ ayetine gelince, Râzî'ye göre meshetme lafzıyla kastedilenin iddia edildiği gibi Hz. Süleyman tarafından atların boyunlarının ve ayaklarının kesilmesi değil, onların boyunlarının ve ayaklarının okşanması, sıvazlanmasıdır. Râzî Hz. Süleyman'ın bu davranışıyla tarafınca sağladıkları bazı faydalara binaen atların ne kadar kıymetli ve muhafazaya layık olduklarına işaret ettiğini belirtmiştir.

Râzî Kur'an'da abdestle ilgili ayette yer alan başın ve ayakların meshedilmesini⁵²⁶ Hz. Süleyman'ın atları kesmediğine dair delil göstermektedir. Ona göre “مسح” (mesh) lafzına iddia edildiği gibi kesme manasını verebilmek için bu kelimenin kılıç lafzıyla birlikte olması gerekir. Ayette böyle bir lafız olmadığı

⁵²² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 108-109; çev. Ulus, a.g.e., 135.

⁵²³ Sâd 38/32-33.

⁵²⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 76-77.

⁵²⁵ Sâd 38/33.

⁵²⁶ el-Mâide 5/6.

için söz konusu bu kelimenin kesinlikle Haşviyye'nin verdikleri manaya gelemeyeceğini belirtmiştir.⁵²⁷

Râzî'ye göre genel olarak akli ve nakli deliller peygamberlerin masumiyetine delalet ederken müslüman olarak bize düşen bunlara inanmaktır. Hz. Süleyman hakkındaki bu durumda peygamberler hakkındaki genel kabul görmüş duruma -masum olduklarına- hamledilmelidir. Bu konularda menşei belirsiz veya uydurma İsraili rivayetlerden kaçınmak gereklidir.⁵²⁸

b) Hz. Süleyman'ın İmtihanı

Konuyla ilgili olan ayet şu şekildedir: “*Andolsun biz Süleyman'ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık, sonra (bize) yöneldi.*”⁵²⁹ Hz. Süleyman'ın masumiyetine karşı olanlar bu ayette müphem şekilde ifade olunan ‘imtihan’ın ne olduğu ve sonrasında Hz. Süleyman'ın neden tövbe ettiğine dair değişik rivayetlere tutunarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bu grubun iddialarına mesned ettikleri bir rivayet şu şekildedir:

Süleyman (a.s.) kazandığı bir savaş sonucunda elde ettiği bir kralın kızıyla evlenmiştir. Bu kızın ölen babasına karşı olan aşırı özlemini gidermek ve gönlünü yapabilmek için babasına benzeyen bir heykel yaptırmıştır. Kız bu heykele ibadete başlayınca Hz. Süleyman fitneye düşmüş oldu. Mührü elinden düştü ve mührü eline alamadı. Bunun üzerine Âsâf: (Süleyman'ın veziri) “Sen bir günahından (hatandan) ötürü bu fitneye düşürüldün. Bunun için Allah'a tevbe et” dedi.⁵³⁰

Râzî bu rivayetin batıl, uydurulmuş bir hikaye olduğundan dikkate alınmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁵³¹

Ona göre Hz. Süleyman'ın iddia edildiği gibi hanımına heykele tapınma konusunda müsaade ettiğini ileri sürmek ona küfür nisbet etmek anlamına gelir ki

⁵²⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 108; çev. Ulus, *a.g.e.*, 134; Râzî, *el-Erbe'in*, 347; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 78. İbn Hazm da Hz. Süleyman'ın atların meşguliyetinden dolayı zikrinden geri kaldığı ve buna sebep olan atları cezalandırdığı şeklindeki rivayetleri eleştirerek bunların inanılır yanının olamayacağını ifade etmiştir. bk. İbn Hazm, *el-Fasl*, 4: 42.

⁵²⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 110; çev. Ulus, *a.g.e.*, 137.

⁵²⁹ Sâd 38/ 34.

⁵³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 80-81; Cürcânî, *Şerhu'l Mevâkıf*, 3: 516.

⁵³¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 111; çev. Ulus, *a.g.e.*, 139.

bu kabul edilemez. Eğer o müsaade etmeksizin kadın böyle bir fiilde bulunmuş ise o zaman suçlu kadının kendisidir ve bu durum Hz. Süleyman için bir hata olmayıp tevbeyle gerektirmemektedir.⁵³²

Râzî'ye göre ayette belirtilen imtihandan kasıt Hz. Süleyman'ın büyük bir felâket beklentisi olabilir. O, bu yüzden duyduğu endişe ve korkudan zayıflayıp adeta tahtın üzerine atılmış zayıf bir cesed gibi olmuştur. Daha sonra Allah Teâlâ ondan bu durumu izale edip, onu tekrar eski haline döndürmüştür.⁵³³

⁵³² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 82.

⁵³³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 83. Ayetteki imtihanın mahiyeti hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan ilki Ebu Hureyre rivayeti olarak Buhârî ve Müslim'de yer almaktadır. Bu, Hz. Peygamber'in Süleyman (a.s.) hakkında, onun bir keresinde Allah yolunda savaşıp erler doğursun diye yüz kadınımla beraber olacağım dediğini ancak inşallah demediği için bir sakat çocuğunun doğması dışında onun bu isteğinin gerçekleşmediği şeklindeki rivayettir. Söz konusu rivayete göre ayetteki tahtına ceset bırakılmasından murad temsili olarak bu sakat çocuktur. Allah peygamberini takdiri kendisine havale etmeksizin bir işe koyulmasından dolayı sakat bir çocukla imtihan etmiştir. bk. Buhârî, "Enbiya", 40; Müslim, "Eyman", 23; Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 110-111; çev. Ulus, a.g.e., 138; Râzî, *el-Erbe'in*, 348; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 82. Cürcânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, 3: 516. Bu konudaki diğer bir görüş Hz. Süleyman'ın Allah'ın takdirine râm olmayıp, şer güçlerden çocuğunu korumak için farklı yollara tevessül ettiğine dair bir iddiadır. Yine burada da Hz. Süleyman'daki bir tevekkül yoksunluğu konu edilmektedir. Rivayete göre, Hz. Süleyman'ın bir erkek çocuğu olmuştur. Çocuğunun babası gibi başlarına bela olmasından korkan şeytanların çocuğunu öldürmek için plan yaptıklarından haberdar olan Hz. Süleyman onu bulutların ve rüzgarın yardımıyla onlardan uzaklaştırmış ancak çocuk yine de ölmüş onun tahtının üzerine bırakılmıştı. Bu Hz. Süleyman'ın şeytanlardan korkmasından dolayı bir imtihan idi. Nihayetinde o hatasını anlamış bu yüzden tevbe etmiştir. bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 111; çev. Ulus, a.g.e., 138-139; Râzî, *el-Erbe'in*, 348; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 82; Cürcânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, 3: 516. Bu konudaki diğer rivayet Hz. Süleyman'ın kendisiyle ilgilidir. Bunların ilkinde göre Allah, Hz. Süleyman'ı şiddetli bir hastalıkla imtihan etmiş o bu sebeple bitab düşmüştür. Adeta hareketsiz bir ceset gibi olmuştur. Râzî'ye göre ayette geçen "ثم أناب" lafzı onun eski sağlıklı haline dönmesi anlamındadır. Râzî bu konuda ayeti bu şekilde bir manaya hamletmenin daha makul olduğunu belirterek yukarıda geçen iki rivayeti tutarsız görerek eleştirmiştir. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 83. İbn Hazm'a göre ayette yer alan fitneden kasıt, Allah'ın Hz. Süleyman'a itaatini denemek için verdiği mülktür. O bu ayette müphem şekilde yer alan imtihanı Kur'anın başka ayetleriyle açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre bu durum Hz. Mûsa ve beraberindekilerin başına gelen deprem sonrası Hz. Mûsa'nın söylediği "Allahım bu sırf senin imtihanındır. Onunla dilediğini saptırır dilediğini de doğru yola iletirsin." (el-A'raf 7/155) Fitnenin imtihan anlamında olduğuna dair İbn Hazm'ın başvurduğu diğer ayet ise "İnsanlar sadece, inandık demeleriyle bırakılacaklarını ve imtihana çekilmeyeceklerini mi sandılar? Biz kendilerinden öncekileri de sınadık. Allah, böylece kimlerin imanında gerçek, kimlerin sahte ve yalancı olduklarını dener ve onları ayırd eder." (el-Ankebût 29/2-3) şeklindedir. Ona göre ayetteki imtihanın mahiyetine açıklama getirmek için zındıkların ve yahudilerin uydurduğu harici rivayetlere gerek yoktur. Hz. Süleyman iddia edildiği gibi başka şeylerle değil, mülküyle imtihan edilmiştir. bk. İbn Hazm, *el-Fasl*, 4: 41.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin Süleyman maddesinde Râzî'nin söz konusu edilen bu rivayetlerin hepsini eleştirdiğine dair bir bilgiye yer verilmiştir. bk. Ömer Faruk Harman, "Süleyman" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 60. Ancak yukarıda aktardığımız bu görüşlerin birisi Râzî'nin kendi yorumu olup bir

c) Hz. Süleyman'ın Tevbesi ve Duası

*“Rabbim beni bağışla, bana öyle bir mülk ver ki benden sonra hiç kimseye nasib olmasın.”*⁵³⁴

İsmet karşıtı gruba göre Hz. Süleyman'ın bu isteğinde hased vardır. Bu tutumuyla o hata işlemiştir. Onun rabbinden bağışlama dilemesine de işlediği bir günah sebep olmuştur.⁵³⁵

Fahreddin er-Râzî'ye göre ayetin başında geçen bağışlanma talebi işlenmiş bir günah sebebiyle değildir. Belki evla olanın terki veya tevazu anlamında bir sebebe râcidir. Ayetin devamında gelen *“Bana öyle bir mülk ver ki benden sonra hiç kimseye nasib olmasın.”*⁵³⁶ ifadeleri din işlerinin dünya işlerine takdim edilmesinin gerektiği yönünde bir işarettir. Allah'tan mağfiret talebinde bulunmak dünyada hayır kapılarının açılmasına da delalet edebilir. Eğer söz konusu tevbeyle bu şekilde bir manaya taşırırsak o takdirde anlam, Hz. Süleyman önce Allah'tan affını istemiş sonrasında da tevbesini vesile kılarak talebini ona arz etmiştir şeklinde olur. Bu da onun tevbesinin bir günah sebebiyle olmadığını ortaya koyar.⁵³⁷

Hz. Süleyman'ın sadece kendisinin erişebileceği bir mülk istemesi konusunda Râzî savunmasını farklı ihtimaller üzerine inşa etmiştir. Bunlar:

1. Peygamberin mucizesi, dönemindeki insanların genel durumuyla uyumlu olmalıdır. Burada Hz. Süleyman'ın mülkten kastı döneminin şartlarına uygun, peygamberliğini dermeyeran edebileceği bir mucize olmasıdır. Başkasına nasip olmamaktan kasıt ise ona karşı herhangi bir şekilde muarazada bulunulamamasıdır. Allah'ın rüzgarı onun emrine/istifadesine vermesi⁵³⁸ bu türden bir mucizedir.⁵³⁹

diğeri ise onun tarafından kabul edilebilir bulunmaktadır. Bu sebeple söz konusu maddede bu konuda yanıltıcı bir bilgi yer almaktadır.

⁵³⁴ Sâd 38/35.

⁵³⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 111; çev. Ulus, *a.g.e.*, 139; Râzî, *el-Erbe'in*, 348; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 83.

⁵³⁶ Sâd 38/35.

⁵³⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19:83.

⁵³⁸ Sâd 38/36.

⁵³⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 111-112; çev. Ulus, *a.g.e.*, 139; Râzî, *el-Erbe'in*, 348; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 84.

2. Hz. Süleyman hastalanmıştı. O maruz kaldığı hastalıktan kurtulunca dünya mülkünün veraset yoluyla intikal ettiğini idrak etmiş, buna binaen kendisinden sonra veraseten intikal olunmayan bir mülk istemiştir. Bu da din/ahiret mülküdür.⁵⁴⁰

11. Yûnus (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Yûnus (a.s.) Allah Teâlâ'nın, vahiy indirmek suretiyle diğer insanlara üstün kıldığı kutlu peygamberlerden biridir.⁵⁴¹ Adıyla müstakil bir sure bulunmasının yanında o Kur'an'da zû'n-nûn⁵⁴² ve sahibu'l-hût⁵⁴³ (balık sahibi/balığın yuttuğu kimse) şeklinde de isimlendirilmiştir.

Yûnus (a.s.) gönderildiği bir kavme Allah Teâlâ'nın dinini/şeriatını tebliğ etmiş ancak bu kavim ona inanmamıştır. O da onların bu inatları karşısında öfkelenerek onları terk etmiştir.⁵⁴⁴ Daha sonra bir gemiye binen Hz. Yûnus burada bulunanlarla arasında Kur'an'ın açıklamadığı bir nedenden dolayı gemiden atılma hususunda yapılan kuraya katılmış sonucunda kaybeden kişi olup gemiden atılmıştır. Hatasından dolayı pişmanlık içerisinde iken onu bir balık yutmuştur.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 112; çev. Ulus, *a.g.e.*, 139-140; Râzî, *el-Erbe'in*, 348; *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 84. Râzî'nin bu konuda yer verdiği diğer yorumlar şu şekildedir. a) Hz. Süleyman bu isteğinde Allah tarafından izinli idi. Ortada onun kınanmasını gerektiren bir durum söz konusu değildir. Bu görüş Kelam ehline aittir. bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 113; çev. Ulus, *a.g.e.*, 141. b) İnsanın ruhi halleri zamansal olarak değişkenlik gösterir. İnsan bazı anlarda nefsi temayüllerini dizginleyebilir. Ancak bazen de buna engel olamadığı görülebilir. Bu hal Hz. Süleyman'da da tezahür etmiş, o da nefsi arzusuna engel olamayıp Allah'tan böyle erişilemez bir mülke talip olmuştur. bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 113; çev. Ulus, *a.g.e.*, 141; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 84. Bu görüş itiraza açıktır. Çünkü bu müddeilerin iddialarının geçerli olduğuna dair bir düşüncedir. Hz. Süleyman'ın dalgınlığı sebebiyle nefsiyle hareket ettiğini ileri sürmek açıkça ona nisbet edilen hatanın geçerli olduğuna dair bir karine durumundadır. c) Konu hakkında yer verilen diğer düşünceler genel olarak tasavvufi bir anlatı/yorum olup ilki Riyâzete ve Mücâhede ile ilgilidir. Bu düşünce sahiplerine göre Hz. Süleyman kanaatini daha da artırmak, kulluğunun daha kamil olması isteğine binaen zorlukla imtihan olabilecek bir mülk istemiştir. Diğer tasavvufi yorumda ise dünya sevgisi öne çıkmaktadır. Bu düşünceye göre dünyayı elde edemeyenlerin kalblerinin dünya nimetlerine daha meyilli olduğu bir gerçektir. İnsanın fitratında mündemiç bulunan bu durumdan tecrübe etmeksizin kurtuluşu yoktur. Bir beşer olan Hz. Süleyman'da da bu durum ortaya çıkmıştır. O da dünyada elde edebileceği en büyük mülkü isteyerek daha sonrası için kalbini tamamen mâsivâdan arındırmayı istemiştir. bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 113; çev. Ulus, *a.g.e.*, 141; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19: 84.

⁵⁴¹ en-Nisâ 4/163; el-En'âm 6/86; es-Saffât 37/139; el-Kalem 68/50.

⁵⁴² bk. el-Enbiyâ 21/87.

⁵⁴³ bk. el-Kalem 68/48.

⁵⁴⁴ el-Enbiyâ 21/87.

⁵⁴⁵ es-Saffât 37/141-142.

Balığın karnında Rabbini tesbih ve ta'zim ederek tövbekar olan Hz. Yûnus'a⁵⁴⁶ Allah Teâlâ daha önce de kendisini tesbih eden bir kul olması sebebiyle merhamet göstermiş, balığın ona zarar vermesini engellemiştir. Allah'ın merhameti sayesinde balığın karnından sağ olarak çıkan Hz. Yûnus yeniden risaletle görevlendirilmiştir. Kur'an'ın ifadesiyle yüz binden fazla olan bir kavme elçi olarak gönderilen Hz. Yûnus, bu defa risalet görevinde başarıya ulaşmıştır. Kavmi ona ve tebliğ ettiklerine iman etmiştir.⁵⁴⁷

Yûnus'un (a.s.) inatçı kavminin tebliğ ettiklerine inanmaması sebebiyle düşmüş olduğu olumsuz durumu haber veren Kur'ânî naslardan peygamberlerin ismetine itiraz edenler onun aleyhinde bazı çıkarımlarda bulunmuşlardır. Onun bu yaptıklarına binaen masum olamayacağına dair görüşler ileri sürmüşlerdir.

Söz konusu iddialara mesned yapılan ayet şu şekildedir:

*“(Ey Peygamber) Kendisini balığın yuttuğu Yûnus’u da an. Hani bir vakit O, toplumuna kızarak gitmişti. Bizim kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı toplumunun arasından kaçmakla kendisini kurtaracağını sanmıştı. Nihayet balığın karnında, karanlıklar içinde kalıp: “Senden başka gerçek ilah yoktur, sınırsız kudret ve yüceliğinle sen, herşeyin üstündesin, doğrusu ben yapılması gerekeni yapmamak suretiyle kendime haksızlık edenlerdenim!” diye dua etmişti.”*⁵⁴⁸

Bu ayetle ilgili olarak müddei grup Hz. Yûnus'un ismeti aleyhine üç iddiada bulunmuştur.

1. Hz. Yûnus öfkelenerek kavmini terk etmiştir. Bu öfke ya Allah'a karşı olan bir öfkedir ya da onun elçi olarak gönderildiği kavme. Ancak her iki şekilde de mahzurludur. Çünkü Hz. Peygamber'e hitaben Allah Teâlâ'nın buyurduğu *“Sen Rabbinin hükmüne sabret. O balık sahibi gibi olma.”*⁵⁴⁹ şeklindeki ilâhi telkin, Hz. Yûnus'un söz konusu davranışının hatalı olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁵⁰

⁵⁴⁶ el-Enbiyâ 21/87.

⁵⁴⁷ es-Saffât 37/142-148.

⁵⁴⁸ el-Enbiyâ 21/87.

⁵⁴⁹ el-Kalem 68/48.

⁵⁵⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 114; çev. Ulus, *a.g.e.*, 142; Râzî, *el-Erbe'în*, 348-349; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 216.

Fahredden Râzî'ye göre ayette Hz. Yûnus'un öfkesinin kime karşı olduğu konusunda bir açıklama yoktur. Onun bu öfkesinin Allah'a karşı olduğu iddiası ise geçersizdir. Çünkü bir mü'min için dahi böyle bir davranış düşünülemezken bir peygamberin Rabbine karşı öfke duyması asla caiz değildir. Böyle bir tutum Allah'ı bilmeyenler için söz konusudur ki bu da küfür halidir. Hz. Yûnus'un öfkesi emirlerini dinlemeyen kavmine karşıdır. Allah için, Allah düşmanlarına karşı bir tavidir.⁵⁵¹

“*Sen Rabbinin hükmüne sabret. O balık sahibi gibi olma.*”⁵⁵² ilahi beyanı konusunda müddeilerin ileri sürdüğü iddia hakkında ise Râzî, Hz. Yûnus kendisine daha önce bir yasaklama bildirilmediği için mübah olduğu zannıyla kavminden öfkeyle ayrılmış olabilir. Bu ihtimale göre Allah Teâlâ Hz. Yûnus'a peygamberlik görevini tevdi etmiş ancak devamlı surette kavmiyle birlikte olmasını emretmemiştir. Hz. Yûnus da zannı galible davranmış, kavmine öfkelenildiği için gitmesinde bir sakınca görmemiştir. Allah Teâlâ son elçisinin makamını üstün kılmayı murad ettiğinden ona “*Sen Rabbinin hükmüne sabret. O balık sahibi gibi olma.*”⁵⁵³ şeklinde telkinde bulunmuştur. Çünkü ona bu lütfu kazandıracak olan risalet görevindeki durumu, karşısına çıkacak türlü eziyetlere karşı olan sabrı ve tutumudur. Eğer Hz. Yûnus da görevinde gerektiği ölçüde sabırlı olsaydı -daha iyisini yapabilecekken bundan geri kalmasaydı- şüphesiz o da daha üstün olacaktı. Bu sebeple onun yaptığı hata olmayıp sadece evla olanın terkidir.⁵⁵⁴

2. فظن أن لن نقدر عليه / Bizim kendisini sıkıntıya sokmayacağımızı, toplumunun arasından kaçmakla kendisini kurtaracağını sanmıştı.”⁵⁵⁵

Hz. Yûnus hakkında ileri sürülen ikinci iddia, itiraza referans yapılan ayette⁵⁵⁶ yer alan bu ifadelerle ilgilidir.

⁵⁵¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 114-115; çev. Ulus, *a.g.e.*, 142-143; Râzî, *el-Erbe'in*, 349; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 216-217.

⁵⁵² el-Kalem 68/48.

⁵⁵³ el-Kalem 68/48.

⁵⁵⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 115; çev. Ulus, *a.g.e.*, 143; Râzî, *el-Erbe'in*, 349; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 217.

⁵⁵⁵ el-Enbiyâ 21/87.

⁵⁵⁶ el-Enbiyâ 21/87.

İtiraz sahiplerine göre bu ifadeler Hz. Yûnus'un Allah'ın kudretiyle ilgili şüphe içerisinde olduğuna dair karinedir.⁵⁵⁷ Böyle bir şüphe ise küfürdür.⁵⁵⁸

Râzî bu konuda, bir mü'min için dahi Allah'ın kudretinden şüphe duymak küfür iken bu durum Allah'tan vahiy alan bir peygamber için nasıl mümkün görülebilir diyerek ileri sürülen görüşü eleştirmiştir. O ayette yer alan ve iddiaya mesned yapılan “نقدر” kelimesinin iddia edildiği gibi ‘kudret’ anlamında değil Kur'an'ın “الله يبسط الرزق لمن يشاء ويقدر / Allah rızkı dilediğine bollastırır da, daraltır da.”⁵⁵⁹ şeklindeki diğer bazı kullanımlarda olduğu gibi ‘daraltmak/sıkıştırmak’ şeklinde anlaşılması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre eğer “نقدر” kelimesi bu şekilde bir manaya -daraltmak/sıkıştırmak- hamledilirse o zaman ayetten ortaya çıkan anlam Allah'ın güç yetirememesi değil, Allah'ın görevi bırakıp gitmesinden dolayı onu daraltmayacağını, yaptığına karşılık durumu onun için zorlaştırmayacağını mı sanır? şeklinde olur.⁵⁶⁰ Râzî bu teville Hz. Yûnus hakkındaki söz konusu iddiayı geçersiz kılmaya çalışmıştır.⁵⁶¹

3. “Doğrusu ben yapılması gerekeni yapmamak suretiyle kendime haksızlık edenlerdenim/zalimlerdenim.”⁵⁶²

Yûnus'un (a.s.) ismetine itiraz edenlere göre onun bu ifadeleri işlenen bir günahın itirafıdır.⁵⁶³

Fahreddin Râzî'ye göre, eğer ayette yer alan ‘zalimlerdenim’ ifadesine iddia edildiği gibi zahiri manasına göre anlam verilirse ve hüküm buna göre bina edilirse o zaman Kur'an'ın haber verdiği “Zalimlerin akibeti Allah'ın lanetine müstehak olmaktır.”⁵⁶⁴ va'idi Hz. Yûnus'u da kapsar. Ancak bu hiçbir müslümanın kabul etmeyeceği bir durumdur.

⁵⁵⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 114; çev. Ulus, *a.g.e.*, 142; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 216.

⁵⁵⁸ Râzî, *el-Erbe'in*, 349.

⁵⁵⁹ er-Ra'd 13/26. “نقدر” kelimesinin Kur'an'daki bu manadaki diğer kullanımları için bk. el-Ankebût 29/62; et-Talâk 65/7; el-Fecr 89/16.

⁵⁶⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 218.

⁵⁶¹ Râzî'nin bu yorumundan farklı olarak ayetteki “نقدر” kelimesini “hüküm, takdir” manasına da hamledenler olmuştur. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 218. Ancak gerek Râzî'nin ve gerekse diğer anlamı benimseyenlerin ortak görüşü Hz. Yûnus'un Allah'ın kudreti hakkında herhangi bir şüphe içerisinde bulunmadığı yönündedir.

⁵⁶² el-Enbiyâ 21/87.

⁵⁶³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 114; çev. Ulus, *a.g.e.*, 142; Râzî, *el-Erbe'in*, 349; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 216.

⁵⁶⁴ Hûd 11/18.

Ona göre Hz. Yûnus'un söz konusu 'zalimlerdenim' ifadesi 'ben evla olanı terketmekle nefsimi zulmettim' anlamındadır. Çünkü o daha faziletli bir davranış olan sabrı değil, kavmine tahammülsüzlük gösterip gitmeyi tercih ederek evla olan davranışı terk etmiştir. Bu durumda onun 'zalim oldum' ifadesi nefsinin ezmek suretiyle yaptığını büyük hata görmesinden dolayıdır.⁵⁶⁵

Râzî bu konuda genel olarak, Allah Teâlâ'nın Hz. Yûnus'un balık karnına atılarak zorlukla imtihana çekildiğini ve onun durumu üzerinden son elçisi Hz. Muhammed'e (a.s.) müşriklerin iman etmemesi durumunda hemen öfkeye kapılmaması gerektiği yönünde bir uyarıda bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁶

12. Lût (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Lût (a.s.) Hz. İbrâhim'le çağdaş olup onun tebliğini kabul etmiştir.⁵⁶⁷ Daha sonra Allah Teâlâ ona da nübüvvet görevini tevdi ederek onu insanlara üstün kılmıştır.⁵⁶⁸

Hz. Lût kendisine ilim ve hikmet verilmiş olan, Hak Teâlâ'nın hayırlı ve faziletli olduğuna dair şahidliğine mazhar olmuş bir peygamberdir.⁵⁶⁹

Hz. Lût'un elçi olarak gönderildiği kavmi cinsel sapkınlık (livata) içerisindeydi. Lût (a.s.) onların bu çirkin işi yapmalarını engellemeye çalışmış ancak sapkın kavmi bu davranışlarından vazgeçmemiştir. Onlar Hz. Lût'u memleketlerinden sürgün etmekle tehdit etmiştir.⁵⁷⁰ Hz. Lût'un kavmi onları korkuttuğu azapla ilgili olarak ona "*Hadi madem sözünde doğrusun bizi tehdit ettiğin azabı getir de görelim.*"⁵⁷¹ diyerek alay etmiştir. Bu inatları sonucunda Hz. Lût da sapkın kavminin akıbetini Allah'a havale etmiştir.⁵⁷²

İşledikleri çirkin fiil sebebiyle Allah Teâlâ onlar hakkındaki helak hükmünü gerçekleştirmeden önce, onlar arasında bulunan Hz. Lût ve ona inanan

⁵⁶⁵ Râzî, *el-Erbe'în*, 349; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 219; Cürcânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, 3: 518.

⁵⁶⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 219; 22: 74.

⁵⁶⁷ el-Ankebût 29/26.

⁵⁶⁸ el-En'âm 6/86; el-A'raf 7/80; en-Neml 27/54; es-Saffât 37/133.

⁵⁶⁹ el-Enbiyâ 21/75.

⁵⁷⁰ el-A'raf 7/82; eş-Şû'arâ 26/167; en-Neml 27/56.

⁵⁷¹ el-Ankebût 29/29.

⁵⁷² eş-Şû'arâ 26/168-169; el-Ankebût 29/30.

az sayıdaki⁵⁷³ mü'mini kurtarmak için meleklerini elçi göndermiştir. Hz. Lût ve onun beraberindekileri sapkınların arasından çıkaran Allah Teâlâ, o memleketin (depremle) altını üstüne getirip, üzerlerine taş yağdırmak suretiyle Hz. Lût'un karısı da dahil olmak üzere sapkın kavmi helak etmiştir.⁵⁷⁴

Hz. Lût'un masumiyetine itiraz edenler görüşlerine Kur'an'daki Hz. Lût'la ilgili olayı/kıssa'yı referans yapmıştır. Konu ile ilgili Kur'an'ın aktardığına göre Hz. Lût'un sapkın kavmi ona gelen elçilerden haberdar olunca hemen onun evine koşmuşlardır. Hz. Lût'un kendisi dahi gelenlerin erkek kılığında melekler olduklarını bilmediğinden ve de kavmindekilerin de gelme amaçlarını yakînen bildiğinden, gelen misafirlerini -melekler- korumak maksadıyla onlara Allah'tan korkmaları gerektiği yönünde tavsiyede bulunmuş⁵⁷⁵ ancak aldığı *"Biz seni başkalarının işine karışmaktan men etmedik mi?"*⁵⁷⁶ şeklindeki cevap karşısında onlara yapmaya niyetlendikleri fiilin kötü olduğunu anlatmaya çalışmıştır.

Hz. Lût onlara: *"Eğer bu fiili illa da yapacaksanız bunun yolu ve uygun olanı evlenmek suretiyle temiz kızlarımdır."*⁵⁷⁷ diyerek onları doğru ve ahlaki olanı yapmaya salık vermiştir.

İtiraz sahipleri ise Hz. Lût'un; *"İşte kızlarım eğer yapacaksanız... "Onlar daha temizdir."*⁵⁷⁸ şeklindeki sözlerinden onun kızlarını fuhuşa hedef gösterdiğini, bunun ise onun şahsiyetinin düşüklüğüne dair bir ifade olduğunu iddia etmişlerdir. Bu şekilde Hz. Lût'a çirkin bir iftirada bulunmuşlardır.⁵⁷⁹

Râzî'nin bu konudaki savunmasına geçmeden önce burada söz konusu edilen kızların durumu hakkında -onların Hz. Lût'un kendi sülbünden olan kızları mı, yoksa kavminin kızları mı?- açıklama getirmek gerekmektedir.

Ayette söz konusu olan kızlardan muradın, Hz. Lût'un öz kızları değil, kavminin kızları olduğu galip olan görüştür.⁵⁸⁰ Çünkü bir rivayete göre Hz.

⁵⁷³ ez-Zâriyât 51/36.

⁵⁷⁴ el-A'raf 7/83-84; eş-Şû'arâ 26/170-173; en-Neml 27/57-58; el-Ankebût 29/33-35.

⁵⁷⁵ el-Hicr 15/69.

⁵⁷⁶ el-Hicr 15/70.

⁵⁷⁷ Hûd 11/77-79; el-Hicr 15/67-71.

⁵⁷⁸ Hûd 11/78; el-Hicr 15/71.

⁵⁷⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 116; çev. Ulus, a.g.e., 144; Râzî, *el-Erbe'in*, 349.

⁵⁸⁰ Mâturidî, *Te'vilât*, 7: 235; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 3: 910; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 81.

Lût'un sadece iki kızının olduğu⁵⁸¹ dolayısıyla onun kavminin erkeklerini sadece bu iki kızıyla nikahlaması mümkün olamayacağı için söz konusu manayı ümmetin kızları şeklinde anlamak doğru ve uygun olmalıdır.⁵⁸²

Lût (a.s.) onlara gönderilen bir peygamber olduğu için onların babası mesabesindedir. Nasıl ki bir baba çocuklarını eğitip terbiye etmekte ise peygamberler de halkının mürebbîsidir, onları eğitir, terbiye eder. Nitekim Kur'an da *"Peygamber, müminlere kendi nefislerinden daha önce gelir. Ve onun eşleri de müminlerin anneleridir."*⁵⁸³ nassı sabit olduğundan doğal olarak ümmetin annelerinin peygamber olan eşleri de ümmetin babalarıdır.⁵⁸⁴

Râzî'ye göre Hz. Lût'un ilgili sözündeki kasıt kızlarını -ümmetinin kızları-zinaya sürüklemek değil, kızlarıyla evlenmek yoluyla onlardan istifade etmenin onlar için uygun olduğunu sapkın kavmine hatırlatmaktır. Hz. Lût'un burada nikah aktini belirtmemiş olması ise kızlarını günaha sürüklediğine dair bir delil olamaz. Râzî'ye göre Hz. Lût'un kızlarını kastederek *"Onlar daha temizdir"*⁵⁸⁵ demekle zaten kapalı olarak zina olasılığını sözün dışında bırakmıştır. Çünkü zinadan temiz olduğu yönünde söz edilemeyeceği açıktır.⁵⁸⁶

13. Zekeriyya (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Zekeriyya (a.s.) Allah'ın kutsal kıldığı elçilerden birisi olup⁵⁸⁷ İsrailoğullarına gönderilen bir peygamberdir. Allah Teâlâ Kur'an'da onun

⁵⁸¹ Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 3: 450; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 81.

⁵⁸² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 81.

⁵⁸³ el-Ahzâb 33/6.

⁵⁸⁴ Mâturidî, *Tevîlât*, 7: 235; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 81; 14:126.

⁵⁸⁵ Hûd 11/78.

⁵⁸⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 116; çev. Ulus, a.g.e., 144; Râzî, *el-Erbe'in*, 349-350; *Mefâtihu'l-gayb*, 13:81; Mâturidî, *Te'vilât*, 7: 235; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 3: 450, 910. Râzî burada "Nasıl olur da müslüman bir kadın kafir biriyle evlenebilir?" şeklinde dile getirilmesi muhtemel bir soruya da cevap vermiştir. Ona göre bu durum dinlere göre değişiklik gösterebilir. Hz. Peygamberimizin kızı Zeyneb'i müşrik olan Ebu'l-as İbnu'r-Rebi ile, diğer bir kızını bir başka müşrikle; Utbe İbn Ebu Leheb'le evlendirmesi, bu konuda örnek teşkil etmektedir. Daha sonra *"İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Şundan emin olun ki imanlı bir câriye, sizin hoşunuza gitse de müşrik bir hür kadından iyidir. İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan erkeklerle de kadınlarınızı evlendirmeyin."* (el-Bakara, 2/221) ayetiyle Allah bu durumu neshederek yürürlükten kaldırmıştır. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13: 81.

⁵⁸⁷ el-En'âm 6/85.

hakkında, kendisine ibadet eden, hayır ve huşu sahibi,⁵⁸⁸ salih biri olarak bahsetmektedir.⁵⁸⁹

Zekeriyya (a.s.) yaşlılık çağında Allah'tan hem kendisinin hem de Hz. Yakub soyunun manevi mirasını üstlenebilecek bir varis istemiş ve bu duası kabul olmuştur. O, ismini dahi Allah'ın koyduğu Yahya ile müjdelenmiştir.⁵⁹⁰ Zekeriyya (a.s.) aynı zamanda Hz. Meryem'in himayesi görevini de deruhte etmekteydi.⁵⁹¹

Hz. Zekeriyya'nın masumiyetine karşı olanlar, onun Allah'ı gerektiği gibi tanıyamayıp, kudretinden şüphe ettiğine dair bir iftira ileri sürmüşlerdir. Onların bu görüşlerine referans yaptıkları ayetler ise Hz. Zekeriyya'nın yaşlılığı döneminde Allah'tan bir çocuk istemesinin akabinde çocukla müjdelenmesine binaen söylediği;⁵⁹² *“Rabbim! Ben yaşlı iken üstelik karım da kısır, bu durumda benim nasıl çocuğum olabilir?”*⁵⁹³ şeklindeki sözleridir. İddia sahipleri Hz. Zekeriyya'nın bu sözlerini onun Allah'ın kudreti hakkında şüphe içerisinde bulunduğuna dair bir manaya hamlederek bu şekilde ona günah isnadında bulunmuşlardır.⁵⁹⁴

Râzî'ye göre, Hz. Zekeriyya'nın bu konuda Allah Teâlâ'nın kudretinden şüphe ettiğine dair bir düşüncenin doğruluktan hiç bir payı yoktur. Bu iddia olmayacak bir şeydir. İddia edildiği gibi Hz. Zekeriyya bu konuda -Allah'ın ona çocuk verebileceğinden- şüphe duymamıştır. O sadece durumu yadırgamıştır. Zekeriyya (a.s.), *“Benim nasıl çocuğum olabilir.”*⁵⁹⁵ diyerek durumu zahire, normal şekilde çocuk yapma durumuna hamletmiştir. Çünkü kendisi çocuk yapabilmek için uygun yaşta değildi ve hanımı da kısırdı.⁵⁹⁶ Bu durum onu bu

⁵⁸⁸ el-enbiyâ 21/90.

⁵⁸⁹ el-En'âm 6/85.

⁵⁹⁰ Âl-i İmrân 3/38-39; Meryem 19/3-7.

⁵⁹¹ Âl-i İmrân 3/37.

⁵⁹² Âl-i İmrân 3/38-39; Meryem 19/3-7.

⁵⁹³ Âl-i İmrân 3/40; Meryem. 19/8.

⁵⁹⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 116; çev. Ulus, a.g.e., 146; Râzî, *el-Erbe'in*, 350; *Mefâtihu'l-gayb*, 6: 296; 15:292.

⁵⁹⁵ Âl-i İmrân 3/40; Meryem 19/8.

⁵⁹⁶ Âl-i İmrân 3/40; Meryem 19/8.

konuda hayrete düşürmüştür. Çünkü ihtiyar bir erkek ve kısır bir kadının çocuklarının olması hârikulâde bir durumdur.⁵⁹⁷

Râzî'ye göre, Hz. Zekeriyya'nın; 'benim nasıl çocuğum olur' şeklindeki sözünün altında yatan düşünce Allah Teâlâ'nın kudreti hakkında bir şüphe değil, çocuğun, kendisinin ve eşinin tekrar gençleştirmek suretiyle mi, yoksa bulundukları yaşlılık hallerinde mi olacağının keyfiyyetini öğrenebilmek için bilgi amaçlı bir sual olduğudur.⁵⁹⁸ Râzî bu yorumuna dair Enbiyâ suresinde Allah'ın Zekeriyya (a.s.) ile ilgili haber verdiği "Onun hanımından çocuk sahibi olmasına mani teşkil eden her şeyi izale ettik, onu çocuk doğurmaya elverişli hale getirdik."⁵⁹⁹ ayetini delil getirmiştir.⁶⁰⁰ Sonuç olarak Râzî, Hz. Zekeriyya'nın Allah Teâlâ'dan çocuk istemesinin zaten onun Allah'ın buna kâdir olduğunu bilmesine dair açık bir durum olduğunu ifade etmiştir.⁶⁰¹

14. İsa (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Doğumunda dahi hârikulâdelik bulunan Hz. İsa, ulu'l-azm peygamberlerden birisidir. Kur'an'ın yaratılış itibariyle Hz. Adem'le mukayese ettiği⁶⁰² İsa (a.s.) bir beşerin normal şekliyle vucut bulması/varlık alemine gelmesi şekliyle değil de Allah Teâlâ'nın "ol" emriyle, bakire olan Hz. Meryem'den babasız olarak dünyaya gelmiştir.⁶⁰³ Bu yönüyle Hz. İsa yaratılış itibariyle Adem (a.s.) gibi Allah Teâlâ'nın nâmütenâhi kudretinin delilidir.

Hz. İsa, İsrailoğullarına gönderilen⁶⁰⁴ bir resüldür. Dört büyük kitaptan biri olan İncil'in mübelliğidir.⁶⁰⁵ Tevrat'ı tasdik eden ve kendisine ondaki bazı hükümleri -bazı haramları helal kılmak suretiyle- neshetme selahiyeti verilen Allah tarafından mübarek kılınan bir beşer ve peygamberdir.⁶⁰⁶ Allah onu çeşitli

⁵⁹⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 6: 287. Ayrıca bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 1: 932.

⁵⁹⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 118; çev. Ulus, *a.g.e.*, 147; Râzî, *el-Erbe'in*, 350; *Mefâtîhu'l-gayb*, 6: 296; 15:284, 292. Ayrıca bk. Mâturîdî, *Te'vilât*, 2: 331.

⁵⁹⁹ el-Enbiyâ 21/90.

⁶⁰⁰ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 16: 223.

⁶⁰¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 6: 296.

⁶⁰² bk. Âl-i İmrân 3/59.

⁶⁰³ Âl-i İmrân 3/45, 47; Meryem 19/17-24; el-Enbiyâ 21/9; et-Tahrîm 66/12.

⁶⁰⁴ Âl-i İmrân 3/48-49; es-Saff 61/6.

⁶⁰⁵ bk. el-Mâide 5/46.

⁶⁰⁶ bk. Âl-i İmrân 3/50; Meryem 19/30-31.

mucizelerle desteklemiştir.⁶⁰⁷ Kur'an'ın, ona özel olan niteliklere dair verdiği bilgiye göre o, Allah'tan bir kelime,⁶⁰⁸ bir ruhtur.⁶⁰⁹

Mûcizevî bir şekilde varlık bulan Hz. İsa'nın masum olmadığına dair bazı iddialar ileri sürülmüştür.

a) Hz. İsa'nın Kendisine ve Annesine Tanrılık İsnad Ettiğine Dair İftira

*“Allah "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi 'Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?" buyurduğu zaman o şu cevabı verir: Hâşâ! “Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi iddia etmek bana yakımsmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zatında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin.”*⁶¹⁰

Hz. İsa'nın masumiyetine karşı olanların bu ayetle ilgili iddiaları ve Râzî'nin onlara verdiği cevaplar şu şekildedir:

1. Eğer İsa, Allah Teâlâ'nın Kur'an'da belirttiği gibi *“Allah'ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin”* sözünü söylemiş ise o zaman bu onun büyük günah işlediği anlamına gelir. Yok eğer söylememişse neden soru edatı kullanıldı? Bu durumda soru edatı (أَأَنْتَ) anlamsız, gereksiz olur.⁶¹¹

Fahreddin Râzî'nin bu iddiaya verdiği cevap eserlerinde farklılık göstermektedir.

Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ* ve *el-Erbe'in* adlı eserlerinde Hz. İsa'nın böyle bir sözü söylemediğini belirterek ayetteki söz konusu edilen soru edatının böyle bir iddia ileri süren -Hz İsa ve Meryem'in ilah olduklarına dair- hristiyanları azarlama anlamını haiz bir kullanım olarak kabul etmiştir.⁶¹² Ancak tefsirinde Hristiyanlardan hiç kimse Allah'ın ulûhiyyetini kabul etmeksizin Hz. İsa ve Meryem'in ilâh olduklarını söylemediğini ifade etmiştir. Söz konusu soru

⁶⁰⁷ bk. Âl-i İmrân 3/46, 49; el-Mâide 5/110, 112-115.

⁶⁰⁸ bk. Âl-i İmrân 3/39, 45; en-Nîsa 4/171.

⁶⁰⁹ bk. en-Nîsa 4/171 el-Enbiyâ 21/91 et-Tahrîm 66/12.

⁶¹⁰ el-Mâide 5/116.

⁶¹¹ Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, 119; çev. Ulus, a.g.e., 148; Râzî, *el-Erbe'in*, 350.

⁶¹² Râzî, *İsmetü'l-Enbiyâ*, 119; çev. Ulus, a.g.e., 148; Râzî, *el-Erbe'in*, 350.

edatının ise ‘demedin değil mi?’ anlamında ‘inkarî’ manada bir soru olduğunu ifade etmiştir.⁶¹³

Bunun yanında Râzî tefsirinde söz konusu soru edatının gerekçesi olarak şu şekilde bir görüş ileri sürmüştür:

İlâh, yaratandır.’ Halbuki Nasârâ, Hz. İsa ve Meryem’in elinde zuhur eden mucizelerin yaratıcısının Hz. İsa ve Meryem olduğunu; Allah Teâlâ’nın ise, kesinlikle bunları yaratmadığına itikâd ederler. Durum böyle olunca, Nasârâ şüphesiz "Bu mucizelerin yaratıcısının, Hz. İsa ve Meryem olduğunu; Allah Teâlâ’nın ise bunları yaratmadığını" söylüyorlardı. Bu sebeple onların, bazı şeyler hakkında Allah’ın o şeyin ilâhı olmadığı halde, Hz. İsa ve Meryem’in o şeyin ilâhları olduğunu kabul etmiş olmaları doğru olabilir.⁶¹⁴

Onun bu açıklamasına göre Nasara’nın ayette ifade edilen Hz. İsa ve Meryem’e ilahlık atfetmeleri sadece mucizeyle ilişkili, bununla sınırlı bir durumdur.

2. Müddeilerin ilgili ayetten istinbat ettikleri diğer görüşleri Hz. İsa’nın Allah Teâlâ’yı cisim olarak vehmettiğine/algıladığına dair bir iddiadır.

İddia sahipleri Hz. İsa’nın “تعلم ما في نفسي ولا أعلم ما في نفسك / *Sen benim içimdeki herşeyi bilirsin. Halbuki, ben senin zatında olanı bilemem.*”⁶¹⁵ şeklindeki ifadeleriyle ilgili olarak, nefis, cisim/vücut anlamındadır. “في نفسك” kelimesinde ki “في” de zarf anlamında olup ancak cisimlerde kullanılır. Bu durumda müddeilere göre Hz. İsa’nın “*Ben senin nefsinde olanları bilemem*”⁶¹⁶ sözü Allah Teâlâ için cisim ispatı gayretini vehmettirmektedir.⁶¹⁷

Fahreddin er-Râzî’ye göre iddiada söz konusu edilen ‘nefs’ lugatta ‘zât’ anlamına gelir. Bir şeyin nefsi de o şeyin zâtıdır.⁶¹⁸ Burada Allah Teâlâ için iddia edildiği gibi cisim olduğuna yönelik bir isnat yoktur. Hz. İsa’nın söylemiş olduğu “*Ben senin zâtında olanı bilemem*”⁶¹⁹ sözü ise sen benim malumatımı/bende olanı bilirsin, ancak ben senin malumatını/sende olanı bilemem anlamındadır.⁶²⁰ Allah

⁶¹³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 292.

⁶¹⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 293.

⁶¹⁵ el-Mâide 5/116.

⁶¹⁶ el-Mâide 5/116.

⁶¹⁷ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 119; çev. Ulus, *a.g.e.*, 148. Râzî, *el-Erbe’in*, 350. Râzî bu görüşü öne sürenlerin Mücessime grubu olduğunu belirtmiştir. bk. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 294.

⁶¹⁸ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 119; çev. Ulus, *a.g.e.*, 148. Râzî, *el-Erbe’in*, 350; Mâtürîdî, *Te’vilât*, 4: 381.

⁶¹⁹ el-Mâide 5/116.

⁶²⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 294. Ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te’vilât*, 4: 381; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 2: 588.

Teâlâ bu cümlede söz sanatıyla (tıbâk,⁶²¹ müşakele⁶²²) ‘nefs’ kelimesini kendisi için başka bir anlamda tekrar etmiştir.⁶²³

b) Hz. İsa’nın Şirk Günahını İşleyen Kavmi İçin Allah’tan Af Dilemesi

“Şayet onları azaba çarptırırsan, şüphesiz onlar senin kullarıdır. Ve eğer onları bağışlarsan, doğrusu sen çok güçlü ve üstün olansın. Yaptığın herşeyi yerli yerince yapansın.”⁶²⁴

Hiz. İsa’nın ismeti aleyhine müddeiler bu ayetle ilgili olarak, Allah Teâlâ şirk günahını bağışlamadığı halde Hiz. İsa daha nasıl “Eğer onları bağışlarsan.”⁶²⁵ sözünü söyleyebilmiştir. Bu söz onun için nasıl caiz olabilir? itirazında bulunmuştur.⁶²⁶

Râzî’nin bu iddiaya karşı olan cevabı farklı ihtimaller üzerinedir. Bunlar;

1. Allah’ın “Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi “Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin” dedin?”⁶²⁷ ilahi hitabı Hristiyanlardan bazılarının bu sözü Hiz. İsa’dan naklettiklerini ortaya çıkarmaktadır. Bu küfrü ondan nakleden kimse ise kâfir değil nakilde yalan söylediği için günahkâr olmuş olur. Günahların affı caiz olduğundan Hiz. İsa onlar için Allah Teâlâ’dan afv ve bağışlama istemiştir.⁶²⁸

⁶²¹ Tıbâk; Belegatta bedi’ bölümünün konusu olup ‘hakikat olsun mecaz olsun iki zıt manayı bir arada zikretmeye’ denir. Mutabakât, tezâd, tatbîk, tekâfü olarak da isimlendirilir. bk.Tehanevi, a.g.e., 1125; Bolelli a.g.e., 469.

⁶²² Belâgat ilminin bedi’ bölümünde kelâmı söz veya mana yönünden güzelleştiren sanatlardan “muhassinât-ı ma’neviye” arasında yer alan Müşâkele, Arapça “şekl” kökünden ve müfâ’ale bâbından gelen bir kelime olup ifadelerin karşılıklı benzeşmesi esasına dayanmaktadır. Manaya dayalı bir sanat olan müşâkelede sözde birlik ve manada ayrılık bulunmaktadır. Bir kelimenin başka bir anlamda tekrar edilmesine denir. bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 2: 588; Muhittin Eliaçık, “Bazı Belâgat Kitaplarında Müşâkele Sanatının Tanım ve Tasnifi, *Sosyal Bilimler* 3, sy. 2 (2013): 6-15.

⁶²³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 294; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 2: 588.

⁶²⁴ el-Mâide 5/118.

⁶²⁵ el-Mâide 5/118.

⁶²⁶ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 120; çev. Ulus, a.g.e., 149; Râzî, *el-Erbe’in*, 350; *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 296.

⁶²⁷ el-Mâide 5/116.

⁶²⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 9: 296. Ancak bize göre bu görüş yanlıştır. Hristiyanlardan bazılarının bu görüşü Hiz. İsa’dan nakletmeleri nasıl mümkün olabilir. Hiz. İsa’nın böyle bir şey söylemediği ayetle sabitken (el-Mâide 5/116-118) ve bu ona açık bir iftira olurken, daha nasıl bunu nakleden için günahının küfür değil de yalan olduğu söylenip bu hafifletme sebebi olabilir. Burada şirk/inkar günahının yanında bir de yalan söz konusu olmuştur. Daha nasıl bağışlanma isteğinin gerekçesi olarak sunulabilir?

2. Râzî'nin bu konuda yer verdiği ikinci ihtimal "*Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz.*"⁶²⁹ ayetini merkeze alan bir görüştür. O konuyla ilgili bu ayetin gereği olarak Allah Teâlâ'nın kâfirleri cennete, zâhid ve abidleri de cehenneme sokmasının caiz olduğunu belirtmektedir. Mülk ve içindeki insanlar O'nun olduğu için O dilediği gibi tasarruf edebilir. Bu konuda yaptığından dolayı ona itiraz edilemez. Râzî Hz. İsa'nın da bu inanışa binaen bütün işleri Allah'a havale etmek ve itirazı tamamen terk etmek maksatlı olarak bu sözü söylemiş olabileceğini mümkün görmektedir.⁶³⁰

3. Râzî'nin bu konudaki yer verdiği diğer bir ihtimal ise şu şekildedir:

"Kur'an'da yer alan "*Şüphesiz Allah, kendisine eş koşulmasını bağışlamaz.*"⁶³¹ buyruğu hakkında deriz ki: Bize ve Mu'tezile'den Basralıların cumhuruna göre, Allah'ın şirki de bağışlaması mümkündür. Onlar şöyle demişlerdir "Çünkü azab etmek, Allah'ın günahkar üzerinde bir hakkıdır. Azabı düşürmek (bağışlama) ise Allah için bir zarar olmadığı halde, günahkâr için bir faydadır. Binâenaleyh bunun "hasen" (güzel), olması gerekir. Fakat şeriatımızda naklî delil böyle bir affin vâkî olmayacağına delâlet etmektedir. Belki de Hz. İsa (a.s)'nın şeriatında böyle bir delil (âyet) mevcut değildi."⁶³²

4. Eğer Allah Teâlâ'nın Hz. İsa'ya "*İnsanlara, "Allah'tan başka beni ve anamı iki tanrı ediniz" diyen sen misin?*"⁶³³ şeklindeki sözünü kıyamet günü değil de Allah'ın onu göğe yükseltirken söylediği/sorduğu kabul edilirse o zaman

⁶²⁹ el-Enbiyâ 21/23.

⁶³⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 120; çev. Ulus, a.g.e., 149; Râzî, *el-Erbe'in*, 350; *Mefâtihu'l-gayb*, 9: 296-297.

⁶³¹ en-Nisâ 4/48.

⁶³² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9: 296. Bize göre bu ihtimalde de bir öncekinde olduğu gibi kabul edilemeyecek bir durum söz konusudur. Çünkü; bu sözü Hz. İsa'nın söylediği/söyleyeceği zaman hakkında 'Hz. İsa bunu ya göğe yükseltirken söylemiştir ya da kıyamet günü söyleyecektir' şeklinde iki farklı görüş bulunmaktadır. bk. Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9: 297; Mâturîdî, *Te'vilât*, 4: 383. Nihayetinde Hz. İsa'nın tebliğ görevi bir şekilde son bulmuştur. O zaman nasıl olur da dinin en temel akidesi olan tevhide aykırı küfür/inkar inancının karşılığını görevi son bulmuş bir peygamberin bilmediğine ihtimal verilebilir. Kur'an'da Hz. İsa'nın Tevrat'ı tasdik edici olduğundan söz edilmektedir. (Âl-i İmrân 3/50; el-Mâide 5/46) Tevrat'ta da tevhide aykırı inanç sahiblerinin durumu hakkında bilgi yok muydu? Bunun yanında Kur'an açık bir şekilde "*Allah, Meryem oğlu Mesih'in kendisidir" diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. Oysa Mesih, "Ey İsrâiloğulları! Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin" demişti. Bilinmeli ki her kim Allah'a ortak koşarsa Allah ona cennet yüzü göstermeyecek ve onun varacağı yer cehennem olacaktır. Zâlimlerin yardımcısı da olmayacaktır.*" (el-Mâide 5/72) ifadeleriyle Hz. İsa'nın bu sözleri kavmine telkin ettiğini haber verirken Râzî'nin yer verdiği böyle bir olasılığın hatalı olduğu ortadadır.

⁶³³ el-Mâide 5/116.

bu sorunun cevabı kolay olur. Bu durumda Hz. İsa'nın “Eğer onlara azâb edersen, şüpheli yok ki onlar senin kullarıdır”⁶³⁴ sözünün manası, ‘eğer onları bu küfür halleri üzerine öldürür ve küfürlerinden dolayı da onlara azap edersen, onlar senin kullarıdır ve bu senin hakkındır. Yok eğer onları küfrün karanlığından iman aydınlığına çıkarıp, geçmiş günahlarını bağışladı isen, bu da senin hakkındır’ şeklindedir.⁶³⁵

15. Muhammed (a.s.) ve İsmet Sıfatı

Hz. Muhammed, Hz. İbrâhim'in oğlu İsmail'e nisbetle İsmâîlîler diye de anılan ve iki büyük Arap topluluğundan birini teşkil eden Adnânîler'e (Arab-ı müsta'ribe)⁶³⁶ mensuptur. Hz. Muhammed, farklı rivayetler arasında genel kabul gören kanaate göre Fil Vakasından elli veya elli beş gün sonra Rebûlevvel ayının on ikisinde Pazartesi günü Mekke'de dünyaya geldi (m. 571). Daha doğmadan önce babası Abdullah, beş veya altı yaşlarında iken annesi Amine vefat etti. Küçük yaşlarda hem öksüz hem de yetim kalan Hz. Muhammed'i önce dedesi Abdu'l-muttalip o öldükten sonra da amcası Ebu Talip gözetip himaye etti.

Hz. Peygamber gençlik yıllarında ticaretle uğraştı. Yirmi beş yaşında iken Hz. Hatice ile evlendi. Kırk yaşında iken Allah Teâlâ onu risalet göreviyle taltif ederek kendisine elçi kıldı (m. 610). Yirmi üç yıl yeryüzünde Allah'ın muradını hakim kılmaya çalışarak bu uğurda türlü eziyetlere ve haksız ithamlara maruz kaldı. Sonunda, ardında müşrik kavminden İslam dinini yeryüzünde muzaffer kılmaya çalışan, yeryüzünde iyilik için uğraşan yetkin ve seçkin kişiler bırakarak altmış üç yaşında iken Medine de vefat etti (m. 632).

Peygamberlerin ismetini kabul etmeyenler Hz. Muhammed (a.s.) hakkında Kur'an'da yer alan bazı ayetleri referans yaparak onun ismeti aleyhine görüşler ileri sürmüştür.

⁶³⁴ el-Mâide 5/118.

⁶³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 9: 297.

⁶³⁶ Arab-ı müsta'ribe: (Arab-ı mütearribe) Menşe itibariyle Arap olmayıp sonradan Araplaşan kabilelerden meydana gelmektedir. Bu kabilelere Adnânîler, İsmâîlîler, Meaddîler, Nizârîler de denilmektedir. Hz. İbrahim, oğlu İsmail ile eşi Hâcer'i Mekke civarında bırakmıştı. Hz. İsmail Mekke'ye geldiğinde babası gibi Ârâmîce, Keldânîce veya İbrânîce konuşuyordu. Onun soyu Arapça'yı burada öğrenip Cürhümlüler'e karışarak Araplaştığı için Arab-ı müsta'ribe adıyla anılmıştır. bk. Hakkı Dursun Yıldız, “Arap”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara TDV Yayınları, 1991), 3: 272-276.

a) Dalalet Kelimesinin Hz. Peygamber İçin Kullanılması

Hz. Peygamber'in ismeti aleyhine öne sürülen ilk iddia onun risalet öncesi dönemiyle ilgilidir.

Haşeviyye grubu Kur'an'ın “ووجدك ضالاً فهدى / *Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?*”⁶³⁷ ayetindeki “ضالاً” kelimesinin Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesindeki itikadına işaret olduğunu, daha sonra Yüce Allah'ın ona hidayet lütfedip onu peygamber kıldığını iddia etmiştir.⁶³⁸

Bu görüşte olanlar sadece Haşviyye grubu da değildir. Tabiûn dönemi müfessirlerinden Süddî (öl. 127/745)⁶³⁹ ve Kelbî'nin de (öl. 146/763)⁶⁴⁰ görüşleri bu doğrultudadır. Kelbî söz konusu ayete “Sen sapık kavmin içinde bir kafir idin de Allah seni tevhide iletti.” manasını verirken, Süddî ise, ووضعنا عنك وزرك الذي / *Üzerinden, belini büken yükünü kaldırmadık mı?*”⁶⁴¹ ayetinde yer

⁶³⁷ ed-Duhâ 93/7.

⁶³⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 121; çev. Ulus, a.g.e., 150; Râzî, *el-Erbe'in*, 351; *Mefâtihu'l-gayb*, 23: 216.

⁶³⁹ Tam olarak künyesi Ebû Muhammed İsmâîl b. Abdurrahmân b. Ebî Kerîme el-A'ver es-Süddî el-Kebîr el-Kûfî olan Müfessir Süddî Hicaz'da doğmuş ve Kûfe'de yaşamıştır. Onun hakkında Kûfe'deki büyük mescidin kapısındaki gölgelikte oturarak baş örtüsü sattığı ve tefsir dersleri verdiği için Süddî nisbesiyle meşhur olduğu bilgisi aktarılmıştır. Tabiîn neslinin dördüncü tabakasından olan Süddî, sahâbe neslinden Abdullah b. Ömer, Hz. Hasan, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve Sa'd b. Ebû Vakkas'la mülaki olmuştur. Enes b. Mâlik'in hadis sohbetlerinde bulunmuştur. Süddî, hadis otoritelerinin bazıları tarafından sika (güvenilir) kabul edilirken bazıları onun kezzab (yalancı) olarak nitelemişlerdir. Süddî'nin tefsire dair rivayetleri kıssahan şeklinde anlatması, İsrailiyat türü haberler için seçici olmayarak anlattıklarında münker rivayetlerin bulunması onun eleştiri konusu yapılmasına sebep olmuştur. Günümüze ulaşmış olmadığı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte Süddî'nin *Tefsîrû's-Süddî* adlı bir eseri olduğu ifade edilmektedir. Bunun yanında bazı kaynaklarda ona ait olduğu ifade edilen *Kitâbü'n-nâsih ve'l-mensûh* ile *el-Megâzî ve's-siyer* adlı eserler vardır. bk. İsmail Cerrahoğlu, “Süddî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38: 17-18.

⁶⁴⁰ Tefsir ve nesep âlimi olan Kelbî'nin tam olarak künyesi Ebû'n-Nadr Muhammed b. Sâib b. Bîşr el-Kelbî el-Kûfî'dir. Kûfe doğumlu olan Kelbî babasına nisbetle İbnü's-Sâib diye de anılır. Dedesi Bîşr b. Amr, kardeşleri Ubeyd ve Abdurrahman'la birlikte Cemel ve Sıffın savaşlarında Hz. Ali'nin saflarında yer alan Kelbî daha sonra ilme yönelmiş, neseb, şiir ve tefsir ilmiyle ilgilenmiştir. Kûfe ve Basrada tefsir dersleri vermiştir. İbn Kuteybe'nin (öl. 276/889), adını Mürcie'ye mensup âlimler arasında zikrettiği Kelbî'nin Gulat-ı Şia'dan Sebeyye'ye mensup olduğu da ileri sürülmüş, hatta bizzat kendisinin bunu beyan ettiği rivayet edilmiştir. Kâtib Çelebi'nin (öl. 1067/1657) *Keşfü'z-zunun* adlı bibliyografik eserinde Kelbî'nin tefsîr'i *Tefsîrû'l-Kelbî* adıyla kayıtlıdır. Ayrıca Kelbî'nin Abdullah b. Abbas'tan yaptığı rivayetlerden meydana gelen *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı ile *En-nâsih ve'l-mensûh* adlı bir eserinin bulunduğu kaydedilmektedir. Hadis otoritelerinin hakkında olumsuz değerlendirmeler yaptığı Kelbî'nin tefsiri hakkındaki eleştiriler de ağırdır. Ahmed b. Hanbel onun tefsirinin yalanla dolu olduğunu söylemiş söz konusu tefsire bakmanın dahi caiz görülmediğini ifade etmiştir. bk. İsmail Cerrahoğlu, “Kelbî, Muhammed b. Sâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 205-206.

⁶⁴¹ el-İnşirah 94/2-3.

alan ve ‘ağır yük, günah, mesuliyet’ gibi anlamlara gelen⁶⁴² ‘وزر’ (vizr) kelimesine ‘şirk’ manasını vermiştir. Hz. Peygamber’in kırk yıl kavminin dini üzerine olduğuna dair bir iddia ileri sürmüştür.⁶⁴³

Bu düşüncede olanlar görüşlerini desteklemek için “*Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun.*”⁶⁴⁴ “*Biz bu kitabı sana vahyederek geçmiş toplumların kıssalarını en güzel şekilde anlatıyoruz. Halbuki sen vahye muhatap olmadan önce bunlardan habersizdin.*”⁶⁴⁵ ve “*Eğer şirk koşarsan bütün amellerin boşa gider.*”⁶⁴⁶ şeklindeki ayetleri referans yapmışlardır.⁶⁴⁷

Çalışmanın önceki kısmında Râzî’nin Allah’ın önceden kafir olan bir şahsa iman nasip edip onu peygamberliğe mazhar kılabileceği şeklinde bir düşüncesinin olduğuna yer vermiştik. Râzî Hz. Peygamber’in dışında diğer peygamberler için risaletleri öncesinde böyle bir hali -küfür- mümkün görmektedir. Ancak bu durumun peygamberimiz için geçerli olmadığı

⁶⁴² Kur’an’ı Kerim’de “vizr” kelimesi bazı ayetlerde günahı ifade etmek üzere kullanılırken (el-En‘âm 6/164; en-Nahl 16/25; en-Necm 53/38) Muhammed sûresinde ise ağırlık anlamında kullanılmıştır. (Muhammed 47/4). Müfredat’ın müellifi İsfahâni “*Senin yükünü indirmedik mi? O senin belini büken yükü.*” (el-İnşirah 94/2-3) ayetinde kastedilen mananın Hz. Peygamber’in risaletten önceki dönemiyle ilgili olan bütün olumsuz inanç, düşünce ve davranışlar olabileceğini ifade etmiştir. bk. el-İsfahâni, a.g.e., 1153. Zemahşerî ise, “*O senin belini büken yük.*” (el-İnşirah 94/3) ayetinin birkaç ihtimali barındırdığını ileri sürmüştür. Ona göre burada kastolunan, Hz. Peygamber’e ağır gelen ve onu üzen nübüvvet öncesinde yapmış olduğu bazı aşırılıklar olabileceği gibi, onun ahkam-ı şeriyeden habersiz olması da olabilir. Bunun yanında Zemahşerî bu manayı, Hz. Peygamber’in İslam için helak olmayı dahi göze almasındaki manevi yük veya kavminin kendisine karşı olan inatçılığının onu üzüntüye sokması şeklinde açıklamıştır. bk. Ebu’l Kâsım Cârullah ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf ‘an hakâiki gâvâmidü’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fî vucûhi’t-te’vil* (Beyrut: Dâru’l Ma’rife, t.y.) 4: 266; Abdulcelil Bilgin, *Kur’an’daki Deyimler ve Zemahşerî’nin Keşşaf’ı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 107. Râzî ise bu konuda tefsirinde ayette geçen “vizr” kelimesinin delalet edebileceği dokuz manaya yer vermiştir. Ancak bize göre Hz. Peygamber’in rolünü ilgilendiren bir açıklama olması hasebiyle bunların en muteber olanı “vizr” kelimesinin muhtemel manalarından biri olan sorumluluk, mesuliyet anlamına hamledilmiş olanıdır. Bu takdire göre “*Senin yükünü indirmedik mi? O senin belini büken yükü*” (el-İnşirah 94/2-3) ayetlerinin anlamı şu şekildedir; “Hz. Peygamber’in risalet görevini hakkıyla yerine getirme, gereklerini ifa etme ve hukukunu görüp gözetmeden ötürü sırtına ağır gelen nübüvvet yüklerinin hafifletilmesidir. Dolayısıyla Allah Teâlâ, işte bu yükü ona kolaylaştırmış ve böylece yükünü ondan almış, o, nübüvvet yükünü kolay taşır hale gelmiştir”. bk. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23: 233-234. Sâbûnî’nin aktarımına göre İmam Mâturîdî de ayetteki “vizr” kelimesine günah anlamı vermenin uzak bir ihtimal olduğunu, bunun risalet görevinin ağırlığı, sorumluluğu anlamında olması gerektiğini ifade etmiştir. bk. Sâbûnî, *el-Münteka*, 200.

⁶⁴³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23: 216. İbn Ebu’l-Hadid, *Şerhu Nehcü’l-belâğa*, 7: 9.

⁶⁴⁴ eş-Şûrâ 42/52.

⁶⁴⁵ Yûsuf 12/3.

⁶⁴⁶ ez-Zümer 39/65.

⁶⁴⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23: 216.

görüştüğüdür.⁶⁴⁸ Hz. Peygamber'in böyle bir durumla ilişkilendirilemeyeceğine dair delili de Necm suresinin “Sizin arkadaşınız ne sapıtmış ne de eğri yola gitmiştir.”⁶⁴⁹ ayetidir.

Râzî'ye göre iddiaya mesned edilen “ *وجدك ضالا فهدى / Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?*”⁶⁵⁰ ayetindeki dalalet/sapma dinde bir sapma olmayıp dünyevi hususlarda ilgilidir. Veya bu sapmaktan kasıt Hz. Peygamber'in (küçüklüğünde kaybolmasına dair farklı varyantları olan bir takım hadislerle atıfla)⁶⁵¹ gerçek manada yolunu kaybetmek, kaybolmak anlamında bir sapma olduğudur.⁶⁵² Bunun yanında Râzî ayetteki sapmayla ilgili olarak; seni peygamberlikten sapmış buldu ona eristirdi, seni kazanç yollarından sapmış buldu, seni çocukluk döneminde bazı tehlikelere sapmış buldu veya Hz. Peygamber'in müşrik kavminin kendisini gereğince tanıyamamasından dolayı ona sapkın demeleri⁶⁵³ şeklindeki bazı yorumları da dikkate almıştır.

Râzî'nin bu konuda tefsirinde İbn Abbas ve Hasan Basri'den aktardığı başka bir yoruma göre ise ayette kastedilen sapma, Hz. Peygamber'in risaleti öncesi döneminde din ve şeriatla ilgili bilgisizliğidir. Allah onun bu bilgisizliğini ona vahiyde bulunarak izale etmiştir. Din'in ahkâmını Kur'an'la ona bildirmiştir. “*Sen kitap nedir iman nedir bilmezdin.*”⁶⁵⁴ “*Daha önce bunlardan (Kur'an'ın sana bildirdiklerinden) habersizdin.*”⁶⁵⁵ ayetleri de bu duruma işaret etmektedir.⁶⁵⁶

Bunun yanında söz konusu ayette geçen dalaletin bilgisizlik olduğunu ifade edenler buna gerekçe olarak “*Allah sizi, analarınızın karnından, siz bir şey*

⁶⁴⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 23: 216.

⁶⁴⁹ en-Necm 53/2.

⁶⁵⁰ ed-Duhâ 93/7.

⁶⁵¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 23: 216-218.

⁶⁵² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 23: 216-218.

⁶⁵³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 121; çev. Ulus, *a.g.e.*, 150-151; Râzî, *el-Erbe'in*, 351; *Mefâtîhu'l-gayb*, 23: 216-218. Konuyla ilgili ileri sürülen diğer yorumlar için bk. Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 23: 216-218. Burada şunu belirtmemiz gerekir ki öne sürülen bu yorumların bir kısmı tıpkı Hz. Peygamber'in aleyhine iddia sahiplerinin kelimeye yükledikleri anlam gibi absürd iddialar/yorumlar içermektedir. Bunlara örnek olarak Hz. Peygamberin bu bilgisizliğini kâblenin yönüne, hicret'in bilgisine, unutkanlığına ve de Miraç olayına yorumlayanlar gösterilebilir.

⁶⁵⁴ eş-Şûrâ 42/52.

⁶⁵⁵ Yûsuf 12/3.

⁶⁵⁶ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 23: 216.

bilmez iken alarak çıkardı.”⁶⁵⁷ ayetini gösterirler. Bu düşüncede olanlara göre bu ayetin ifade ettiği husus gibi Duhâ suresinde geçen “*Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi?*”⁶⁵⁸ ayetinden de kastedilen durum bilgisizliktir. Hz. Peygamber’in yanlış inançlara kapıldığı ve sapıtmış olması değildir. Ayetin anlamı ‘Allah seni küçük bir çocuk iken marifetullah’dan habersiz olarak bulup da sende akıl, hidayet ve marifet yaratmadı mı?’ şeklindedir.⁶⁵⁹

Müşrikler risaletinden sonra Hz. Peygamber’e değişik şekillerde, mecnun, kahin, şair⁶⁶⁰ gibi ithamda bulunmalarına, hakaret etmelerine rağmen onu geçmişinde böyle bir şeyle suçlamamışlardır. Eğer durum iddia edildiği şekilde olsaydı hiç şüphesiz müşrikler, inandıklarının batıl olduğunu onlara her seferinde deklare eden Hz. Peygamber’e bu konuda itiraz ederlerdi. Kendisinin de daha önce aynı inancı paylaştığını söyleyerek aleyhine bu durumu kullanırlardı. Ancak böyle bir şey olmamıştır.

b) Vahye Müdahale İthamları Ve Garanik Hikayesi

*“Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda Şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın.”*⁶⁶¹

Hz. Peygamber’in ismeti aleyhine iddia konusu edilen bu ayet⁶⁶² özelde Hz. Muhammed için olsa da genelde bütün peygamberlerin tebliğ görevlerindeki ismetlerine karşı bir düşünce olup peygamberlerin tebliğ görevlerinde bir nakısanın olduğuna dair bir iddiadır. Sadece bu ayetin zahiri manasına tutunarak hüküm istinbat etmeye çalışanlar, Şeytan’ın peygamberin okuyuşuna müdahil olup vahiy dışı bazı ilavelerde bulunabildiğini, bu durumun ise peygamberin vahiy olarak bildirdiklerine karşı bir güvensizlik durumunun hasıl olabileceğini iddia etmektedirler. Böyle bir şeyin muhal olduğunu Kur’an’ın başka ayetleri

⁶⁵⁷ en-Nahl 16/78.

⁶⁵⁸ ed-Duhâ 93/7.

⁶⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 23: 216-217; 19: 487; M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Azim Dağıtım, 2017), 9: 304-305.

⁶⁶⁰ et-Tûr 52/30-31; el-Hâkka 69/41-42.

⁶⁶¹ el-Hac 22/52.

⁶⁶² Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 121-122; çev. Ulus, a.g.e., 151-152; Râzî, *el-Erbe’in*, 351; *Mefâtihu’l-gayb*, 16: 337.

ortaya koymaktadır. Bunları dikkate almayanlar, ilgili ayet hakkında Kur'an'ın tamamına karşı şüphe uyandıracak bir nuzül sebebi hikaye etmişlerdir.⁶⁶³

Söz konusu hikayeye göre Hz. Peygamber kavmine tebliğ ettiklerine karşı onların uzaklaştıklarını müşahade edince üzölmüş, içinden Allah'ın kendisiyle kavminin arasını uzlaştıracak, onları kendine yaklaştıracak bir şey buyurmasını temenni etmiştir. Bu isteğı onların iman etmesini arzulamasından ileri geliyordu. Hz. Peygamber'in Kureyş meclislerinden birinde oturduğı bir günde Allah'tan kavminin müşriklerini kendisinden uzaklaştıracak bir şeyin gelmemesini temenni etmesine rağmen Yüce Allah Necm suresini inzal buyurdu. Bunun üzerine de Hz. Peygamber bu sureyi okumaya başladı. Ancak “*Lât, Uzzâ ve üçüncüsü olan diğer Menât... Söyleyin bize.*”⁶⁶⁴ ifadelerine gelince Şeytan onun diline ‘o yüce kuğular (tanrıçalar), işte onların şefaati etmeleri umulur’ ifadelerini kattı. Meclisteki müşrik kureyşliler bunu duyar duymaz sevindiler. Hz. Peygamber ayetleri okumayı sürdürdü ve surenin tamamını okudu. Sonunda hem kendisi hem de müslümanlar ve etrafındaki müşrikler secdeye kapandılar. Duydukları bu şeyden ötürü sevinçli olarak Kureyşliler dağılmış ve ‘Muhammed, ilahlarınızı (putlarınızı) en güzel bir biçimde andı’ demişlerdir. Akşam olunca Cebrail (a.s) gelmiş ve Hz. Peygamber’e kendisine vahyetmemiş olduğı bazı şeyleri söylediğini bildirmiştir. Hz. Peygamber yaptığından dolayı üzölmüş, Allah'tan çok korkmuştur. Bunun üzerine Allah, daha önce de Şeytan'ın bu şekilde girişimlerde bulunduğunu ona haber vermek suretiyle onu teskin etmek için “*Biz senden evvel hiçbir resul, hiçbir nebi göndermedik.*”⁶⁶⁵ ayetini indirmiştir.⁶⁶⁶

Peygamberlerin tebliğ noktasında güvensizliğini ortaya koymaya çalışanların yanı sıra, bu uydurma hikaye bazı müslüman alimler tarafından da

⁶⁶³ Garanik hadisesi olarak isimlendirilmiş bu olayı ilk rivayet eden, erken devir siyer yazarlarından İbn İshak tır. (8. yy.) İbn İshak, müşriklerin zulmünden kaçarak Habeşistan'a hicret eden müslümanların Mekke'ye dönüşlerinden söz ederken bu hikayeden bahsetmiştir. bk. İsmail Cerrahoğlu, “Gâranik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13: 361-366.

⁶⁶⁴ en-Necm 53/19-20.

⁶⁶⁵ el-Hac 22/52.

⁶⁶⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 122; çev. Ulus, *a.g.e.*, 151-152; Râzî, *el-Erbe'in*, 351; *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 337.

itibar görmüş, sözde vahyin korunmuşluğunun ne derece yüksek olduğuna dair referans yapılmaya çalışılmıştır.⁶⁶⁷

Fahreddin Râzî'ye göre söz konusu edilen garanik hikayesi asılsızdır. Ona göre ayetin zahirine göre hüküm çıkarmaya çalışan bazı müfessirler ilgili ayeti açıklamak için bu asılsız rivayeti referans almışlardır. Ancak bu haber mütevatir derecesine ulaşmamıştır. Bu sadece bir haber-i vahiddir. Haber-i vahid ise mütevatir olanla, akli ve nakli delillerle çatışması durumunda geçersiz olur.⁶⁶⁸

Fahreddin Râzî söz konusu iddiaların yanlış olduğunu nakli ve akli delillerle ortaya koymaya çalışır. Ona göre Hz. Peygamber'in her ne şekilde olursa olsun vahye bir şey ilave etmesi mümkün değildir. Eğer böyle bir şey olsaydı sonucunun ne olacağını Allah'ın açık bir şekilde ortaya koyduğu azaba muhatab olurdu. Zaten böyle bir şey olmamıştır. Kur'an'da vahyin korunmuşluğuna dair *"Eğer peygamber söylemediğimiz bazı sözleri bize karşı kendiliğinden uydurmuş olsaydı, elbette onun sağ elini kapıverir, (takatini derhal keser) sonra da muhakkak ki, onun kalb damarını kapardık (can damarını koparıverirdik)."*⁶⁶⁹ *"Kendilerine âyetlerimiz açıkça okunup anlatılınca bize geleceklerine inanmayanlar "bundan başka bîr Kur'an getir veya bunu değiştir" dediler. Onlara şöyle de: "Onu değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer rabbime itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım."*⁶⁷⁰ şeklindeki ayetler bu hususu açıkça beyan etmektedir. Yine Yüce Allah Necm suresinin başındaki ayetlerde *"O, (Muhammed) kişisel arzularına göre konuşmamaktadır. O, (Kur'an) kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir."*⁶⁷¹ şeklinde vahyin durumuna dair bilgi vermektedir. Surenin başında bu şekilde buyurmuş olmasına rağmen aynı surenin yirminci ayetinden sonra Hz. Peygamber'in bir şekilde, putların şefaati edeceğini ummasına dair iddia edilen sözü söylemesi, Allah'ın hatalı/yalan bilgi

⁶⁶⁷ Yazır, a.g.e., 7: 341; Cerrahoğlu, "Garânîk," 365; Bünyamin Okumuş, "Garanik Hadisesi Bağlamında İbn Teymiye'ye Göre İsmet Kavramı: Nebvi Metinlerin Neshi ve Tebdili Meselesi (I)", *Kelam Araştırmaları* 8: 1 (2010): 237-259.

⁶⁶⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 339.

⁶⁶⁹ el-Hâkka 69/44-46.

⁶⁷⁰ Yûnus 10/15.

⁶⁷¹ en-Necm 53/3-4.

verdiği anlamına gelir ki bu imkansızdır ve bunu iddia eden hiç bir müslüman yoktur.⁶⁷²

Bunlara ilave olara “ وإن كادوا ليفتنونك عن الذي أوحينا إليك لتفتري علينا غيره وإذا / Onlar sana vahyettiğimizden başkasını uydurup bize iftira edesin diye seni bile neredeyse fitneye düşüreceklerdi, böylece seni dost edineceklerdi. Eğer sana sebat vermiş olmasaydık, sen onlara biraz meylededecekdin.”⁶⁷³ ayetleri de böyle bir şeyin olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü ayetlerde geçen gerek ‘كاد’ (kâde) fiili ve gerekse ‘لولا’ (levlâ) edatı peygamberin iddia edilen duruma düşmediğini ve ondan uzak olduğu anlamını ifade eden iki Kur’âni lafızdır.⁶⁷⁴

Buhârî’de ve başka sahih hadis kaynaklarında geçen “Hz. Peygamber Necm suresini okuduğu bir zamanda etrafında bulunan müslüman, müşrik, ins ve cinden herkes secde etmiştir.”⁶⁷⁵ şeklindeki rivayette garanik hadisesine temas edilmemiştir.⁶⁷⁶ Bu durum Râzî’ye göre garanik hikayesinin gerçek olmadığına dair bir karinedir.

Bunun yanında cerh ve ta’dîl ilminde önemli bir yere sahip olan Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme’nin (öl. 311/924) garanik hadisesinin zındıkların uydurdıkları bir hikaye olduğu şeklindeki eleştirisi, hadis ve rical ilminde yetkin kişi olarak kabul edilen Ahmed b. Hüseyin Beyhakî’nin (öl. 468/1066) garanik rivayetinin naklinin sabit olmadığına dair düşüncesi ve ilgili hikayenin ravilerini ta’n⁶⁷⁷ etmesi, Râzî’nin bu konudaki görüşüne sünnetten getirdiği nakli delillerdir.⁶⁷⁸

⁶⁷² Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 123-124; çev. Ulus, *a.g.e.*, 153-154; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16: 338.

⁶⁷³ el-İsrâ 17/73-74.

⁶⁷⁴ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 123-124; çev. Ulus, *a.g.e.*, 153-154; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16: 338.

⁶⁷⁵ Buhârî, “Tefsiru’l Kur’an”, 3; Müslim, “Mesâcid”, 105; İbn. Hanbel, *Müsned*, 1: 388; Dârîmi, “Salât”, 160.

⁶⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 16: 338. Bazı alimlere göre, her ne kadar Buhari ve diğer kaynaklarda geçen bu hadisin metninde garanik olayına temas edilmemesi ve bunun bir ahad hadis olması bilgi ifade etmediği anlamına gelmemektedir. Onlara göre, Hac sûresindeki ilgili ayette (el-Hac 22/52) bunların bir aslı olduğuna dair işaret vardır. Bu sebeple garanik hadisesinin tamamen reddi doğru olmayıp ihtiyatlı davranarak tevil edilmesi gereklidir. bk. Cerrahoğlu, “Gâranîk”, 363.

⁶⁷⁷ Ta’n; Hadis usulü ilminde ravinin cerhe sebep teşkil eden hallerden birisiyle cerh edilmesine denir. Ravi işlediği bazı kusurlarla adalet ve zapt sıfatlarını kaybeder. Ravinin adalet ve zaptını ortadan kaldıran bu hususlara ravinin eleştirildiği hususlar manasında ta’n sebepleri denmektedir. Bunların beş tanesi –yalancılık, yalancılıkla itham edilme, fisk, bid’at, cehalet-

Garanik hikayesinin batıl olduğuna dair Râzî'nin yer verdiği akli çıkarımlara göre ise risaletin temel tezi şirk ve sahte ilahlara karşı bir reddiye iken bununla görevlendirilen Hz. Peygamber'in böyle bir olayla ilişkilendirilmesi, onun putların lehine bir söz söylemesi aklen muhaldir. Böyle bir durum peygamberin tebliğ hususunda ismet sıfatından ari olduğunu savunmak anlamına gelir ki bu vahye ve şeriata olan güveni tamamen ortadan kaldırır ve Kur'ânî hükümlerin geneli konusunda şüphe durumunu ortaya çıkarır. Allah, elçisine indirileni tebliğ etmesi hususunda uyarıda bulunmuş, bunu yapmamasının görevini yerine getirmediği anlamına geleceğini ona bildirmiştir.⁶⁷⁹ Bu hususta indirileni tebliğ etmemek noksanlık olacağı gibi kendisine indirilmeyen bir şeyi vahye ilave etmek de risalet görevi için bir eksikliktir.⁶⁸⁰

Râzî'nin söz konusu durumla ilgili ileri sürdüğü görüşler ışığında din adına peygamberi böyle bir durumdan tenzih etmenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü uydurulan garanik hikayesi dinin kesin kaynağı hakkında şüphe ortaya çıkarmaktadır ki, bunun kabul edilebilir bir gerekçesi olamaz. Aynı zamanda bu Allah'ın buyurduğu *"Bu uyarıcı kitap kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler (cezalarını görecekle). O, gerçekten çok değerli bir kitaptır. Ne başlangıcında ne de sonrasında ona asılsız bir şey girebilir; O, hikmet sahibi, övgüye layık olan Allah katından indirilmiştir."*⁶⁸¹ ayetiyle de tamamen tezat bir durumu ifade etmektedir.

c) Hz. Muhammed'in Zeynep ile Evliliği

"Bir zaman, Allah'ın kendisine lütufta bulunduğu, senin de lütuftkâr davrandığın kişiye "Eşinle evlilik bağını koru, Allah'tan kork" demiştin. Bunu derken Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun. Zeyd onunla beraber olduktan sonra, müminlere evlâtlıklarının -kendileriyle

ravinin adaletini ortadan kaldıran hususlardır. Diğer beş tanesi -çok yanılmak, gaflet, vehm, sika raviye muhalafet, hafıza bozukluğu- ise ravinin zapt kusurlarıyla ilgilidir. bk. Ahmed Yücel, *Hadis Usûlü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011), 106-110.

⁶⁷⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 338.

⁶⁷⁹ bk. el-Mâide 5/67.

⁶⁸⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16: 339.

⁶⁸¹ Fussilet 41/42.

*beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik. Allah'ın emri elbet yerine getirilecektir.”*⁶⁸²

Hz. Peygamber'in ismetine karşı olanlar bu ayetlerde ifade olunan onun halasının kızı Zeynep ile olan evliliğiyle ilgili olarak: Hz. Peygamber Zeyd ile Zeynep'i evlendirdikten sonra Zeynep'i görmüş ona kalben meyletmişti. Bir zaman sonra Zeyd kendisine Zeynep'i boşamak isteğini bildirmek için geldiğinde o, bu boşanmadan sonra Zeynep'le olan evlilik düşüncesine ve Allah'ın kendisine Zeynep'le evleneceğini bildirmesine rağmen durumu gizleyerek Zeyd'e evliliğini devam ettirmesi yönünde telkinde bulunmakla hata etmiştir. Bu hatası sebebiyle de Hak Teâlâ'nın *“Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun”*⁶⁸³ ayetiyle îtaba maruz kalmıştır⁶⁸⁴ şeklinde bir iddia ileri sürmüştür.

Fahreddin Râzî'ye göre bu ayetin Hz. Peygamber'in hatasına binaen Hak Teâlâ'nın bir îtabı olduğu şeklinde yorumlanması doğru değildir. Eğer iddia edildiği gibi Hz. Peygamber'den bu konuda bir hata meydana gelmiş olsaydı onun af dilemesi gerekirdi. Ancak böyle bir talebi olmamıştır.⁶⁸⁵

Râzî'ye göre ayette söz konusu edilen Hz. Peygamber'in Zeynep'le evlenecek olmasını gizlemesinin nedeni münafıkların dedikodularından çekinmiş olması, onların dedikodularına maruz kalmama düşüncesidir. Şayet Hz. Peygamber bu durumu gizlemeyip açığa vurmuş olsaydı ve sonucunda da münafıkların dedikodularına katlansaydı bu durumda daha çok sevap kazanabilirdi. Ancak o durumuna uygun olan diğer davranışı yani açıklamamayı

⁶⁸² el-Ahzâb 33/37.

⁶⁸³ el-Ahzâb 33/37.

⁶⁸⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 128; çev. Ulus, a.g.e., 160-161. Râzî, *el-Erbe'in*, 351.

⁶⁸⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 128; çev. Ulus, a.g.e., 161. Râzî'nin *İsmetü'l-enbiyâ* ve *el-Erbe'in* adlı eserlerinde iddiaya söz konusu olan *“Allah'ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah'ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun”* (el-Ahzâb 33/37) ayet hakkında yukarıdaki görüşünün aksine, Allah'ın elçisine münafıkların dedikodularından çekinip durumu açıklamadığı için bir sitemi olduğu yönünde bir açıklaması vardır. bk. Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 128; çev. Ulus, a.g.e., 163-164. Râzî, *el-Erbe'in*, 352.

tercih etmiş ve bu suretle daha üstün olan davranışı terk etmiştir. Bunda da onun kınanmasını gerektirecek bir durum yoktur.⁶⁸⁶

Hiz. Peygamber'in bu konuda masum olduğuna dair Râzî'nin ileri sürdüğü bir başka karine de iddiaya konu olan ayetin hemen ardından gelen “Allah'ın, kendisi için takdir ve emrettiği bir şeyi yerine getirme hususunda Peygamber için bir sıkıntı ve sakınca olamaz.”⁶⁸⁷ ayettir. O, bu ayeti de bu konuda Hiz. Peygamber hakkındaki görüşünün doğru olduğuna delil getirmiştir.⁶⁸⁸

⁶⁸⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 131.; çev. Ulus, *a.g.e.*, 166. İbn Hazm'a göre Hiz. Peygamber'in Zeynep'le evlenecek olmasını ilk zamanda açıklamaması halkının lehine almış olduğu bir karardır. Ona göre Hiz. Peygamber bu evliliği mübah olarak gördüğü için ve söylediği takdirde kavminin kendisini eleştireceğini, ağır ithamlarda bulunacak olmalarını bildiğinden, dinlerine zarar verecekleri endişesiyle açıklamamıştır. bk. İbn Hazm, *a.g.e.* 2: 1014. Seyyid Kutub da bu hususun mübhemat nevinden bir ilham olduğunu ve Hiz. Peygamber'in açıklayıp açıklamamakta muhayyer olduğu için de aleyhine bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmiştir. O, eğer bu kesin hüküm olsaydı, Hiz. Peygamber sonucu ne olursa olsun onu açıklardı' diyerek görüşünü beyan etmiştir. bk. *Seyyid Kutub, Fî Zılâli'l-Kur'an*, çev. Bekir Karlıağa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, *Kur'an'ın Gölgesinde* (İstanbul: Beyan Yayınları, t.y.), 12: 43-44.

⁶⁸⁷ el-Ahzâb 33/38.

⁶⁸⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 128; çev. Ulus, *a.g.e.*, 161. Ancak bize göre bu ayet Râzî'nin görüşüne hizmet etmemektedir. Çünkü ayet konunun bir sonraki aşamasından söz etmektedir. O da Allah'ın bir cahiliyye adetini somut bir örnekle, elçisinin hayatı üzerinden ilga etmeyi murad etmesi sonucu, Hiz. Peygamber'in takdir edilip farz kılınan bu emrin gereği olarak evlatlığının boşanmış olduğu karısıyla evlenmesi sebebiyle ona hiçbir zorluğun olmayacağı ve bu konudaki suçlamaların geçersiz olduğudur. Bu görüşümüzü Kur'an'ın “Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir.” (el-Ahzâb 33/40) ayeti de desteklemektedir. Peygamberin, adetleri üzere çirkin gördükleri evlatlığının eşiyle evlenmesine itiraz edenler onun aleyhine konuştuklarından dolayı Allah onların evlat telakkilerinin yanlış olduklarını deklare etmek için bu ayeti inzal buyurmuştur. Kanaatimize göre bu konuyu Hiz. Peygamber hakkında ileri sürülen bir önceki iddiaya taşımamız mümkündür. Önceki konuda Şeytan'ın peygamberlerin temennisine müdahil olabildiği durumunun burada somutlaştığını düşünmekteyiz. Hiz. Peygamber Zeynep'e ilgili durumunu, şeytani bir vesvese sonucu gizlemeyi açıklamaktan daha üstün görmüş olabilir. Ancak daha sonra Allah bu davranışının hatalı olduğunu bildirmek suretiyle onu uyarmış, durumu değiştirmiştir. Hiz. Peygamber'in kalbinde temenni olarak ifade imkanı bulan şeytanın vesvesesini neshetmiştir. Peygamber de durumu emrolunduğu gibi tebliğ etmiştir. Bu sebeple burada Hiz. Peygamber aleyhine bir hata söz konusu değildir. Çünkü Allah'ın bildirdiği üzere bu bütün peygamberler için söz konusu olabilen (el-Hac 21/52) beşerilik vasfının sonuçlarından birisidir. Hiz. Peygamber toplumundaki statü farklılıklarının insanlık adına üstünlük sayıldığı insanların soylarına/neseblerine göre kategorize edildiği bir dönemde/millet içerisinde hür olan halasının kızı Zeynep'i azatlısı Zeyd'le evlendirerek kırmayı amaçlamış ve bunu hayata geçirebilmiştir. Bu bir sosyal devrim niteliğindedir. Ancak daha sonra beşeriyetin fitratında mündemiç olan kendini üstün görme içgüdüğü Zeynep'te de ortaya çıkarak diğer düşüncelerini mağlup etmiş, onu eşine karşı kendini üstün görme kompleksine itmiştir. Bu durumda ezilmişlik psikolojisine giren Zeyd eşinin kendisine karşı bu tavırlarına binaen mutsuz olduğunu Hiz. Peygamber'e anlatmış, eşinden ayrılma isteğini ona bildirmiştir. Daha önce Allah tarafından Zeyd'in eşinden boşanıp onun Zeynep'le evleneceği kendisine bildirilmiş olan Hiz. Peygamber, toplumun kendisi aleyhine olacak eleştirilerinden, dedikodulardan çekinerek bir nevi durumu ertelemek düşüncesiyle Zeyd'e

→

Hiz. Peygamber'in bu evliliği ile ilgili diğer bir husus evliliğin hangi sebeple geręekleřtięi hakkındadır. Her ne kadar ayet bu evliliğin hikmetini açıklamış olsa da -cahiliyye evlat telakkisinin yanlış olduğu- yine de bir takım kötü niyetli düşman kimseler ayetle hiç bir şekilde ilgisi olmayan rivayetleri evliliğin gerekçesi olarak anlatmışlar, Hiz. Peygamber'e eleştiri oklarını yöneltmişlerdir.

Bu rivayetlerden birisine göre Hiz. Peygamber Zeynep'e aşıktı.⁶⁸⁹ Bu rivayete tutunularak iki farklı durum ortaya konmuştur:

Bunlardan ilkinde göre Hiz. Peygamber Zeynep'e aşık olunca o, Zeyd'e haram olmuştur.⁶⁹⁰ Ancak Râzî'ye göre bu düşüncenin hiç bir savunulur yanı yoktur. Ona göre bu rivayete itimad edilmesi Hiz. Peygamber'e suç isnad etmek anlamına gelir. Bu durum Hiz. Peygamber'in hem yalan konuşmuş olmasına hem de Zeyd'e, kendisine haram olan eşini nikahında tutmasına devam etmesine ve de zinaya teşvik anlamına gelir ki bu asla düşünülemez. Râzî'ye göre bu durum değil bir peygamber, sıradan bir müslüman için dahi dşnlemeyeceği için Hiz. Peygamber'in şahsiyetinin bu gibi zarar verici şeylerden uzak tutulması elzemdir.⁶⁹¹

Konu hakkındaki diğer yoruma göre ise Hiz. Peygamber'in Zeynep'e olan aşkı yüzünden o, Zeyd'e haram olmamış, ancak onun için bir imtihan olmuştur. Zeyd ya Zeynep'i tercih edecek ya da Hiz. Peygamber lehine ondan boşanarak Allah'ın rızasına rağbet edecektir.⁶⁹² Görüldüğü üzere burada bir de eşini boşadığı takdirde Allah'ın hoşnutluğu söz konusu edilmiştir. Bu anlayışa göre Allah elçisinin gönlünü yapmak için Zeyd'den eşini boşadığı takdirde razı olacaktır. Bu

eşiyle boşanmaması yönünde telkinde bulunmuştur. Ancak Zeyd yaşadığı sıkıntılara daha fazla katlanamayarak Hiz. Peygamber'in sözlerine rağmen eşini boşamıştır.

⁶⁸⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 131; ev. Ulus, a.g.e., 166; Râzî, *el-Erbe'in*, 352.

⁶⁹⁰ Nureddin Sabuni *el-Müntekâ*'da bu görüş sahiplerinin İbahiyye mensupları olduğunu belirtmiştir. Hiz. Peygamber'in gözü Zeynep'i görünce Zeynep ile Zeyd'in nikahlarının zail olduğu, Zeynep'in Peygamber'in nikahına geçtiğine dair iddia edilen bu ifade Sâbûnî'ye göre şeriatin hükümlerinin, helal ve haramın belirsiz olduğu şeklinde bir anlam taşımasının yanında durumun bu şekilde kabul edilmesi Allah'a ve resulüne Zeynep'i Zeyd'in eşi olarak isimlendirmeleri sebebiyle yalan itham manası ortaya çıkarır ki bu sebeple iddia edilen görüşün kesinlikle reddedilmesi gerekir. bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 258.

⁶⁹¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 131; ev. Ulus, a.g.e., 166-167; Râzî, *el-Erbe'in*, 352.

⁶⁹² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 131-132; ev. Ulus, a.g.e., 167; Râzî, *el-Erbe'in*, 352-353.

absürd bir düşünce olmasının yanı sıra Allah’a karşı bir saygısızlıktır. Unutulmamalıdır ki Allah elçisini Uhud’da yenilgiye uğratmış, çok sevdiği amcasına hidayet nasib etmemiştir. Şüphesiz bunlar Hz. Peygamber’in daha çok hoşnut olacağı şeylerdi.

Râzî bu iki yorumu zayıf rivayetler oldukları ve Kur’an’la mutabık olmadıkları gerekçesiyle eleştirmiş olmasının yanı sıra⁶⁹³ yine de bu konuda bir parantez açarak ‘şayet bu aşk konusu gerçek kabul edilse bile kalbin meyletmesi insanın engelleyemeyeceği bir durum olduğu için günah olmayacağı’ şeklinde söz konusu rivayetin lehine bir ifade ortaya koymuştur.⁶⁹⁴

Peki neden bu evlilik meydana geldi? Hz. Peygamber’in Zeynep’le olan evliliğine dair boşanmış olan halasının kızını korumak, himaye etmek⁶⁹⁵ veya Zeyd’in Zeynep gibi asil, çalışkan ve iffetli bir kadının peygambere layık olduğu ve sonucunda peygamber lehine bu evlilikten vazgeçmiş olduğu şeklinde iddialar ileri sürülmüştür.⁶⁹⁶ Bunların yanında ‘Zeynep’in baştan beri Hz. Peygamber’e gönlü vardı. Hz. Peygamber ona Zeyd için dünürücü olunca ve “*Allah ve Resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık onların, işlerinde başkasını seçme hakları olamaz.*”⁶⁹⁷ ayetinin emri gereğince Zeynep istemeyerek de olsa Zeyd’le evlenmiştir. Ancak o, Zeyd’e karşı geçimsiz olmakla beraber Hz. Peygamber’e olan meylini devam ettirmiştir’ şeklinde de konuya açıklık getirmek için evli bir kadının nikahlı kocasının dışında peygamber de olsa başka bir insana böyle bir muhabbet içerisinde bulunabileceğini makul gören bir zihniyet vardır.⁶⁹⁸ Ancak bizce bu zandır ve Zeynep’in aleyhine bir iftiradır. Bunlar sadece hikaye oldukları ve ayetten böyle bir şeyi istinbat etmek mümkün olmadığı için geçersiz iddialardır.

Kur’an’ın beyanına göre Allah Teâlâ cahiliyye telakkisindeki evlat anlayışının yanlış olduğunu, söz konusu evliliğin anlatıldığı bu surenin başında

⁶⁹³ bk. Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 131; çev. Ulus, *a.g.e.*, 167.

⁶⁹⁴ Râzî, *el-Erbe’in*, 352.

⁶⁹⁵ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 129-130; çev. Ulus, *a.g.e.*, 163-165; Râzî, *el-Erbe’in*, 352.

⁶⁹⁶ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 129-130; çev. Ulus, *a.g.e.*, 163-165.

⁶⁹⁷ el-Ahzâb 33/36.

⁶⁹⁸ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 130-131; çev. Ulus, *a.g.e.*, 165-166; Râzî, *el-Erbe’in*, 352.

müşriklere bildirmiştir.⁶⁹⁹ Burada da bunun hayata yansması, teoriden pratiğe çıktığı bir durum söz konusudur. Evlilikleri yolunda gitmeyen Zeyd ile Zeynep'in -bu eşler arasında olabilecek olağan bir durumdur- bu durumunu Allah bir cahiliyye adetini ortadan kaldırmak üzere sebep halk etmiştir. Bu vesileyle, vahyin/emirlerinin ilk muhatabı ve uygulayıcısı olan peygamberi üzerinden bir cahiliyye adetini, anlayışını daha ilga etmiştir.

d) Hz. Muhammed'in Bedir Esirleri Hakkındaki Tutumu -Fidye Alınması Meselesi-

Hz Peygamber aleyhine ileri sürülen bir başka iddia onun Bedir Harbinde müslümanlar tarafından esir alınan kişilere uyguladığı yaptırımla ilgilidir. Rivayet olunduğuna göre Bedir Harbinde müslümanlar, içlerinde Hz. Peygamber'in amcası Abbas ile Akil b. Ebu Talib'in de bulunduğu yetmiş kişiyi esir etmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber bu esirler hakkında yapılacak işlem için Hz. Ebu Bekir ile istişare edince o, "Bunlar senin kavmin ve akrabalarıdır. Onları hayatta bırak. Belki Allah onlara tevbe nasib eder. Onlardan ashabına güç ve kuvvet kazandıracak fidye al." şeklinde bir öneride bulundu. Hz. Ömer de bunun üzerine ayağa kalkmış ve Hz. Ebu Bekir'in önerisini uygun bulmayarak esirlerin Hz. Peygamberi yalanlayıp yurdundan çıkardıkları için öldürülmeleri gerekir şeklindeki fikrini ileri sürmüştür. Hz. Ömer'e göre esir alınan kimseler küfrün ileri gelenleri, önderleri olduğu için öldürülmeleri daha münasıptır. Bunun yanında Allah elçisini fidye almaktan müstağni kıldığı için peygamber esirlerin vereceği fidyeye de muhtaç değildir. Bu konuda başka bir sahabinin, Sad b. Muaz'ın da görüşü Hz. Ömer'le aynı doğrultuda idi. Nihayetinde ise Peygamber (a.s.) Hz. Ebu Bekir'in fikri doğrultusunda hareket ederek esirlerin fidye karşılığında serbest bırakılmasına karar verdi. Ancak söz konusu edilen fidye kararının alınmasından sonra *"O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, halbuki Allah âhireti ister... Eğer Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şeyde size her halde büyük bir azab dokunurdu."*⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ el-Ahzâb 33/4.

⁷⁰⁰ el-Enfâl 8/67-68.

ayetleri nazil oldu. Ayetlerin ifadesine göre alınan karar hatalıdır. Ayetler, kafirleri öldürmek gerektiğine, müslümanların güçlü duruma gelmeden fidye karşılığında esirleri serbest bırakmalarının kafirlerin lehine bir durum oluşturacağından Allah tarafından uygun görülmemiştir. Uygulamaya konulan karar Allah'ın muradını yansıtmamaktadır. Rivayete göre Hz. Peygamber de bu durumdan ağlayacak kadar müteessir olmuş, üzüntüsünün kaynağını soran Hz. Ömer'e; "Ben, ashabımın fidye almasından dolayı, onlara ağlıyorum." Yakınındaki bir ağacı kastederek de "bana onların azabı şu ağaçtan daha yakın olarak gösterildi. Şayet bir azap incek olsaydı, Ömer ve Sa'd ibn Muâz hariç, hiç kimse kurtulamazdı." diyerek bu konuda doğru olanın Hz. Ömer ve Sad ibn Muaz'ın kararı olduğunu belirtmiştir.⁷⁰¹

Hz. Peygamber'in ismetine karşı olanlara göre, "O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir."⁷⁰² ayeti esir almanın haramlığına dair sarih bir ifadedir. "Siz geçici dünya malını istiyorsunuz."⁷⁰³ ayeti de açık bir kınamadır. Bunların yanında, gerek "Eğer Allah'ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız fidyeden ötürü size büyük bir azap dokunurdu."⁷⁰⁴ şeklindeki Kur'ânî ifadeler ve gerekse Hz. Peygamber'in bu ayet sonrasındaki tutumuna dair rivayetler, esirler konusunda alınan fidye şartıyla serbest bırakma kararı Allah'ın muradını yansıtmadığından dolayı hatalıdır ve Hz. Peygamber yürürlüğe koyduğu bu kararlar günah işlemiştir.⁷⁰⁵

Râzî bu konuda savunmasını farklı ihtimaler üzerine bina etmiştir. Bunların ilki rivayet edilen istişare olayını⁷⁰⁶ kabul etmek suretiyle yaptığı açıklamadır. Buna göre, Hz. Peygamber'in esirler hakkında uyguladığı yaptırım bir günah değil sadece evla olanın terkidir. Ona göre Hz. Peygamber'in iddiaya

⁷⁰¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 11: 369-370.

⁷⁰² el-Enfâl 8/67.

⁷⁰³ el-Enfâl 8/67.

⁷⁰⁴ el-Enfâl 8/68.

⁷⁰⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 132; çev. Ulus, *a.g.e.*, 168; Râzî, *el-Erbe'in*, 353; *Mefâtîhu'l-gayb*, 11: 370-371.

⁷⁰⁶ bk. *Müslim*, "Cihad", 58.

konu edilen ayetten sonra geriye dönük herhangi bir şekilde tövbe etmemesi de uygulamaya koyduğu kararda bir günahın olmadığına işarettir.

Râzî'ye göre Hz. Peygamber daha önce hakkında Allah'ın hüküm belirtmediği bir konuda ashabıyla istişare ederek sonucunda müslümanlara maddi yönden menfaat temin edebilecekleri bir karar almıştır. Şayet bu hatalı olsaydı Allah'ın bu hükmü ilga eden bir ayet indirmiş olması gerekirdi. Ancak Allah'ın iddiaya mesned yapılan söz konusu ayetlerin ardından buyurduğu “*Elde ettiklerinizi temiz ve helal olarak yiyin.*”⁷⁰⁷ ifadesinden anlaşıldığı üzere alınan bu karar hatalı değildir.⁷⁰⁸

İtiraz sahiplerinin “*Artık boyunlarının üzerinden vurun, onların bütün parmaklarına vurun.*”⁷⁰⁹ ayetine istinaden fidye almak bu ayetle yasaklanmıştı. Yasak olmasına rağmen bu karar uygulanmıştır şeklindeki itirazlarına ise Râzî, bu ayetin hükmünün savaş haliyle sınırlı olduğunu, sonrasına, yani kararın alındığı zamana delalet etmediğini ifade etmiştir. Ona göre eğer bunun aksi kabul edilirse o zaman Hz. Peygamber'in kesin hüküm (nas) olmasına rağmen durumu istişare ettiği sonucu ortaya çıkar ki bu mümkün değildir.⁷¹⁰

Râzî'nin ihtimal verdiği diğer bir görüşe göre, Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin kafirlerle savaşmaya memur olmadığı konusunda müslümanların ittifakı vardır. Bu durumda “*Artık boyunlarının üzerinden vurun, onların bütün parmaklarına vurun.*”⁷¹¹ ayetinin muhatabı Hz. Peygamber'in kendisi değil ashabıdır. Ona göre bu durum göz önüne alındığında ortaya çıkan sonuç, kafirlerin öldürülmeyip onlardan fidye alınması sonucu ortaya çıkan günah sahabeye aittir.⁷¹²

Râzî'nin, günahın sahabeden kaynaklandığına dair diğer bir görüşüne göre Bedir esirleri/kafirler sahabe tarafından Hz. Peygamber'in haberi olmaksızın esir alınmıştır. Hz. Peygamber bu durumdan ancak sahabenin huzuruna çıkmasıyla haberdar olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber ne esir almıştır ne de böyle bir

⁷⁰⁷ el-Enfâl 8/69.

⁷⁰⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 132-133; çev. Ulus, a.g.e., 168-169.

⁷⁰⁹ el-Enfâl 8/12.

⁷¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 372.

⁷¹¹ el-Enfâl 8/12.

⁷¹² Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 372.

emir vermiştir.⁷¹³ Bu görüş konu hakkında mervi olan istişare olayının bir gerçekliğinin olmadığı durumda söz konusudur.

İtiraz sahipleri tarafından öne sürülen “Siz geçici dünya malını istiyorsunuz, halbu ki Allah ahireti ister.”⁷¹⁴ şeklindeki kınama içeren ayetin muhatabı da Râzî’ye göre Hz. Peygamber değil mala tamah eden ashabıdır.⁷¹⁵ “Eğer Allah’ın geçmiş bir hükmü olmasaydı, aldığımız fidyeden ötürü size büyük bir azab dokunurdu.”⁷¹⁶ şeklindeki ayette buna işaret etmektedir. Çünkü ashab savaşta kafirleri esir almak suretiyle uygulamaya koydukları kararlarla tedbirsizlik göstermiştir. Bu tedbirsiz davranışları sonucunda da Allah’ın tenkidine uğramışlardır.⁷¹⁷ Allah ezelde bu hadiseyi affedeceğine dair hükmetmemiş olsaydı fidiye almalarından dolayı onların üzerine azap inmiş olacaktı.⁷¹⁸

Râzî’nin bu konu ile ilgili görüşleri farklılık arzetsede de açıklamaların genelinden anlaşılacağı üzere o, bu konuda iddia edildiğinin aksine Hz. Peygamber’in aleyhine, onun günah işlediğine dair bir durumun söz konusu olmadığını ifade eder.

e) Hz. Muhammed’in Tebük Gazvesine Katılmak İstemeyenlere İzin Vermesi

“Allah seni affetsin! (Hay Allah Affedesice) Doğru söyleyenler tarafından belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden neden onlara izin verdin?”⁷¹⁹

Tebük gazvesine katılmamak için değişik bahaneler ileri sürerek Hz. Peygamber’den izin isteyen kimselerin bu talaplerine onun olumlu yanıt vermesi

⁷¹³ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 11: 372.

⁷¹⁴ el-Enfâl 8/67.

⁷¹⁵ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 133; çev. Ulus, a.g.e., 169; Râzî, *el-Erbe’in*, 353.

⁷¹⁶ el-Enfâl 8/69.

⁷¹⁷ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 132; çev. Ulus, a.g.e., 168.

⁷¹⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 11: 373, 377. Râzî’nin bu görüşünün yanında bu konuda sahabeyi aklamaya yönelik de bir açıklaması bulunmaktadır. Ona göre ashab fidiyeyi dünyevi menfaat elde edebilmek için değil Ebu Bekir’in de öne sürdüğü görüşte olduğu üzere cihad hususunda müslümanların elini kuvvetlendirmek gayesiyle almıştır. O bu görüşü için fidiye alınmasından dolayı olan azap uyarısının, kınamanın dünyevi amaç uğruna alınan fidiyeye delalet ettiğini öne sürmektedir. Ancak ona göre böyle bir durum söz konusu değildir. bk. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 11: 373.

⁷¹⁹ et-Tevbe 9/43.

üzerine nazil olan bu ayetle ilgili olarak Hz. Peygamber'in ismetine karşı olanlar şu şekilde bir iddia ileri sürmüştür:

Ayette yer alan “Allah seni affetsin!”⁷²⁰ ifadesi Hz. Peygamber'in davranışının masiyet olduğuna dair bir karinedir. Çünkü af ancak işlenen bir günahattan sonra mümkün olabilir.⁷²¹

Fahreddin Râzî bu konuda iki farklı açıklamada bulunmuştur. Bunların ilkinde göre bu ayette Hz. Peygamber'in aleyhine bir günah durumu söz konusu değildir. Ona göre ayetin zahirine göre anlamlandırılmaması gerekir. Çünkü ayet zahirde ifade ettiği şekilde anlamlandırıldığı takdirde Allah'ın, elçisini önce affettiği sonra da azarladığı şeklinde bir çelişki söz konusu olur ki bu Allah hakkında muhaldir. Çünkü af muahezenin terki anlamına gelmektedir.

Râzî'ye göre bu ifadelerde bir incelik vardır. Bu durum iki kişinin karşılıklı hitap espirisi çerçevesinde ortada hiçbir günah söz konusu değilken ‘sen ha! Allah sana rahmet etsin!’ sözlerinde olduğu gibi bir anlama matuftur.⁷²²

Râzî bu iddiasını daha da ileri götürerek ayetteki “عفا الله عنك / Hay Allah affedesice.” ifadesinin bir tebci (onurlandırma) özelliği taşıdığını düşünmüş ve bu şekilde günah iddiasını reddetmesinin yanında günah işlendiğine dair karine olarak öne sürülen Kur’âni ifadeyi Hz. Peygamber'in lehine bir ta’zim ifadesi olarak değerlendirmiştir.⁷²³

Râzî'nin bu konudaki diğer görüşüne göre ise iddia edildiği gibi ayette Hz. Peygamber'e hitaben bir kınama kabul edilse dahi bu günah anlamında değildir. Hz. Peygamber savaşa katılmamak için izin isteyenlere izin vermekle savaş hususunda gerekli olan tedbirlere mugayir davranmış bu konuda gereken

⁷²⁰ et-Tevbe 9/43.

⁷²¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 134; çev. Ulus, *a.g.e.*, 170; Râzî, *el-Erbe'in*, 353; *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 541. Bu görüşte olanların birisi Zemahşerî'dir. O da bu konuda Hz. Peygamber'in hatalı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre “Hay Allah affedesice!” ifadesi işlenmiş bir suçtan kinaye anlamındadır. Af da suçu takiben söz konusu olduğundan Allah elçisine ‘hata ettin, ne kötü yaptın’ şeklinde bir itapta bulunmuştur. bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 3: 90.

⁷²² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 134; çev. Ulus, *a.g.e.*, 171; Râzî, *el-Erbe'in*, 353; *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 544.

⁷²³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 543. Râzî'nin bu görüşünün yanında, Mâtürîdî'nin, *Te'vîlâtü'l Kur'ân* adlı eserinde bazı insanlar tarafından Hak Te'âlâ'nın bu ayette söze “عفا الله عنك / Hay Allah affedesice” (et-Tevbe 9/43) şeklinde affıyla başlamasının, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden üstün olduğuna dair karine kabul edildiğine dair bir bilgi yer almaktadır. bk. Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 6: 391.

hassasiyete yeterli ölçüde riayet etmeyerek evla olan davranışı terk etmiş olabilir. Bu şekilde evla olanı terk ettiği için de kınanmış olması mümkündür.⁷²⁴

f) Hz. Peygamber'in Âmâ'ya Karşı Tutumu –İbn Ümmü Mektûm Olayı-

“Suratını astı, yüzünü çevirdi. Çünkü ona görmeyen biri gelmişti. Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı. Yahut o öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecekti. Sen ise kendini her şeye yeterli görenle ilgileniyorsun. Onun arınmamasından sen sorumlu değilsin! Ama gönlünde Allah korkusu taşıyarak koşup sana gelenle ilgilenmiyorsun! Hayır! Şüphesiz bu âyetler birer öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır.”⁷²⁵

Hz. Peygamber aleyhine iddiaya konu olan bu ayetlerin rivayet olunduğuna göre nüzûlünü teşkil eden olay şu şekildedir:

Hz. Peygamber bir gün meclisinde bulunan Kureyş'in kafir önderlerine İslamı tebliğ çalışırken meclise İbn Ümmü Mektûm adında gözleri görmeyen mü'min biri geldi ve Hz. Peygamber'e hitaben 'Allah'ın sana öğrettiklerini bana da öğret' diyerek söze girdi ve bu isteğini bir kaç kez tekrarladı. O sırada kafirlere İslâmî tebliğde bulunan Allah'ın resulü sözünün kesilmesinden rahatsız oldu. Çünkü söz arasına bunlar girince konu dağıldı, Allah resûlünün tebliğ faaliyeti kesintiye uğradı. O da bu durum sebebiyle yüzünü astı ve ondan çevirdi. Bunun üzerine Allah peygamberini uyarıcı nitelikte olan bu ayetleri inzal buyurdu.⁷²⁶

Hz. Peygamber'in ismetine karşı olanlar bu rivayeti referans yaparak Allah Teâlâ'nın resûlüne yönelik bu îtâbı, peygamberini bu hareketinden dolayı kınaması, onun davranışının günah olduğuna delalet eder şeklinde bir iddia ileri sürmüştür.⁷²⁷

⁷²⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 134; çev. Ulus, a.g.e., 171; Râzî, *el-Erbe'in*, 353; *Mefâtihu'l-gayb*, 11: 544. Bu görüş için ayrıca bkz. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 29; Cürcânî, *Şerhu'l-mevâkıf*, 3: 524. Mâtürîdî bu durumu ictihad hatasına örnek göstererek, bunun peygamberin ictihad ile hareket etmesinin caiz olduğuna dair bir delil olduğunu belirtmiştir. Mâtürîdî ayette evla olanın terki sebebiyle bir kınama olabileceğini mümkün görmekle birlikte bir kınamanın söz konusu olmayıp bu ifadeyle Allah'ın insanlara beşeri ilişkilere dair bir öğretimi gaye edinmiş olabileceğini de ifade etmiştir. bk. Mâtürîdî, *Te'vilât*, 6: 391.

⁷²⁵ Abese 80/1-12.

⁷²⁶ Tirmizî, “Tefsir”, 73; Râzî *İsmetü'l-enbiyâ*, 138; çev. Ulus, a.g.e., 175-176; Râzî *Mefâtihu'l-gayb*, 22: 499.

⁷²⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 137; çev. Ulus, a.g.e., 174; Râzî, *el-Erbe'in*, 354; *Mefâtihu'l-gayb*, 22: 501.

Râzî'nin bu konuda, ayetin muhatabının kim olduğu hakkındaki görüşleri eserlerinde farklılık göstermektedir.

O *İsmetü'l-enbiyâ* adlı eserinde ilgili ayetlerin muhatabının Hz. Peygamber olduğunu kabul etmemektedir. Ona göre müfessirlerin de ilgili ayetlerin muhatabının Hz. Peygamber olduğu düşüncesini taşıdıkları söylenemez. Söz konusu ayetlerin nüzulüne dair olan rivayet de ahad haber cinsinden olduğu için bu konuda delil olma değerinden yoksundur.⁷²⁸

Râzî'nin ilgili rivayetin delil olamayacağına dair açıklamasının gerekçeleri şu şekildedir:

1. Söz konusu rivayet Hz. Peygamber'i asık yüzlü olarak nitelendirmektedir. Bu doğru değildir. Çünkü ne Kur'an ne de başka bir haber bunu doğrulamaktadır. Hz. Peygamber düşmanlarına, küfürde inat edenlere karşı bile böyle bir tavır sergilemezken onun bir mümine karşı böyle davrandığı yönündeki düşünce Hz. Peygamber'in genel davranışlarıyla çelişmektedir.

2. Hz. Peygamber'in fakirlerden yüz çevirip zenginlerle ilgilenmesi onun genel ahlakına mugayir bir durumdur.

3. "*Arınmak istememesinden sana ne!*"⁷²⁹ ayetinin muhatabının Hz. Peygamber olduğu bilgisi doğru değildir. Bu kabul Hz. Peygamber'in kavminin imana gelmesi yönündeki azami gayretinden vazgeçmesi anlamına gelir ki Allah'ın elçilik görevini ikâme eden birisine bu yakışmaz.⁷³⁰

Râzî bu ifadelerinin yanında *İsmetü'l-enbiyâ* adlı eserinde, ayetlerin muhatabının Hz. Peygamber olduğunu kabul etsek dahi bunun günah olduğunu kabul etmeyiz şeklinde de bir açıklamada bulunmuştur. O bu çalışmasında Kur'an'ın Hz. Peygamber hakkında haber verdiği "*Hiç şüphesiz sen yüce bir ahlak üzeresin.*"⁷³¹ "*Eğer sen katı kalpli olsaydın şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi.*"⁷³² ve "*Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.*"⁷³³ şeklindeki ifadelerini bu konuya hamlederek onun günah sahibi olmadığına dair

⁷²⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 137; çev. Ulus, a.g.e., 174.

⁷²⁹ Abese 80/7.

⁷³⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 137; çev. Ulus, a.g.e., 175.

⁷³¹ el-Kalem 68/4.

⁷³² Âl-i İmrân 3/159.

⁷³³ el-Enbiyâ 21/107.

birer karine olarak kabul etmiştir. Ona göre nadiren de olsa Hz. Peygamber bu sıfatlarının aleyhine davrandığı zaman Allah hemen onu uyarmıştır. Dolayısıyla bu hareket -yüzü asmak- Hz. Peygamber'e isnat edildiği takdirde bunun bir günah olarak değil ancak evla olanın terki olarak anlaşılması gerekir.⁷³⁴

Râzî'nin tefsirindeki görüşüne göre ise ayetlerin muhatabı Hz. Peygamber'dir. O burada nüzul sebebi olarak rivayet edilen İbn Ümmü Mektûm olayını kabul etmesinin yanı sıra bu konuda *İsmetül-enbiyâ*'da belirttiği 'müfessirlerin ayetin hitabının resülüllaha yönelik olduğu görüşünü taşıdıkları söylenemez' ifadesinin aksine burada müfessirlerin, ayetin muhatabının Resülüllah olduğu konusunda hem fikir olduklarını ifade etmiştir.⁷³⁵

Râzî'nin tefsirinde bu konuda getirdiği açıklamaya göre Kur'an'da Allah'ın önce peygamberinin *"Suratını astı, yüzünü çevirdi. Çünkü ona görmeyen biri gelmişti."*⁷³⁶ şeklinde kusurundan söz edip sonrasında da ona; *"Sen nereden bileceksin, belki o arınacaktı. Yahut o öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecekti. Sen ise kendini her şeye yeterli görenle ilgileniyorsun. Onun arınmamasından sen sorumlu değilsin!"*⁷³⁷ ifadeleriyle hitap etmesinde, tarafından bu davranışın çok yadırgandığının delili vardır.⁷³⁸

Râzî'ye göre hitap îtâb içeriklidir ve bu hitabın muhatabı Resülüllah'tır. Ancak o bu davranışında haksız değildi.

Râzî bu konuda İbn Ümmü Mektûm için bu şekilde bir eğitimin gerekli olduğu kanaatini taşımaktadır. O bu görüşünün gerekçesini şu şekilde açıklamıştır:

1. İbn Ümmü Mektûm her ne kadar âmâ ise de, duyu organlarının sağlam olmasından dolayı Hz. Peygamber'in o kafirlere hitap ettiğini ve onların seslerini duyuyordu. Konuşulanları duymuş olması Hz. Peygamber'in bu işe ne kadar ehemmiyet verdiğini anlaması için yeterliydi. Ancak onun Hz. Peygamber'in sözünü kesmeye yönelmesi ve Hz. Peygamber'in gayesi tamamlanmadan önce

⁷³⁴ Râzî, *İsmetü'l Enbiyâ*, 137-138; çev. Ulus, a.g.e., 175.

⁷³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22: 501.

⁷³⁶ Abese 80/1-2.

⁷³⁷ Abese 80/3-12.

⁷³⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22: 502.

araya kendi talebini sokuşturması Hz. Peygamber için bir eziyettir. Bu ise büyük bir günahtır.⁷³⁹

2. İbn Ümmü Mektûm zaten müslüman bir zattı. Dine dair gerekli şeyleri de biliyordu. Ancak o kafirler ise müslüman olmamışlardı. Onların müslüman olmaları büyük bir topluluğun hidayetine vesile olacaktı. Ancak İbn Ümmi Mektûm'un diğerlerine nazaran daha ufak bir maksattan dolayı araya girmesi büyük menfaatin zail edilmesine bir sebep olmuştur ki bu haramdır.⁷⁴⁰

3. Allah “*Evlerin arkalarından sana seslenenlerin ekserisi bilmezler, cahildirler.*”⁷⁴¹ buyurmak suretiyle insanları vakitsiz olarak seslenmekten nehyetmiştir. Bu sebeple önemli bir konu esnasında Hz. Peygamber’in sözünü kesen, kafirlerin iman etmesine engel olan İbn Ümmü Mektûm’un seslenişi bir günah ve masiyet olmaya daha uygundur.⁷⁴²

Râzî bu açıklamalarla bu konuda İbn Ümmü Mektûm’un söz konusu davranışıyla günah işlediğini, Hz. Peygamber’in de onun yaptığına karşılık gereken tavrı sergilediğini iddia etmiştir.

O zaman Allah resulüne yönelik bu kınamanın sebebi nedir? Râzî’nin sorulması muhtemel olan bu soruya cevap olarak getirdiği olasılıklar şu şekildedir:

1. Hz. Peygamber’in davranışının dış görünümünün zenginlerin fakirlere tercih edildiği veya dünyanın dine tercih edilmesi gibi yanlış bir algıyı vehmettirmesi.⁷⁴³ Râzî bu açıklamasıyla îtâbın meydana gelmesinin sebebini davranışa değil, sebep olduğu algıya tevîl etmektedir.

2. Bu kınamanın Hz. Peygamber’in kalbî düşüncelerinden (تمنى / temenna) dolayı varid olması. Râzî buna dair olan düşüncesini şu şekilde açıklamıştır:

“Belki de bu kınama işi, Hz. Peygamber (s.a.s)’den açıkça sudur eden bu hareketten dolayı değil, tam aksine kalbinde bulunan düşünceye binaendir. Ki bu da, Hz. Peygamber (s.a.s)’in kalbinin, oradakilere yakınlığı, oradakilerin kıymeti, makamlarının yüce olması yüzünden onlara meyletmesi, tabiatının, onun kör olması,

⁷³⁹ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 22: 500.

⁷⁴⁰ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 22: 500.

⁷⁴¹ el-Hucurât 49/4.

⁷⁴² Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 22: 500.

⁷⁴³ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 22: 501.

yakınlığı bulunmaması ve daha az kıymetli olması sebebiyle o körden nefret etmesidir. İşte bu yüz çevirme işi, kalbteki bu tür sebeplerden ötürü olduğu için, bu kınama, eğitmesine binaen değil, eğitmenin bu tür duygulardan ötürü olduğuna binaen olmuştur.”⁷⁴⁴

Sonuç olarak Râzî tefsirinde bu konuda Hz. Peygamber’in İbn Ümmü Mektûm’a yukarıda belirtilen gerekçelerden dolayı deruhte ettiği eğitmen göreviyle gerekli olan davranışı yaptığını düşünmektedir. Davranışının îtâba konu olması ise ona göre sadece zihinlerde yarattığı zenginlerin fakirlere tercih edilmesi algısı da değildir. Hz. Peygamber’in davranışını daha ihtiyatlı, kendisine yaraşan evla olanı yapmama şeklinde değerlendirmek de mümkündür. Bu ise kesinlikle günah kabul edilemez.⁷⁴⁵

g) Hz. Peygamber’in, Mescidinde Müşriklere Yer Tahsisi Meselesi

İslamiyet öncesinde Araplarda insanlar soy, kabile ve mal varlığına göre katogarize olunmuş, bunlara sahip olanlar değerli, bunlardan yoksun olanlar ise değersiz telakki edilmiştir. İnsanlar efendi, köle, cariye gibi sınıflara ayrılmışlardı. Güçlünün haklı güçsüzün haksız olduğu bir anlayış mevcuttu. Özgür yarattığı kullarını köleleştiren, zulmeden, insanlık adına hoş olmayan bu duruma Allah müdahil olmuş, değiştirmek için içlerinden biri olan Muhammed’i (a.s.) elçi kılmıştır. Elçinin getirdikleri (İslam) ile bu anlayış/yaşantı tenakuz halindeydi. Çünkü İslam kronikleşmiş olan bu anlayışı yıkmayı hedef edinmişti. İslam, insanı

⁷⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22: 501. Râzî’nin bu görüşü eleştiriye açıktır. Onun bu konudaki birinci yorumu zorlama bir tevil olmasının yanında yine de mümkün görülebilir. Ancak onun bu yorumu dayanaktan yoksun olmasının yanında Hz. Peygamber’in masumiyeti aleyhine bu konuda ileri sürülen itirazın ötesinde bir durumu ifade etmektedir. Râzî’nin Hz. Peygamber hakkında kalben, makamlarından ötürü mütreflere gizli sevgi beslediği ve İbn Ümmü Mektûm’a karşı da fiziki veya farklı sebeplerden ötürü nefret duyduğu fikri makul olmaktan uzaktır.

⁷⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 22: 501. Râzî *el-Erbe’in* adlı eserinde yoruma girmeksizin bunun ‘efdal olanın terkine hamledilmesi gerekir’ şeklinde bir görüş belirtmiştir. bk. Râzî, *el-Erbe’in*, 354. Bu eserdeki görüşünü tesbit edebilmek açısından bunu, ayetteki muhatabın Hz. Peygamber olduğunu kabul ettiğine yönelik bir karine olarak değerlendirmek mümkündür. Cürcânî’ye göre de Hz. peygamber’in bu davranışı ve sonucunda itaba maruz kalması evla olanı terk etmesi sebebiyledir. Bu onun yüce ahlakına mugayir değildir. Onun gibisi böyle durumlarda azarlanır. bk. Cürcânî, *Şerhul'l-mevâkıf*, 3: 526. Benzer görüş için bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 231. Peygamberlerin masumiyeti ile ilgili yapılan bir çalışmada Râzî’nin bu olayı ‘önceden tayin edilmiş bir takdiri ilahi’ olarak kabul ettiği yönünde bir bilgiye yer verilmiştir. bk. Çıtır Aslan, “Kur’an’da Peygamberlere İsnad edilen Olayların Masumiyet Açısından Değerlendirilmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 201. Ancak bu doğru değildir. Râzî’nin bu konuda böyle bir görüşü yoktur. Söz konusu çalışmada bu konuda tercüme hatasından kaynaklı yanlış bir bilgi bulunmaktadır.

yek diğetine kul-köle olmaktan kurtararak sadece Allah’a kul olmaya çağırmakta, inananlarına özgürlük vaad etmekteydi. Bu yüzden İslam’a ilk inananların ekseri kısmı toplum tarafından hor, hakir görülmuş insanlardan oluşmaktaydı. İslam’ın çekirdek yapısı bunlardan müteşekkildi.

Yaşadığı toplum tarafından üstünlük olarak telakki kabul edilen metadan yoksun olanlar, kendilerini ırk, soy ve renk ayırımına sokmaksızın sahip olduklarıyla değerli gören, öylece kabul eden İslam dinine girmişlerdir. Hiç şüphesiz İslam’ın onlara vaad ettikleri onları buna yönlendirmiştir.

İslamla müşerref olan bu insanlar vakitlerinin çoğunu Allah resulünün yanında, meclisinde bulunmakla geçirmekteydiler.

Allah Teâlâ Kur’an’da zaman zaman kendisinin rızasına rağbet eden bu müminler konusunda Hz. Peygamber’e rehberlik edecek ayetler inzal buyurmuştur. Bu ayetlerin bir örneği şu şekildedir:

*“Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları kovma! Onların hesaplarından sana sorumluluk yoktur, senin hesabından da onlara sorumluluk yoktur ki onları yanından uzaklaştırıp da zalimlerden olasın.”*⁷⁴⁶

Hiz. Peygamber’in ismetine itiraz edenler bu ayetin zahirine göre hüküm bina ederek ve nüzul sebebi olarak mervi olan bir olaya⁷⁴⁷ istinaden bunu Hiz. Peygamber’in günah işlediğine dair bir karine olarak kullanmışlar, bu şekilde onun masumiyetine ta’n etmişlerdir.

⁷⁴⁶ el-En‘âm 6/52.

⁷⁴⁷ Ayetin nüzulüne sebep olduğu öne sürülen rivayete göre Kureyş’ten bir topluluk Hiz. Peygamber’in bulunduğu meclise gelmişti. O esnada Resûlullah’ın yanında müslümanların zayıf ve fakirlerinden olan Süheyb, Habbâb, Bilâl, Ammar ve başkaları bulunmaktaydı. Bunun üzerine Kureyşli mütrefler ‘Sen, kavminden vazgeçerek bunları mı tercih ettin? Biz bunlara mı tâbi olacağız? Onları yanından kov. O zaman belki de onları kovarsan biz sana uyarız’ deyince Hiz. Peygamber ‘Ben, mü’minleri kovan bir kimse değilim’ diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine Kureyşliler: ‘O halde biz geldiğimizde onları yanından kaldır, biz kalkıp gittiğimizde ise istersen onları yanında oturt’ şeklinde Allah resûlünden bir talepte bulundular. Hiz. Peygamber onların iman etmelerini ümid ederek bu talebi olumlu karşıladı. Rivayet olunduğuna göre Hiz. Ömer’de Hiz. Peygambere, ‘Bir yapsan da böylece baksak nasıl olacaklar!’ diyerek peygamberin tutumunu destekledi. Sonra Kureyşliler bu hususta ısrar edip Hiz. Peygamber’e ‘Bu konuda bizim için bir yazı yazsan’ dediklerinde Hiz. Peygamber bunu yazması için bir kâğıt ile beraber Hiz. Ali’yi çağırır. İşte bunun üzerine bu âyet nazil olur. İnen ayetin akabinde Hiz. Peygamber o kâğıdı fırlatıp atar. Hiz. Ömer de bu sözünden dolayı özür beyân eder. bk. *Müslim*, “Fedailü’s-sahabe”, 46; *İbn Mâce*, “Zühd”, 7; Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 2: 650; Râzî, *Mefatihü’l-gayb*, 9: 445-446.

Hız. Peygamber'in ismetine itiraz edenlerin bu ayetten onun günah işlediğı yönündeki istidlalleri şu şekildedir;

1. Hız. Peygamber o müminleri kovmuştur. Halbuki Allah peygamberini böyle bir fiilden nehyetmiştir. Dolayısıyla nehye konu olduğı için bu kovma işinin günah olduğı ortaya çıkmaktadır.

2. Allah Teâlâ, ayetin sonunda “*O zaman, onları kovarsın, (ama) zalimlerden olursun.*”⁷⁴⁸ buyurmuştur. Hız. Peygamber'in onları kovduğı sabittir. O halde onun zâlimlerden olduğunun söylenmesi gerekir.⁷⁴⁹

Râzî'nin konu hakkındaki tutumu eserlerinde farklılık göstermektedir. Onun bu konuda *İsmetü'l-enbiyâ* ve *el-Erbe'in*'deki açıklamasına göre bu ayette Allah resülünün aleyhine hiç bir durum söz konusu değildir. Râzî söz konusu bu iki eserinde konu/ayet hakkında şu yorumda bulunmuştur:

“*Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma!*” ayeti eylem öncesinde bir yasaklamayı ifade etmektedir. Dolayısıyla kovma olayı gerçekleşmediğinden Hız. Peygamber'in müminleri kovduğı şeklindeki iddia/yargı gerçeğı yansıtmamaktadır. Nitekim ayetin sonundaki “*فتطردهم فتكون من الظالمين* / *O zaman, onları kovarsın, (ama) zalimlerden olursun.*”⁷⁵⁰ ifadesi bunu ortaya koymaktadır. Eğer böyle bir şey olsaydı ifadenin ‘kovdun’ şeklinde olması gerekirdi.

Râzî ayette yer alan yasaklamayı ise bir grup kafirin resülüllah'tan fakir müminleri kovması yönündeki isteklerinin peygamber için reddediliş gerekçesi olarak kabul etmiştir.⁷⁵¹

⁷⁴⁸ el-En'âm 6/52.

⁷⁴⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 138; çev. Ulus, *a.g.e.*, 176; Râzî, *el-Erbe'in*, 354; *Mefatihü'l-gayb*, 9: 446.

⁷⁵⁰ el-En'âm 6/52.

⁷⁵¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 138-139; çev. Ulus, *a.g.e.*, 176-177; Râzî, *el-Erbe'in*, 354. Mâtürîdî'nin de bu ayet ile ilgili görüşleri Râzî'nin buradaki görüşleriyle aynı doğrultudadır. Mâtürîdî'ye göre Hız. Peygamber aleyhine mervi olan ve iddia edilen bu durumun kesinlikle reddedilmesi gerekir. Ona göre Hız. Peygamber'in dostlarını uzaklaştırıp düşmanlarını kendisinin yakınında oturtması ihtimal dahilinde değildir. Bu nübüvvet görevi açısından bir nakısa oluşturur. Allah tarafından kendisine elçilik görevi tevdi edilmiş birisi hakkındaki böyle bir rivayet makul değildir. Akli olan her insan bunu reddeder. Mâtürîdî kafirlerin böyle bir talepte bulunmalarının mümkün olduğunu, ancak değil Hız. Peygamber'in bunu uygulamaya koymaya çalışmasını, aklından bile geçirmesinin mümkün olmadığını belirtir. Ona göre ilgili ayet, Allah'ın peygamberine ashabına yönelik davranışın adabını öğretmek gibi bir maksada mebni olabilir. Mâtürîdî Kur'an'da peygambere yönelik başka ayetlerden örnek vererek (el-Kehf, 18/28, 20/131) Allah'ın elçisine yapması gerekenlere dair bu şekilde emir vermesinin ismet'in

Râzî'nin tefsirindeki konu hakkındaki yorumu ise ayetin nüzulüne dair mervi olan olayın doğruluğunu kabul etmesi sonucu ortaya koyduğu bir açıklamadır.

Tefsirinde konuyla ilgili yaptığı açıklamaya göre Hz. Peygamber fakir müminleri değersiz gördüğünden veya fakir olmaları sebebiyle değil Kureyş kafirlerinin İslam'a girmelerini temin edebilmek gayesiyle, incelik göstererek onlara muayyen bir zaman belirlemek için yapmıştır. Râzî'ye göre, belki de Hz. Peygamber'in bu davranışına 'nasılsa bu müslümanlar bu davranışından dolayı gerek dini gerekse dünyevi hususta bir şey kaybetmezler, ancak kafirlerin istedikleri böyle bir imkandan mahrum olmaları İslam'a girmeleri yönünde bir fırsatın zail olmasına sebebiyet verebilir' şeklindeki hatalı bir icthadı sebep olmuştur. Ancak bu günah değildir. Çünkü icthadda hata affedilmiştir.⁷⁵²

Bu konuda iddia sahiplerinin “*O zaman, onları kovarsın, (ama) zalimlerden olursun.*”⁷⁵³ ayetine istinaden ileri sürdüğü Hz. Peygamber'in onları kovduğu sabittir. O halde onun zâlimlerden olduğunun söylenmesi gerekir şeklindeki iddialarına karşı ise Râzî şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

“Zulüm bir şeyin kendi mahalline konulmamasından ibaret bir durumdur. Buna göre o zayıf ve fakir müslümanlar Hz. Peygamber tarafından büyük saygı görmekteydi. Hz. Peygamber onları meclisinden kovunca bu onlar için bir zulüm olmuştur. Ancak Hz. Peygamber'in bu davranışı vacibin terki değil evla ve efdal olanı terk etme kabilinden olduğu için günah olarak kabul edilemez.”⁷⁵⁴

varlığına bir engel oluşturmayacağını, aksine ismet'in yasaklamayı ve engellemeyi daha çok gerektireceğini ifade etmiştir. bk. Mâturîdî, *Te'vilât*, 5: 88-89; 4: 33.

⁷⁵² Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 9: 447.

⁷⁵³ el-En'âm 6/52.

⁷⁵⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 9: 447. İmam Mâturîdî zulüm kelimesinin küfür zülmü, şirk zülmü gibi farklı anlamlarının yanında birine hakkını vermemek veya haksız yere birinin hakkını üstüne geçirmek gibi bir anlamının olduğunu ifade etmiştir. Ona göre buradaki zulümden kastedilen ise hikmeti layık olduğu yere koymamak olabilir. Eğer ifade edildiği gibi müminlerin kovulması kafirlerin yaklaştırılması söz konusu olsaydı kafirler hikmete layık olmadıkları için bu zulüm olurdu. Râzî'nin aksine Mâturîdî'nin bu düşüncesi müminlerin kovulmasına dair olan rivayete asla ihtimal vermediğini ortaya koymaktadır. Çünkü o kafirlerin Hz. Peygamber'e yaklaşma şeklinde taltif edilmelerinin dahi zulüm anlamında olduğunu ifade etmektedir. bk. Mâturîdî, *Te'vilât*, 5: 90.

h) Hz. Peygamber'in Yemini

“Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun?”⁷⁵⁵

Bu ayetin nüzul sebebine dair farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir rivayete göre Hz. Peygamber Hz. Aişe'nin gününde cariyesi Mariye ile başbaşa kalır. Hz. Hafsa bundan haberdar olunca Resûlullah ona “Bu durumu benim için gizle, kimseye bahsetme Mariye'yi kendime haram ettim” demiştir. Ancak ne var ki Hz. Hafsa çok iyi arkadaş oldukları ve iyi geçindikleri için bu olayı Hz. Aişe'ye haber vermiştir.⁷⁵⁶

Diğer bir rivayete göre de Hz. Peygamber Zeyneb b. Cahş'ın evinde bal şerbeti içmiştir. Durumdan hoşnut olmayan Hz. Aişe ile Hz. Hafsa aralarında anlaşarak ona ‘biz senden kötü bir koku hissettik’ demişlerdir. Kötü kokmaktan hoşlanmayan Resûlullah balı kendisine haram kıldığını ifade etmiştir.⁷⁵⁷

Hz. Peygamber'in ismetine itiraz edenler söz konusu Tahrîm suresinin ilk ayetiyle ilgili olarak ‘bu ayetin zahiri, Hz. Peygamber'in caiz olmayan bir işi yaptığını ortaya koymaktadır. Bu ise ismete mugayir bir durumdur’ iddiasını ileri sürmüşlerdir.⁷⁵⁸

Peygamber'in helali haram kılma yetkisi var mıdır? Fahreddin Râzî'nin *İsmetü'l-enbiyâ* ve *el-Erbe'in* adlı eserlerinde konu hakkında ileri sürdüğü görüşe göre talak ve azad konularında olduğu gibi⁷⁵⁹ burada da Hz. Peygamber'in ayetin ifade ettiği üzere kendine helal olan bir şeyi haram kılmasında herhangi bir günah söz konusu değildir.⁷⁶⁰

Ancak Râzî'nin durum hakkında tefsirindeki görüşleri farklıdır. Râzî tefsirinde Hz. Peygamber'in helal olan bir şeyi haram kılmasının imkansız olduğunu belirtmiştir. Ona göre her kim bu ayette bahsedilen haram kılmanın

⁷⁵⁵ et-Tahrîm 66/1.

⁷⁵⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf* 4: 124. Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 21: 551-552.

⁷⁵⁷ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, 4:124-125; Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 21: 551-552. Rivayetin farklı varyantı için ayrıca bk. *Buhârî*, “Talâk”, 7.

⁷⁵⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 140; çev. Ulus, *a.g.e.*, 178; Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

⁷⁵⁹ Burada Râzî'nin talak ve azad konularında neyi kastettiği konusunda bilgimiz bulunmamaktadır. Râzî'nin tefsirinde Kur'an'daki bu kavramlarla ilgili olan ayetlere müracat ettik ancak Râzî'nin buna dair bir açıklamasını bulamadık.

⁷⁶⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 140; çev. Ulus, *a.g.e.*, 178; Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

Allah'ın helal kıldığı şeyi bizzat haram kılma olduğuna inanırsa kafir olur.⁷⁶¹ Râzî bu açıklamasıyla söz konusu diğer eserlerindeki ifadelerinden farklı ve onlarla çelişen bir görüş ortaya koymuştur.

Ayeti nasıl anlamlandırmamız gerekir? Râzî tefsirinde ayette yer alan helali haram kılma ifadesinin şer'i manada bir haram kılma değil, nefsinin bir şeyden mahrum kılmayı kararlaştırma olarak ifade etmiştir. Ona göre ayette ifade bulan haram kılmadan maksat, Allah Teâlâ tarafından helal kılınan bir şeyi Hz. Peygamber'in kendine haram kılması değil, Peygamber'in eşleri ile karı-koca münasebetinden imtina etmeyi, uzak durmayı kararlaştırmasıdır. Bu da Hz. Peygamber'in bu kararının helal olduğuna inanması, bunu mübah olarak görmesinden kaynaklanmıştır.

Râzî'ye göre bu ayetin akabinde yer alan “Allah yeminlerinizin (kefaretle) çözümlmesini size farz kılmıştır.”⁷⁶² ifadesinin zahiri de peygamberden sadır olanın yemin olduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁶³ Dolayısıyla Hz. Peygamber'in iddia edildiği üzere helali haram kılmak suretiyle günah işlediği düşüncesi doğru değildir.

Ayette bir kınama var mıdır? Eğer varsa bunun sebebi nedir? Râzî'nin bu konuda *İsmetü'l-enbiyâ* ve *el-Erbe'in*'de getirdiği açıklamaya göre bu günah sebebiyle bir kınama olmayıp sadece Hz. Peygamber'in eşlerinin rızasına rağbet etmesi, zevcelerinin hoşnutluğunu istemesinden dolayı Allah'ın ona tatlı bir sitemidir.⁷⁶⁴

Râzî tefsirinde de söz konusu ayette Allah'ın söze “Ey Nebi” şeklinde peygamberini tavsif ederek başlamasının onun için bir teşrif/onur anlamı taşıdığını, dolayısıyla buradaki hitabın bir kınama değil, Hz. Peygamber'den sadır olan şeyin olmaması gerektiğine dikkat çeken bir hitap olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶⁵

⁷⁶¹ Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 21: 551, 553.

⁷⁶² et-Tahrîm 66/2.

⁷⁶³ Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 21: 555-556. Râzî'nin bu görüşü için ayrıca bk. *Mefatihü'l-gayb*, 9: 193.

⁷⁶⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 140; çev. Ulus, *a.g.e.*, 178; Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

⁷⁶⁵ Nureddin Sâbûnî'de bu ayetle ilgili olarak Allah'ın söze “Ey Nebi” şeklinde başlamasının Hz. Peygamber için bir ta'zim ifadesi olduğunu, onun ayette ifade edilen durumunda bir günahı irtikab etmesi veya Allah'ın nehyettiği bir hükmü ihlal ettiği anlamının olmadığını ifade etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber burada sadece Allah nezdinde üstün olanı terk etmiştir. Bunu da Allah'ın “Eşlerinizle iyi geçinin.”(en-Nisâ 4/19) emrine itaat etmek gayesiyle

ı) Hz. Peygamber Hakkında Terğip ve Terhib Konulu Ayetler

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e yönelik "Ey peygamber! Allah'a itaatsizlikten sakın,"⁷⁶⁶ ve "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun."⁷⁶⁷ şeklinde emir ve nehiy içerikli hitaplar yer almaktadır.

Hz. Peygamber'in masumiyetine karşı olanlar bu şekilde olan ayetleri onun ismeti aleyhine kullanmaya çalışmışlardır. Bu düşüncede olanlara göre eğer peygamber için ayetlerde ifade edilen dinen mahzurlu bir fiil ve vacibin ihlal edilmesi gibi bir durum olmamışsa bu ayetlerdeki emir ve nehiy anlamsız ve faydasızdır.⁷⁶⁸

Fahreddin Râzî'ye göre ise ayetlerdeki emir ve nehiyler Hz. Peygamber'in ismeti aleyhine bir manaya delalet etmez. Çünkü emir ve yasaklama masumiyet sebeplerinden biridir. Bunların bulunması masumiyeti ihlal etmez.⁷⁶⁹ Aksine terğip(teşvik etme) ve terhib (korkutma) içerikli ayetler peygamberin ismetinin lehinedir. Bu sayede masumiyetleri daha güçlü olur.⁷⁷⁰

Râzî'ye göre "Ey Peygamber! Allah'a itaatsizlikten sakın."⁷⁷¹ ayetindeki Allah'ın elçisine "Ey Nebi" şeklinde hitabının, onun bu durumdan (ittika/sakınma), gaflette olmadığına işaret vardır. Peygamber bundan gafil değildir. Ayetteki ifade hitabın gereğinin önemli olmasından dolayıdır. Burada Allah'ın peygamberine sakınmayı emretmesi 'bulunduğun hal üzerine devam et' manasındadır.

Râzî bu ayeti bir örnekle açıklamaya çalışmıştır. Ona göre bir kimsenin oturmakta olan diğer birine "ben gelinceye kadar otur veya zaten susmakta olan birisine doğru yapıyorsun bu hal üzerine devam et" şeklinde bir hitabda bulunması gibi Allah da elçisine bu ayetle "ey peygamber bulunduğun hal üzerine

yapmıştır. Sâbûnî'ye göre de bu ayette söz konusu edilen helali haram kılma ifadesi Râzî'nin tefsirinde belirttiği üzere 'kendini bir şeyden istifade etmemeye yönelik mahrum etme' anlamında bir yemindir. Bu da kişi için mübahtır. bk. Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 29, 234.

⁷⁶⁶ el-Ahzâb 33/1.

⁷⁶⁷ el-Mâide 67.

⁷⁶⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 140; çev. Ulus, *a.g.e.*, 179; Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

⁷⁶⁹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 140; çev. Ulus, *a.g.e.*, 179; Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

⁷⁷⁰ Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

⁷⁷¹ el-Ahzâb 33/1.

devam et” manasını kastetmiştir veya Allah’ın bu hitabı peygamberinin takvasını daha fazla artırmaya yönelik bir emirdir.⁷⁷²

“*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun.*”⁷⁷³ ayetiyle ilgili olarak ise Râzî, gerek bu ayetin öncesinde ve gerekse sonrasında bir çok âyet yahudî ve hristiyanlarla ilgili olduğu için bu ayeti bağımsız bir şekilde değil siyak-sibak bağlamı içerisinde açıklamak gerektiğini ifade etmiştir. Bu durumda ona göre bu ayetteki hitabı ‘Allah’ın elçisini yahûdî ve hristiyanların hile ve tuzaklarından emin kılıp elçisinin onlara hiç aldırış etmeden tebliğini yapması gerektiğine dair bir emir olduğu manasına hamletmek/yorumlamak gerekir.⁷⁷⁴

i) Hz. Peygamber’e Büyük Günah İsnadı

İslam tevhid dinidir.⁷⁷⁵ Allah buna aykırı olan şirk inancını en büyük zülüm/günah olarak nitelemiş⁷⁷⁶ bağışlamayacağını bildirmiştir.⁷⁷⁷ Bütün peygamberler de bunu halklarına tebliğ ederek risaletleri boyunca şirkle mücadele

⁷⁷² Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 18: 228, 231.

⁷⁷³ el-Mâide 5/67. Râzî bu ayetin nüzülüne dair mervi olan on tane görüş aktarmıştır. bk. Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 9: 156-158. Ancak bu görüşlerin bazıları Hz. Peygamber’in vahyi bir takım gerekçelerden dolayı açıklamaktan çekindiğine ihtimal veren absürt yorumlardır. Bunlar Hz. Peygamber’in aleyhine iddiaya mesned olabilecek niteliktedir. Râzî’nin bunları eleştirmeden tefsirinde yer vermiş olması onun peygamber lehine olan savunmasıyla çelişmektedir. Ayetin nüzül sebebine dair ileri sürülen görüşlerin bazıları şunlardır; a) Bu âyet, yahudilerin dini ayıplamaları, din ile istihza etmeleri ve Hz. Peygamber’in onlara karşı sükût etmesi üzerine nazil olmuştur. b) “*Ey Peygamber, zevcelerine de ki: Eğer siz dünya hayatım ve onun zinetini arzu ediyorsanız, gelin size boşanma bedellerini vereyim ve sizin hepinizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah’ı peygamberini ve âhiret yurdunu diliyorsanız.*” (el-Ahzâb, 26-29) âyeti nazil olduğu zaman, Hz. Peygamber hanımlarının dünyayı seçmelerinden korkarak bu âyeti onlara bildirmedi. Bunun üzerine, bu âyet nazil oldu. c) Bu âyet, cihad hakkında nazil olmuştur. Çünkü münafıklar cihaddan hoşlanmıyorlar ve Hz. Peygamber onları zaman zaman cihada teşvik etmiyordu. bk. Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 9: 156-158. Bu rivayetlerin hepsinde Hz. Peygamber’in aleyhine bir durum söz konusudur. Bu halde Hz. Peygamber’in zaman zaman vahyi tebliğ etme noktasında tereddüt ettiğini iddia eden bu yorumların Hz. Peygamber’in tebliğe ilişkin konulardaki masumiyetinin aleyhine delil oluşturdukları için varsayımında olsa kabul edilmeleri doğru değildir.

⁷⁷⁴ Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 9: 158.

⁷⁷⁵ bk. el-Bakara 2/163, 255; Âl-i İmrân 3/2, 6, 18, 62, el-Haşr 59/22-23; et-Teğâbun 64/14; el-İhlas 112/1.

⁷⁷⁶ bk. Lokmân 31/13.

⁷⁷⁷ bk. en-Nisâ 4/48-116.

etmiştir.⁷⁷⁸ Çünkü peygamberliğin asli görevlerinin en başında şirk inancıyla mücadele etmek gelmektedir.

Allah Teâlâ Kur'an'ı Kerim'de (Ey peygamber) Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi: Eğer Allah'a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gidecek ve mutlaka hüsrana uğrayanlardan olacaksın.⁷⁷⁹ buyurmak suretiyle önceki elçilerine vahyettiğini Hz. Muhammet'e de vahyetmiş, tebliğ etmesini emretmiştir.⁷⁸⁰ Hz. Peygamber de bu emrin gereğini eksiksiz yerine getirmiştir.

Ancak Hz. Peygamber'in masumiyetine karşı olanlar Kur'an'ın "Eğer Allah'a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gider."⁷⁸¹ ifadelerinin onun bu durumdan -şirk- uzak olmadığına delalet ettiğini iddia etmişlerdir. Bu görüşlerini de 'eğer Hz. Peygamber bu hataya düşmemiş olsaydı bu hitaba maruz kalmazdı' şeklinde bir gerekçeyle temellendirmeye çalışmışlardır.⁷⁸²

Fahreddin Râzî bu ayetle ilgili olarak üç görüş ileri sürmüştür. Bunlar;

1. Ayette Hz. Peygamber'in aleyhine bir durum söz konusu değildir. Çünkü ayetteki "Eğer Allah'a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gider." ifadelerinde kazıyye-i şartiyye (şartla bağlı hüküm) vardır. Ayet bir şarta binaen olacak durumdan söz etmektedir. Bu ayetin ifade ettiğiyle Allah'ın "Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı kesinlikle yerin de göğün de düzeni bozulurdu."⁷⁸³ ayetinde belirtilen durum benzerlik taşımaktadır. Her ikisinde de mevcut durum değil, şart meydana geldiği takdirde sonucunun ne olacağı ifade edilmektedir.⁷⁸⁴ İşte buradaki kelamın takdiri de 'faraza şirk koşman halinde amellerin boşa çıkar diye sana vahyolundu. Nitekim bu senden önceki resüllere de vahyolunmuştu' demektir.⁷⁸⁵

⁷⁷⁸ bk. el-Mâide 72; el-A'râf 7/59, 65, 73, 85; et-Tevbe 9/129; Hûd 11/14; Yûsuf 12/38.

⁷⁷⁹ ez-Zümer 39/65.

⁷⁸⁰ bk. et-Tevbe 9/129; Hûd 11/14.

⁷⁸¹ ez-Zümer 39/65.

⁷⁸² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 140; çev. Ulus, a.g.e., 179; Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

⁷⁸³ el-Enbiyâ 21/22.

⁷⁸⁴ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 141; çev. Ulus, a.g.e., 180; Râzî, *el-Erbe'in*, 355; *Mefatihü'l-gayb*, 19: 218. Benzer görüş için bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 3: 408.

⁷⁸⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 141; çev. Ulus, a.g.e., 180; Râzî, *el-Erbe'in*, 355; *Mefatihü'l-gayb*, 19: 218. Râzî'nin tefsirinde yer verdiği bu görüş Zemahşerî'ye aittir. bk. Zemahşerî, *Keşşâf Tefsiri*, 3: 408.

2. Bu ayetteki asıl muhatap ümmettir. Râzî bu görüşüne Talak suresi'ndeki “يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ” / *Ey peygamber kadınları boşadığınız zaman, onları boşayın.*”⁷⁸⁶ ayetini referans yapmıştır. Ona göre nasıl ki bu ayette hitap peygamberin şahsında ümmetine ise “Eğer Allah'a ortak koşarsan.” ayetinde de hitabın ondan başkasına yönelik olması mümkündür.⁷⁸⁷

3. Ayette geçen şirkten kastolunan Allah'tan başkasına iltifat anlamına gelen gizli şirkdir.⁷⁸⁸

Râzî tefsirinde sadece birinci görüşe yer verirken, *İsmetü'l-enbiyâ* ve *el-Erbe'in* adlı eserlerinde diğer iki görüşü de ihtimal olarak zikretmiştir.

j) Unutma Kavramının Kur'an'da Hz. Peygamber için Kullanılması

Peygamberlerin ismet sıfatlarının işlevsellik kazandığı alanların birisi ve en önemlisi daha önce ifade edildiği üzere tebliğe ilişkin konularda olan masumiyetleridir. Bu konuda peygamberler masumdur. Onlar vahye ne bir ilavede bulunmuş ne de ondan bir şey gizlemişlerdir.

Hiz. Peygamber'in Kur'an'dan bir şey unutması mümkün müdür? Hiz. Peygamber'in ismetine itiraz edenler bu konuda “Sana okutacağız ve Allah dilemedikçe unutmayacaksın.”⁷⁸⁹ ayetiyle ilgili olarak ‘ayette istisnadan bahsedilmektedir. Bu vahiyde unutmanın vuku bulduğuna delalet eder’ şeklinde bir iddia ileri sürmüşlerdir.⁷⁹⁰

Fahreddin Râzî'nin bu konuda *İsmetü'l-enbiyâ* ve *el-Erbe'in* adlı eserlerindeki düşüncesine göre ayette istisna edilen ‘unutma’ hakiki manada olup ‘terk’ anlamındadır. Bu durumda ona göre ayetin ifade ettiği mana da ‘Allah’ın

⁷⁸⁶ et-Talâk 65/1.

⁷⁸⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 141; çev. Ulus, a.g.e., 180; Râzî, *el-Erbe'in*, 355. Bu konuda benzer görüşler için ayrıca bkz. Şerif el-Murtezâ, *Tenzîhu'l-enbiyâ*, 167. Muhammed Esed de bu ayetin muhatabının peygamber değil insanlar olduğunu ifade etmiştir. Ona göre klasik müfessirlerin bu ayetin muhatabının peygamber olduğu yönündeki görüşleri isabetli değildir. Çünkü ne Hiz Muhammed'in ne de ondan önce gelen peygamberlerin Allah'a şirk koşturmak gibi vahim bir günahı işlemiş olduğu düşünülemez. Bu sebeple ayetteki uyarı ancak genel mahiyette insanoğluna yönelik olarak düşünüldüğünde anlamlı ve geçerli bir uyarı olabilir. bk. Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı - Meal ve Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2009), 1119.

⁷⁸⁸ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 141; çev. Ulus, a.g.e., 180; Râzî, *el-Erbe'in*, 355. Râzî'nin bu konudaki yukarıda yer verdiğimiz iki yorumu gayet makul açıklamalardır. Ancak onun bu son yorumu mesnedsiz, zorlama bir tevildir.

⁷⁸⁹ el-A'lâ 87/6-7.

⁷⁹⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 141; çev. Ulus, a.g.e., 180; Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

dilediği müstesna ondan hiç bir şeyi terk etmeyeceksin' şeklindedir. Burada istisna edilen de (ona göre terkedilecek olan) ya mendub olandır ya da Allah'ın nesh ettikleridir.⁷⁹¹

Râzî bu yoruma tefsirinde de yer vermekle birlikte⁷⁹² burada istisna edatının ayette yer alış gerekçesi olarak başka ihtimallerden de bahsetmektedir. Bunlar:

1. Bu istisnadan kastolunan *"Herhangi bir şey için, inşaallah demeden, 'ben onu yarın yapacağım deme.'*"⁷⁹³ ayetinde ifade edildiği gibi 'inşaallah' demek suretiyle, bir bereket ve uğur ummak. Bu itibarla Allah kullarına geleceğe dair olan planlarında bu kelimeyi söylemelerinin gerekli olduğunu burada belirtmek istemiştir.

2. Gerçekte Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in Kur'an'dan herhangi bir şeyi unutmasını dilememiştir. Ayette bu istisnanın zikredilmesinden maksat Allah Teâlâ'nın elçisine kudretine binaen unutturmayı istemesi halinde buna kadir olduğunu bildirmektir. Böylece Hz. Peygamber unutmayışının sebebini kendi kuvvetinden değil, Allah'ın fazl ve ihsanından olduğunu anlamaktadır.

3. Ayetteki istisnadan maksat doğrudan doğruya Allah'ın elçisine unutmaması gerektiği yönünde bir emirdir.⁷⁹⁴

k) Hz. Peygamber'in Şüphesi

*"Şayet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor. Rabbinden sana gelen, gerçeğin ta kendisidir, sakın şüphecilerden olma!"*⁷⁹⁵

Hz. Peygamber'in ismetine itiraz edenler Kur'an'ı Kerim'in bu ayetinin onun aleyhine delil olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşte olanlara göre peygamber kendisine gelen vahye karşı şüphe içerisindeydi. Eğer onda böyle bir

⁷⁹¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 141; çev. Ulus, a.g.e., 180; Râzî, *el-Erbe'in*, 355.

⁷⁹² Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 23: 78.

⁷⁹³ el-Kehf 18/23-24.

⁷⁹⁴ Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 23: 77-78. Râzî'nin burada yer verdiği bu üç görüş ayetteki istisna edatının zahiri manada kabul edilmesi durumunda söz konusu olan yorumlardır.

⁷⁹⁵ Yûnus 10/94-95.

şüphe olmasaydı ona “*Önceki kitapları okuyanlara sor.*”⁷⁹⁶ şeklindeki emir faydasız olurdu.⁷⁹⁷

Hiz. Peygamber’in kendisine vahyolunandan şüphe etmesi mümkün müdür?

Fahreddin Râzî konuya dair yaptığı açıklamasını ayetin kime hitap olunduğu/muhatabının kim olduğu sorusu üzerine bina etmiştir.

Râzî’nin bu ayet ile ilgili hitabın Hiz. Peygamber’e yönelik olduğunun kabul edilmesi durumunda öne sürdüğü açıklamasına göre ayetin hitabında kazıyye-i şartıyye (şarta bağlı bir hüküm) söz konusudur. Kazıyye-i şartıyye de ise ne şartın ne de cezanın terettüp edip etmediğine dair bir emare yoktur. Sadece ifade olunan şartın gerçekleştiği takdirde sebep olacağı sonucunun açıklanması söz konusudur. Bu ayette de durum aynı şekilde olup ayet söz konusu şüphenin gerçekleştiğine değil, şüphenin vaki olması durumunda tahakkuk etmesi vacip olan sonuca dair bir beyan içermektedir.⁷⁹⁸ Bunun yanında Râzî’ye göre kazıyye-i şartıyye de cevap şart üzerine kurulur. Eğer ayette de olduğu üzere şart başta yer alıyorsa bundan istifade edilemez.⁷⁹⁹

Râzî, ayette yer alan “*Önceki kitapları okuyanlara sor.*”⁸⁰⁰ ifadesine ise kazıyye-i şartıyye’nin hasıl olması durumunda söz konusu olabilecek bir açıklama getirmiştir. Ona göre Hiz. Peygamberi’n nitelikleri Tevrat ve İncil’de zikredilmişti. Bu gerçeği bilginlerinin bir kısmı gizlemiş olsa da bir kısmı bunu açıklıyordu. Bu Hiz. Peygamber’in doğruluğunun en büyük delillerindendir. Hakkındaki şüpheyi giderme ve kendisinin bilgisini kuvvetlendirmek için Allah ona Yahudi ve Hristiyanlara müracat etmeyi ve kendisi hakkındaki diğer semavi kitabların tanıklıklarını öğrenmesini emretmiş olabilir.⁸⁰¹

Râzî’nin *İsmetü’l-enbiyâ* adlı eserinde ihtimal verdiği diğer düşüncesine göre, “*Önceki kitablara okuyanlara sor.*”⁸⁰² ifadesiyle Allah, elçisinin risaleti

⁷⁹⁶ Yûnus 10/94-95.

⁷⁹⁷ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 142; çev. Ulus, a.g.e., 181; Râzî, *el-Erbe’in*, 355-356.

⁷⁹⁸ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 142; çev. Ulus, a.g.e., 181; Râzî, *el-Erbe’in*, 356; *Mefatihü’l-gayb*, 12: 470.

⁷⁹⁹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 142; çev. Ulus, a.g.e., 181. Ayrıca bk. Râzî, *el-Erbe’in*, 356.

⁸⁰⁰ Yûnus 10/94-95.

⁸⁰¹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 142; çev. Ulus, a.g.e., 181.

⁸⁰² Yûnus 10/94-95.

konusundaki vesvesesini izale etmeyi amaçlamıştır. Bu amacına binaen Hz. Muhammed'in, diğer peygamberlerin risaletlerinin nasıl sabit olduğu hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamak için Ehl-i kitap bilginlerine müracat etmesini buyurmuştur.⁸⁰³

Râzî bu konuda tefsirinde ise “Ehl-i kitaptan olanlar Hz. Peygamber'in risaletine dair kitaplarında olanları gizlemek suretiyle onları tahrif etmişlerdir. Eğer yine de Hz. Peygamber'in risaletine dair o kitaplarda herhangi bir bilgi varsa bu Hz. Muhammed'in nübüvvetinin doğruluğuna delalet eden en güçlü delillerden olur” ifadesine yer vermiştir. Râzî bu varsayımsal kabülle Hz. Peygamber'in Ehl-i Kitap'tan olanlara soru sormasının gerekçesini, Kur'an ve nübüvvetine dair arız olabilecek şüpheden arınmak olarak açıklamıştır.⁸⁰⁴

Râzî'nin bu konudaki (ayetin muhatabının kim olduğu ile ilgili) ikinci görüşüne göre ayette aslında hitap peygambere yönelik olsa da gerçekte muhatab o olmayabilir.⁸⁰⁵ Onun bu görüşüne dair getirdiği açıklamasına göre Hz. Peygamber'in döneminde insanlar, onu tasdik edenler, onu yalanlayanlar ve durumu hakkında şüphe içerisinde olanlar şeklinde üç farklı grup halindeydiler. Bu hitap ise şüphe içerisinde olan gruba yöneliktir. Allah onlara bu ifadeleriyle eğer Hz. Muhammed'in lisaniyla indirdiğimiz hidayet hususunda şüphe içerisinde iseniz onun nübüvvetinin doğruluğunu size göstereyim diye Ehl-i Kitap'a sorun buyurmuştur. Ancak Allah

grubu kastettiği halde hitabı müfret getirmiştir.⁸⁰⁶

1) Hz. Peygamber'in Müşriklere Meyletmesi Meselesi

“(Ey peygamber!) Müşrikler sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize isnad edesin diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar, işte o zaman seni kendilerine dost sayacaklardı. Biz seni koruyup imanını güçlü

⁸⁰³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 142; çev. Ulus, a.g.e., 181; Râzî, *el-Erbe'in*, 356.

⁸⁰⁴ Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 12: 472-473. Zemahşerî'ye göre Allah Teâlâ'nın iddiaya mesned yapılan bu ayetteki maksadı elçisini şüpheyle tavsif etmek değildir. Maksat Ehl-i Kitap alimlerini peygambere indirilen kitabın sihatini kesin bir şekilde biliyor olmakla nitelemektir. bk. Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 3: 253.

⁸⁰⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 142; çev. Ulus, a.g.e., 181-182.

⁸⁰⁶ Râzî, *Mefatihü'l-gayb*, 12: 471-472. Ayetin muhatabının aslında peygamber olmadığına dair diğer görüşler için ayrıca bk. Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 3: 254; Mâturîdî, *Te'vilât*, 7: 124-125; Esed, a.g.e., 508.

tutmamış olsaydık az da olsa onlara meyledip taviz verecek tekliflerini kabul edecektin. Şayet böyle bir şey yaapmış olsaydın o zaman sana hayatın ve ölümün sıkıntılarını kat kat tattırırdık; sonra bize karşı kendin için bir yardımcı da bulamazdın!”⁸⁰⁷

Hız. Peygamber’in masumiyetine karşı olanların bu ayetlerle ilgili olarak onun aleyhinde yaptıkları çıkarımları şu şekildedir:

1. Ayet Hız. Peygamber’in neredeyse Allah Teâlâ’ya iftirada bulunma durumuna geldiğine delalet etmektedir. Allah’a iftira ise en büyük günahlardandır.
2. Bu ayet Allah’ın onu korumaması halinde neredeyse müşriklerin dinlerine ve görüşlerine meyletme noktasına geldiğine delalet etmektedir.
3. Şayet ondan müşriklere meyletme şeklinde bir hata sadır olmasaydı ayetteki şiddetli azabın zikredilmesi gereksiz olurdu.⁸⁰⁸

Fahreddin Râzî’nin bu konuda İsmetü’l-enbiyâ adlı eserinde yaptığı yoruma göre Hız. Peygamber’in müşriklere meyletmesi din ve akıl yönünden değil, beşeri tabiat bağlamında olan bir yaklaşımdır. Bu da onun için mümkündür.⁸⁰⁹

⁸⁰⁷ el-İsrâ 17/73-75. Bu ayetlerin nuzûlü hakkında bir takım rivayetler ileri sürülmüştür. Bunlar: a) Ayetin nuzûlüne sebep olan olay Sakifliler ile Hız. Peygamber arasında geçen bir diyalogdur. Sakifliler’in Hız. Peygamber’e gelip kendileri lehine haksızca bazı taleplerde bulunmaları üzerine peygamber sessiz kalınca bu ayet inmiştir. b) Kureyş’lilerin Hız. Peygamber’den Kur’an’da bazı değişiklikler yapması neticesinde ona inanacaklarını söylemeleri üzerine bu ayet nazil olmuştur. c) Müşrikler peygamberden putlarına karşı gösterdiği kınayıcı, tenkidli tutumunu değiştirmesini talep ettiklerinde Hız. Peygamber’in kalbine bu yönde bir eğilim meydana gelince bu ayetler nazil olmuştur. bk. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15: 6. Râzî bu rivayetleri her hangi bir şekilde tenkid etmeden aktarmıştır. Söz konusu rivayetlerin sonuncusu peygamberin ismeti aleyhinedir. Rivayette Hız. Peygamber’in müşriklerin isteklerine dair istemeyerek de olsa bir kabûlünün olduğu söz konusu edilmiştir. Râzî’nin hiçbir şekilde eleştirmedeği bu rivayetleri İmam Mâtürîdî ‘sadece hayalden ibaret olan yanlış düşüncelerdir’ şeklinde eleştirmiştir. Mâtürîdî, Hız. Peygamber küçükken dahi o putlara yaklaşmazken peygamber iken yaptığı nasıl düşünülebilir diyerek bu rivayetlerin gerçek dışı olduğunu beyan etmiştir. bk. Mâtürîdî, *Te’vilât*, 8: 368. Zemahşerî’de Râzî’nin aktardığı ilk iki rivayete tefsirinde yer vermiş, ayeti birinci rivayet doğrultusunda yorumlamıştır. bk. Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 3: 1158-1162. Râzî’nin yukarıdaki rivayetleri eleştirmemiş olmasının yanında bu ayetlerle ilgili olarak onlardan bağımsız bir yorum yapmanın da mümkün olduğunu kabul etmektedir. Ona göre müşriklerin her fırsatta Hız. Peygamber’in risaletinin aleyhine olan çabaları zaten bilinen bir husustur. Onların bu çabalarına karşın da Allah bu ayetlerle peygamberini tevhid yolunda sabit kıldığını beyan buyurmuş olabilir. bk. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15: 10. Benzer görüş için ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te’vilât*, 8: 367-368.

⁸⁰⁸ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 143; çev. Ulus, a.g.e., 182; Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15: 8-9.

⁸⁰⁹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 143; çev. Ulus, a.g.e., 182.

Tefsirinde ise bu konuya getirdiği açıklaması şu şekildedir: “أوحينا إليك وإن / كادوا ليفتنوك عن الذي / Müşrikler sana vahyettiklerimizden başka şeyleri yalan yere bize isnad edesin diye neredeyse seni ayartıp ondan saptıracaklar.”⁸¹⁰ ifadesinde yer alan “كاد” filinin manası “olayazmak, yaklaşımdır.” Bu anlama göre ayet onun fitneye düştüğüne delalet etmemekte ‘o neredeyse fitneye düşecekti’ anlamına gelmektedir.

“ولو لا أن ثبتناك لقد كدت تركن إليهم قليلا” / Biz seni koruyup imanını güçlü tutmamış olsaydık az da olsa onlara meyledip taviz verecektin.”⁸¹¹ ayetine gelince burada Râzî “لولا” bağlacının cümleye kattığı anlamı öne çıkarmıştır. Bu konuda getirdiği yoruma göre “لولا” başkası bulunduğu için diğer şeyin yokluğunu, bulunmadığını ifade eden bir kelimedir. Bu anlam dikkate alındığında ortaya çıkan mana, ‘Allah elçisini hak üzerine kararlı tutmuş, müşriklerin fikirlerine meyletmesine mani olmuştur. Hz. Peygamber’in müşriklere herhangi bir şekilde meyli olmamıştır’ şeklinde olur.⁸¹²

Râzî, bir masiyet yoksa neden azapla tehdit vaki oldu şeklindeki üçüncü iddiaya ise şu şekilde bir açıklama getirmiştir: “Ayette yer alan ifade Hz. Peygamber’in söz konusu hatayı işlediğine delalet etmez. Kur’an’ın başka ayetlerinde olduğu gibi⁸¹³ burada da ayetin ifade ettiği mana masiyetin meydana geldiğine değil, vaki olması durumunda terettüp edecek olan cezaya işaret etmektedir.”⁸¹⁴

⁸¹⁰ el-İsrâ 17/73.

⁸¹¹ el-İsrâ 17/74.

⁸¹² İmam Mâtürîdî’ye göre ayette Hz. Peygamber’in müşriklere meylettiğine dair bir ifade yoktur. “Biz seni koruyup imanını güçlü tutmamış olsaydık az da olsa onlara meyledip taviz verecektin.”(el-İsrâ 17/74) ayeti şart cümlesidir. bk. Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 8: 369-370.

⁸¹³ Râzî’nin burada atıf yaptığı ayetler şunlardır: “Ey Peygamber! Allah’a itaatsizlikten sakın, açık ve gizli inkarcıların sözünü dinleme.”(el-Ahzâb 33/1), “Sana ve senden öncekilere şöyle vahyedildi: Eğer Allah’a ortak koşarsan bilmiş ol ki yaptıkların boşa gidecek ve mutlaka hüsrana uğrayanlardan olacaksın.” (ez-Zümer 39/65), “Eğer Peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, Elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık.” (el-Hâkka 69/44-47).

⁸¹⁴ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 15: 9. Fahreddin Râzî’nin bu konuda da eserlerindeki görüşleri kabili telif (uzlaştırılabilir) bir mahiyette değildir.

m) Hz. Peygamber'in Günahlarının Bağışlanması

*“Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah'ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik.”*⁸¹⁵

Hz. Peygamber'in ismetine itiraz edenler bu ayetlerde yer alan ‘senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah'ın bağışlaması’ şeklindeki ifadeleri onun masumiyeti aleyhine bir karine olarak değerlendirmişlerdir.⁸¹⁶

Fahreddin Râzî bu iddiaya karşı, söz konusu mağfiret olayının gerekçesi olarak farklı tevil/önergelerde bulunarak Hz. Peygamber'den bu olumsuz değerlendirmeyi izale etmeye çalışmıştır. Bunlar:

1. Mağfiret ifadesi Hz. Peygamber'in risalet öncesi dönemine ait bazı hatalarına binaen söz konusu olmuştur.

2. Mağfiretin gerekçesi Hz. Peygamber'in küçük günahlarıdır. İster sehven isterse de kasten olsun peygamberler için küçük günahlar caizdir.

3. İyilerin hasenatları mukarreblerin (Allah'a çok yakın olanlar) kötülükleridir. Mağfiretin gerekçesi de Hz. Peygamber'in efdal/evla olanı terk etmiş olmasıdır.

4. Ayetteki mağfireten mü'minlerin günahları kastedilmiştir. Toplum nezdinde önemli olan kişilerin tebasının yaptığı davranışlar ona nisbet edilerek ifade edilir. Burada da böyle bir durum söz konusu olabilir. Aslında bağışlanan günahların sahipleri gerçekte mü'minler olsa da hitap Hz. Peygamber'e yönelik olmuştur.⁸¹⁷

5. Söz konusu mağfiretle kastolunan Hz. Peygamber'in masum oluşudur.⁸¹⁸

Râzî bu son görüşünün gerekçesini şu şekilde açıklamıştır:

“Bu ifadeyle Hz. Peygamber'in güzel amellere meyletmesi ve kötü amellerden kaçınmaya muvaffak kılınması kastedilmiştir. Bunun izahı şöyle yapılabilir: İstiğfar, bağışlanmayı istemektir. Bağış (mağfiret) ise, kötü olan şeyi örtmek manasındır.

⁸¹⁵ el-Fetih 48/1-3.

⁸¹⁶ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 135; çev. Ulus, *a.g.e.*, 172; Râzî, *el-Erbe'in*, 354.

⁸¹⁷ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 136; çev. Ulus, *a.g.e.*, 172-173; Râzî, *el-Erbe'in*, 354; *Mefâtihu'l-gayb*, 20: 133.

⁸¹⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20: 133.

Dolayısıyla, gûnahtan korunan kimse, hevasının çirkinliklerinden doğacak kötülükleri örten kimsedir.”⁸¹⁹

n) Hz. Peygamber’in Tevbesi

“*Sen şimdi sabret, çünkü Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşir; günahının bağışlanmasını iste ve sabah akşam Rabbini hamd ile tesbih et.*”⁸²⁰

Hz. Peygamber’in ismetini tenkit edenler bu ayeti ve onun “*Ben günde yetmiş kere tevbe ederim.*”⁸²¹ dediği yönündeki bir rivayeti referans yaparak bu gerekçelerle onun masum olmadığını iddia etmiştir.⁸²²

Fahreddin Râzî bu ayetteki tevbe ile ilgili farklı ihtimaller ileri sürmüştür.

1. Bu ayetteki Hz. Peygamber’in tevbeyle emredilme gerekçesi onun daha uygun ve efdal olanı terk etmesi olabileceği gibi risaleti önceki dönemine ait bazı küçük hatalarına da bir gönderme olabilir.⁸²³

2. Ayetin ‘eğer günah işlersen tevbe et’ şeklinde takdiri manada da olması mümkündür. Nitekim Cenab-ı Hak “*Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin.*”⁸²⁴ buyurmuştur. Burada ifade edilen husus iman edenlerin hepsinin günahkar olduğunu bildirmek değil, günah işledikleri takdirde tevbe edecekleridir.⁸²⁵

3. Bir nahiv kuralı olarak, cümlede yer alan mastarı cümlenin failine veya mefulüne izafe etmek mümkündür. “Günahından bağışlanma dile”⁸²⁶ ifadesini de söz konusu bu kural çerçevesinde değerlendirirsek o zaman ayetteki zenb/günah mastar olup mefulüne yani müminlere izafe edilebilir. Bu takdirde ayette geçen “Günahından bağışlanma dile”⁸²⁷ ifadesi için “Ey Peygamber! Ümmetinin senin hakkındaki günahlarına istiğfarda bulun” şeklinde bir tevil mümkündür.⁸²⁸

⁸¹⁹ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 20: 103.

⁸²⁰ el-Mü'min 40/55.

⁸²¹ *Buhârî*, “De'avât”, 3.

⁸²² Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 139; çev. Ulus, *a.g.e.*, 177; Râzî, *el-Erbe'in*, 354; *Mefâtîhu'l-gayb*, 19: 316-317.

⁸²³ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 139; çev. Ulus, *a.g.e.*, 177; Râzî, *el-Erbe'in*, 354; *Mefâtîhu'l-gayb*, 19: 317.

⁸²⁴ et-Tahrîm 66/8.

⁸²⁵ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 139; çev. Ulus, *a.g.e.*, 177-178; Râzî, *el-Erbe'in*, 354-355.

⁸²⁶ el-Mü'min 40/55.

⁸²⁷ el-Mü'min 40/55.

⁸²⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 19: 317.

Çalışmanın son kısmında bütün peygamberlerin ismeti hakkında ileri sürülen iddialara ve Râzî'nin bunlara verdiği cevapları dikkatlere sunmaya çalışacağız.

1. Peygamberlerin masum olmadığını iddia eden gruba göre, Allah Teâlâ; *“Eğer Allah insanları haksızlıkları yüzünden cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı bırakmazdı.”*⁸²⁹ buyurarak zulmü bütün insanlara nisbet etmiştir. Zulmün günah olduğunda şüphe yoktur. Ayet her insanın günah işlemiş olmasını gerektirir. Peygamberler de birer insan olduklarına göre onlar için de zulüm gerçeklik kazanmış olmaktadır.⁸³⁰

Fahreddin Râzî'ye göre bu ayetle ilgili iddia edildiği gibi peygamberleri de içine alacak şekilde bir genelleme yapmak doğru değildir.⁸³¹ Çünkü iddia edilenin aksine her insanın zâlim olmadığına dair *“Sonra biz, o kitabı, seçtiğimiz kullara miras bıraktık, işte onlardan kimi nefesine zulmedendir, bazıları hayırlarda ileri geçenlerdir.”*⁸³² şeklinde Kur'an'da ayet vardır. Bu ayet insanlardan kendisine zulmedenler olduğu gibi âdil olanlar ve hayırda öncü olanların varlığını da ortaya koymaktadır. Eğer adil olanlar ve hayırda öncü olanlar da zâlim olsalardı o zaman ayetteki söz konusu taksim yanlış, gereksiz olurdu. Durum bu şekilde açıklığa kavuşunca *“Eğer Allah insanları zulümleri yüzünden muaheze edecek olsaydı...”*⁸³³ ifadesindeki ‘insanlar’ sözü ile ya ilahî cezayı hak etmiş bütün günahkarlar veyahut da bu ayetin öncesinde geçen ayetlerde bahsedilen müşrikler ve Allah'ın kızları bulunduğunu söyleyen kimselerin kastedilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda peygamberlerin aleyhine yapılan iddia/çıkarım geçersiz olur.⁸³⁴

Râzî'nin söz konusu iddianın yanlış olduğuna dair bir diğer çıkarımı da şu şekildedir:

⁸²⁹ en-Nahl 16/61.

⁸³⁰ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 143; çev. Ulus, a.g.e., 182; Râzî, *el-Erbe'in*, 356; *Mefâtîhu'l-gayb*, 14: 257.

⁸³¹ Râzî, *İsmetü'l-enbiyâ*, 143; çev. Ulus, a.g.e., 182-183; Râzî, *el-Erbe'in*, 356.

⁸³² Fâtır 35/32.

⁸³³ en-Nahl 16/61.

⁸³⁴ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 14: 258.

“Eğer Allah insanları zulümleri yüzünden muaheze edecek olsaydı...”⁸³⁵ ayetiyle zulmün ispatı cihetine gidildiği takdirde Kur’an’da yer alan “İyi bilin ki Allah’ın laneti zalimler üzerinedir.”⁸³⁶ ilahi buyruğuyla aynı genelleştirmeye gidilir. Ancak bu peygamberler hakkında olmayacak bir şeydir. Onların yüce makamları bu durumdan uzaktır.⁸³⁷

2. “Yaratılmışların akıl ve duyularıyla kavramaktan aciz oldukları şeyleri (gaybı) ancak Allah bilir. O gaybına beğenip seçtiği bir resül müstesna hiç kimseyi muttali kılmaz. Çünkü O, onun önünden ve ardından gözetleyiciler dizer. Böylece Rablerinin risaletini hakkıyla tebliğ ettilerini bilsinler diye.”⁸³⁸

Peygamberlerin ismetini tenkid edenler bu ayetlerle ilgili olarak ‘eğer ki peygamberler açısından vahye bir karışıklığın girme korkusu olmasaydı ne diye onlarla birlikte gözcüler gönderilecekti’ iddiasını ileri sürmüştür.⁸³⁹

Fahreddin Râzî ayette peygamberlerin aleyhine bir durumun söz konusu olmadığını ifade etmiştir. Ona göre Allah’ın gözetleyici melekler göndermesi peygamberlerin gerçeği/vahyi değiştirecekleri korkusundan değil, Şeytan’ın bu yönde olan girişimlerine⁸⁴⁰ engel olmak içindir. Dolayısıyla buna sebep peygamberler değil Şeytan’dır.⁸⁴¹

3. (Ey Peygamber!) “Ayetlerimizi kendisine verdiğimiz halde onlarla alakasını kestiği için şeytanın peşine taktığı bu yüzden de azgınlardan olan kişinin haberini onlara anlat.”⁸⁴²

Peygamberlerin ismetine tan edenler bu ayetin peygamberlikten azledilen bir kişi hakkında inzal olduğunu iddia etmiştir.⁸⁴³

Fahreddin Râzî ayette söz konusu edilen kişinin peygamber olduğuna dair hiçbir delilin bulunmadığını ve bu konuda ahad haberlere dayanılarak hüküm bina etmenin caiz olmadığını ifade etmiştir. Ona göre, “Allah elçiliğini, vahiy ve

⁸³⁵ en-Nahl 16/61.

⁸³⁶ Hûd 11/18.

⁸³⁷ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 143; çev. Ulus, a.g.e., 182-183; Râzî, *el-Erbe’in*, 356.

⁸³⁸ el-Cin 72/26-27.

⁸³⁹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 143-144.; çev. Ulus, a.g.e., 183; Râzî, *el-Erbe’in*, 356.

⁸⁴⁰ el-Hac 22/52.

⁸⁴¹ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 144.; çev. Ulus, a.g.e., 183; Râzî, *el-Erbe’in*, 356; *Mefâtihu’l-gayb*, 22: 203.

⁸⁴² el-A’râf 7/175.

⁸⁴³ Râzî, *İsmetü’l-enbiyâ*, 144; çev. Ulus, a.g.e., 183-184.

*peygamberliğini kime vereceğini bilir.*⁸⁴⁴ ayetinin ifade ettiği üzere risaletin konulabileceği belli bir yeri vardır. Resülün mümtaz/seçkin şahsiyet olmak gibi bazı sıfatları vardır. Bu sıfatlara haiz olanı Allah kendisine elçi olarak seçer. Böyle birinin de kafir olması düşünülemez.⁸⁴⁵

Râzî'nin bu konuda benimsediği görüşe göre ayette söz konusu edilen “*Biz kendisine ayetlerimizi vermiştik.*”⁸⁴⁶ ifadesi ‘biz ona tevhidin delillerini öğretmiş, onu ayetlerimiz hakkında bilgi sahibi olma lütfuna eriştirmiştik’ manasındadır. “*O bundan sıyrılıp çıkmıştı.*”⁸⁴⁷ ifadesi ise ‘o buna rağmen Allah’ın muhabbetini bırakıp O’na isyan etmiştir’ manasına gelmektedir. Bu sebepten dolayı ilgili ayette söz konusu edilen kişi herhangi bir nebi değil, Allah’ın dininden haberdar olan ancak yine de küfre giren/küfrü seçen kimsedir.⁸⁴⁸

⁸⁴⁴ el-En‘âm 6/124.

⁸⁴⁵ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 11: 147.

⁸⁴⁶ el-A‘râf 7/175.

⁸⁴⁷ el-A‘râf 7/175.

⁸⁴⁸ Râzî, *Mefâtîhu’l-gayb*, 11: 147-148.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Allah Teâlâ yer yüzünde geçici bir süreliğine iskan ettirdiği Âdemoğlu için imtihan unsuru olarak bir takım görev ve sorumluluklar takdir etmiştir. İnsanoğluna kendisi için imtihan unsuru olan bu mükellefiyetleri bildirmek için de yaratılış itibarıyla kendileriyle aynı özelliklere sahip olan seçkin kullar, resüller/elçiler görevlendirilmiştir.

Allah Teâlâ'nın elçisi olan bu seçkin insanların risalet görevlerini yerine getirebilmeleri için diğer insanlardan farklı ve üstün bazı özellikleri vardır. Peygamberlerin sıfatları olarak kabul edilip sıdk, emanet, fetanet, tebliğ ve ismet olarak formüle edilen bu özelliklerin içerisinde yer alan ve 'günahtan korunmuş olmak' anlamına gelen 'ismet' sıfatı, diğerlerinin toplamından müteşekkil, bunlardan oluşan bir sıfattır. Sadece peygamberlere ait bir özellik olan ismet, sıdk/doğruluk, emanete riayet/güvenilir olma, fetanet/zeki olma, tebliğ/kendisine söyleneni eksiksiz olarak bildirmek durumlarının en güzel şekilde ifa bulmasıyla ortaya çıkan bir niteliktir.

İslam düşüncesinde ismet hakkında kelim ekolleri kendi mezheplerinin görüşleri doğrultusunda fikirler ileri sürerek konuya dair müstakil eserler telif etmişlerdir. Hiç şüphesiz bu konunun önemine dair bir karinedir.

Peygamberler hakkında bu konunun gündeme getirilmesine sebep olan saikler ise Kur'an'da peygamberlerin hayatları anlatılırken buna dair bazı ifadelerin yer alması ve peygamberler hakkında farklı grupların ileri sürdükleri iddiaların var oluşudur.

Peygamberlerin ismeti genel olarak itikada ilişkin konular, tebliğe ilişkin durumlar, peygamberlerin ictihadları ve onlardan sadır olan söz ve fiiller olmak üzere dört hususta gündeme getirilmiştir.

Peygamberler için ismet bütün kelim ekollerinin kabul ettiği bir sıfattır. Kelami mezhepler açısından peygamberlerin ismet sıfatına sahip olmaları bir vucubiyettir. Kelam mezhepleri konuyu:

a) Peygamberler de tebliğ ettikleri konularda yükümlüdürler. Korunmuş olma hali sorumluluğa nasıl etki etmektedir?

b) İnsan için ödül ve cezanın terettüp edebilmesi için fillerin iradi olması gereklidir. Peygamberlerin ismetinde kendi iradelerinin etkisi ne şekildedir?

c) İsmet haline haiz olan peygamberin korunmuşluk hali hangi günahlar için söz konusudur?

d) İsmetin zamanı -risaletten önce, risaletten sonra- açısından ele alıp değerlendirmişlerdir.

Fahreddin Râzî'ye göre peygamberler risaletleri döneminde ismet sıfatına maliktirler. İsmet bu dönem için geçerlidir. Ona göre peygamberler bu dönemlerinde kasıtlı olarak büyük küçük hiçbir günah işlemezler. Ancak dalgınlıkları sonucu hata etmeleri mümkündür.

Râzî'ye göre eğer peygamberler günah işleseydi, Allah Teâlâ onlara uymayı emretmezdi. Çünkü Allah'ın kullarına günah işlemeyi emretmesi muhaldir. Bu durumda örnek alınıp uyulması istenen peygamberlerin her türlü günahattan uzak olması aklın ve dinin gereğidir. Aksi durumda, peygamberlerin günah işlemelerinin caiz olması halinde onlara uyması gereken ümmet için de günah işlemek meşru olurdu.

Allah Teâlâ'nın kendisine elçi olarak seçtiği peygamberler nübüvvet sayedesinde çok özel bir konuma sahiptirler. Bu seçilmişlik ve konum gereği onlar öncelikli olarak aldıkları vahyin sorumluluğunu yerine getirmekle mükelleftirler. Onların bu durumu aldıkları ilahi direktiflere tabi olmayı ve insani ve ahlaki değerlere daha çok bağlılığı gerektirmektedir. Aksi durum risaletleriyle tenakuz oluştururdu.

Peygamberlerin ismet sıfatına haiz olmaları, verdikleri haberlerin doğruluğunu destekleyici etmendir. Aksi durumda tebliğ ettikleri hakkında güvensizlik meydana gelirdi.

Râzî konuyla ilgili görüşlerini açıklarken ahad haber niteliği taşıyan rivayetlere itimad etmemekte bunların reddedilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ona göre peygambere masiyet nispet eden ravinin rivayetinde hatalı olduğunun kabulü daha doğrudur. Raviye hata nispet etmek peygambere masiyet nispet etmekten hafiftir.

Râzî'nin konuyla ilgili peygamberler aleyhine olan ayetler hakkında takındığı tutum ve benimsediği yöntem ise ileri sürülen ayetleri zahiri manaları dışında peygamberin lehine tevil etmektir. Peygamberler için risalet dönemlerinde masumiyetin akli ve dini bakımdan gerekli olduğu görüşünü savunan Râzî'ye göre bundan önceki dönemlerinde ismet gerekli değildir.

Râzî bu konuda Kur'an'da peygamberlerin hatalarına dair olan itab ayetlerinin tevili mümkünse peygamber lehine, onun masum olduğu anlayışına hizmet edecek bir şekilde tevil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Eğer bu mümkün değilse ve söz konusu ayet bir masiyetin varlığına işaret ediyorsa o zaman bu durumun risalet öncesi döneme ait olduğunun kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Fahrettin Râzî peygamberlerin ismetine dair görüşlerini Kur'an'ın bütünlüğünden hareketle akli çıkarım yoluyla açıklamaya, desteklemeye çalışmıştır.

Ona göre ister büyük olsun ister küçük peygamberler kasıtlı olarak günah işlemez. Peygamberden günahın sadır olması ancak; yanılma ve unutkanlık, daha uygun olanı terketmek, yasak olan ile mübah olanın birbiriyle karışması şeklinde üç durumdan biri ile olur. Peygamberlerin itaba maruz kalmaları onlardan sadır olan bazı fiilerin hata/günah diye isimlendirilmesi nimet külfet dengesi gereğince yani mevkilerinin yüksek olmasındandır. Ona göre gerçekte peygamberler için günah kabul edilen bazı hususlar diğer insanlar için taat cümlesinden olan konulardır. Peygamberler üstün konumları itibariyle evla olan davranışı terk etmeleri sebebiyle itaba maruz kalmışlardır.

Sonuç olarak Râzî ismet sıfatının peygamberler için nübüvvet vaktinde gerekli olduğuna inanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdülcebbâr, Kâdî. *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhid ve'l-adl*. thk. Mahmud Muhammed Kasım. Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1956.
- Abdülcebbâr, Kâdî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kahire: Mektebetü'l-Vehbe, 1416/1996.
- Bağdâdi, Abdukâhir. *Usûlü'd-dîn*. nşr. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Bebek, Adil. "Peygamberlerin Korunmuşluklarına Dair." *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 17 (2006): 19-37.
- Beyzâvî, Kâdî. *Tâvâli'u'l-envâr min metâli'ul-enzâr*, çev. İlyas Çelebi, Mahmut Çınar. *Kelam Metafiziği*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Bilgin, Abdulcelil. *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşerî'nin Keşşaf'ı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Bolay, Süleyman Hayri. "Âdem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 358-363. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâgat, -Beyân, Me'âni, Bedî İlimleri- Arap Edebiyatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed. (ö.870), *Camiu's-Sahih*. (I-VIII). İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Mehmet Bulut "İsmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2: 134-136. Ankara. TDV Yayınları, 2001.
- Bulut, Mehmet. *Ehli Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*. İstanbul: Risale Yayınları, t.y.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Gâranîk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13: 361-366. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Kelbî, Muhammed b. Sâib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25: 205-206. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Süddî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 17-18. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

- Cürcâni, Seyyid Şerif. *Kitâbu't-ta'rîfât*. Mısır: Matbâ'âtî'l-Hayriyye, 1306.
- Cürcâni, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-mevâkıf*, çev. Ömer Türker. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Çıtır, Aslan. "Kur'an'da Peygamberlere İsnad edilen Olayların Masumiyet Açısından Değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Sünen*. (I-II). Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı -Meal ve Tefsir-*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 2009.
- Eş'ârî, Ebu'l Hasan. *Makâlâtü'l-islamiyyîn ve ihtilafu'l-musallîn*. nşr. Muhammed Muhyiddin Abdul Hamid. Kahire: Mektebetü'l-Nehzati'l-Mısriyye, 1950.
- Görgün, Tahsin. "Nübüvvet İnsanlığa Rahmet", *İslam'a Giriş -Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar-* içinde, ed. Bünyamin Erul. 156-165. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Harman, Ömer Faruk. "Nûh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 224-227. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Harman, Ömer Faruk. "Eyyûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 16-17. Ankara: TDV Yayınları, 1985.
- Hücvirî, Ali b. Osman Cullâbi. *Keşfu'l-mahcub*, çev. Süleyman Uludağ. *Keşfu'l-mahcûb-Hakikat Bilgisi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1996.
- İbn Ebu'l Hadid. *Şerhu Nehcü'l-belâğa*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim Beyrut: Dâru'l-Ciyl, t.y.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *el-Müsned*. (I-IV). İstanbul: Çağrı Yayınları,
- İbn Hazm, Ali b. Muhammed. *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ-i ve'n-nihal*. nşr. Muhammed İbrâhim Nasr, Abdurrahman Umeyra. Beyrut, Dâru'l Ciyl, 1416/1996.
- İbn Mâce. Ebu Abdullah Muhammed. *Sünen*. (I-II). İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem. *Lisânü'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali Kebir vd. Kahire: Dâru'l Me'ârif, t.y.

- Îcî, Adûdüddîn. *el-Mevâkıf fî ilmi-l-kelam*. Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, t.y.
- İsfahânî, Râgıb. *Mu'cemü'l-müfredatı elfâzı'l-kur'an*, çev. Abdulbâki Güneş, Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an'ı Kerim ve Açıklamalı Türkçe Meali*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kalaycı, Mehmet. *Tarihsel süreçte Eş'arîlik Mâturîdîlik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Kâşânî, Abdürrezzâk, *Istılâhâtü's-sufiyye*. nşr. Müfik Fevzi Ekber. Dimeşk: el-Hikmet, 1415/1915.
- Kelâbâzî, Muhammed İshak. *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*. nşr. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmiyye, 2011.
- Kelâbâzî, Muhammed İshak. *et-Ta'arruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, çev. Süleyman Uludağ, *Doğuş Devrinde Tasavvuf Ta'arruf*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Kallek, Cengiz. "Kaffâl, Muhammed b. Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 146-147. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Kitabı Mukaddes. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2010.
- Kummî, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh. *Risâletü'l-îtikadâtü'l-imâmiyye*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı. *Şii İmamiyyenin İnanç Esasları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.
- Kuşeyri, Abdulkerim. *er-Risaletü'l-kuşeyriyye*. nşr. Abdulhalim Mahmud, Mahmud bn. Şerif. Kahire: Dâru's-ş-şab, 1409/1989.
- Kuşeyri, Abdulkerim. *er-Risaletü'l-kuşeyriyye*, çev. Süleyman Uludağ. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1999.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'an*, çev. Bekir Karlıağa, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler. *Kur'an'ın Gölgesinde*. 16 cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, t.y.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-tevhîd*, nşr. Fethullah Huleyf. İstanbul: Mektebetü'l İslamiyye, 1979.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Tevlâtü'l Kur'an*, çev. Bekir Topaloğlu vd. 17 cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İsam Yayınları, 2016.

- Murtezâ, Seyyid Şerif. *Tenzîhu'l-enbiyâ*. Beyrut: Müesssetü'l-Âlemi'l-Matbûât, 1988.
- Müslim, Ebu'l- Hüseyin İbnu'l Haccac. *Camîu's-Sahih*. (I- III). İstanbul: Çağrı Yayınlar, 1992.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb. *Sünen*. (I-VIII). İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nesefî, Ebu'l-Muin. *Bahru'l-keîâm*, çev. Ramazan Biçer. *Mâtürîdî Akâidi*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2010.
- Okumuş, Bünyamin. "Garanik Hadisesi Bağlamında İbn Teymiye'ye Göre İsmet Kavramı: Nebevi Metinlerin Neshi ve Tebdili Meselesi" I. *Kelam Araştırmaları* 8: 1 (2010): 237-259.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ın Mu'tezilî Yorumu Ebu Muslim el-İsfahânî Örneği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an'ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Râzî, Fahreddin. *İsmetü'l-enbiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409/1988.
- Râzî, Fahreddin. *İsmetü'l-enbiyâ*, çev. Hasan Fehmi Ulus. Peygamberlerin Masumiyeti. İstanbul: İlim Yayınları, 1986.
- Râzî, Fahreddin. *el-Muhassal Efkâru'l-mütekaddimîn ve'l-müteehhiriîn mine'l-'ulemâ-i ve'l-hukemâ-i ve'l-mütekellimîn*. nşr. Taha Abdurrauf Said. Kahire: Mektebetü'l-Külliyyâtü'l-Ezheriyye, t.y.
- Râzî, Fahreddin. *el-Muhassal Efkâru'l-mütekaddimîn ve'l-müteehhiriîn mine'l-'ulemâ-i ve'l-hukemâ-i ve'l-mütekellimîn*, çev. Hüseyin Atay, *Kelam'a giriş -el-Muhassal-* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Râzî, Fahreddin. *el-Erbe'in fî usûli'd-dîn*. nşr. Mahmud Abdul Azîz Mahmud. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009.
- Râzî, Fahreddin. *Me'âlimu usûli'd-dîn*. nşr. Nizâr Hammâdî. Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ, 1433/2012.
- Râzî, Fahreddin. *Me'âlimu usûli'd-dîn*. çev. Nadim Macit. *İslam inancının ana konuları*. Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1996.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîr-i Kebîr-Mefâtihü'l-gayb*. çev. S Yıldırım- L. Cebeci- S. Kılıç- C. Sadık Doğru. 23 cilt. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2013.

- Sâbûnî, Nureddin. *el-Bidâye fî usûlü'd-dîn*. nşr. Bekir Topaloğlu. İstanbul: el-Mektebetü'l hanefiyye, 1396/1979.
- Sâbûnî, Nureddin. *el-Bidâye fî usûlü'd-dîn*, çev. Bekir Topaloğlu. *Mâturîdiyye Akaidi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Sâbûnî, Nureddin. *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*. nşr. Mehmet Bulut. İstanbul: İsam Yayınları, 1435/2014.
- Subhî, Ahmed Mahmud. *fî 'İlmi'l-keîâm ez-zeydiyye*. Beyrut: Dâru'l-Nehdati'l-Arabiyye, 1413/1991.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Keşşâfu istilâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*. nşr. Ali Dehruç. Lübnan: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Tirmizî, Hakîm. *Hatmü'l-evliyâ*. nşr. Abdulvarit Muhammed Ali. Lübnan: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Tirmizî, Hakîm. *Hatmü'l-evliyâ*, çev. Salih Çift. *Hatmü'l-evliya -Veliliğin Sonu-* İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünenu't-Tirmizî*. (I-V). İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Topaloğlu, Bekir, Y. Şevki Yavuz ve İlyas Çelebi. *İslam'da İnanç Esasları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1998.
- Yazır, M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. 10 cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 2017.
- Yavuz, Salih Sabri. "Kelâmda Efdaliyet Meselesi ve İbn Kemal'in Efdaliyyetu Muhammed Risalesi," *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2005): 147-175.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Pınar yayınları, 2012.
- Yavuz, Yûsuf Şevki. "İbn Furek," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 495-498. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Yıldız, Hakkı Dursun. "Arap". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3: 272-276. Ankara TDV Yayınları, 1991.
- Yurdağır, Metin. "Haşviyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16: 426. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Yücel, Ahmed. *Hadis Usûlü*. İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murteza el-Hüseynî. *Tâcü'l-ârus min cevâhîri'l-kâmus*. nşr. Abdulsettar Muhammed Ferrac. Kuveyt: Matbâ'âti'l-Hukûmet, 1965.

Zemahşerî, Ebu'l Kâsım Cârullah. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t.y.

Zemahşerî, Ebu'l Kasım Cârullah. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*, çev. Muhammed Coşkun vd. *Keşşâf Tefsiri*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.

ÖZ GEÇMİŞ		
Adı, Soyadı	İbrahim YILMAZ	
Doğum Yeri ve Yılı	İkizdere / 1981	
Medeni Durumu	Bekar	
Öğrenim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lisans	2010-2014	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Yüksek Lisans	2014-2019	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Çalıştığı Kurumlar	Başlama - Ayrılma Yılı	
Diyanet İşleri Başkanlığı	2007	
İletişim (eposta)	ibrahim_yilmaz15@erdogan.edu.tr	